BIBLIOTHECA BUDDHICA [I]

ÇIKSHĀSAMUCCAYA

A COMPENDIUM OF BUDDHISTIC TEACHING

COMPILED BY

ÇĀNTIDEVA

CHIEFLY FROM EARLIER MAHĀYĀNA-SŪTRAS.

EDITED BY

C. Bendall M. A.,

PROFESSOR OF SANSCRIT, UNIVERSITY COLLEGE, LONDON; FORMERLY FELLOW OF GONVILLE AND CAIUS COLLEGE, CAMBRIDGE.

II.

ST. PETERSBURG, 1898.

Commissionnaires de l'Académie Impériale des Sciences:

J. Glasounof, M. Eggers & Cie. et **C. Ricker** à St.-Pétersbourg,
N. Oglobline à St.-Pétersbourg et Kief,
M. Klukine à Moscou,
N. Karbasnikof à St.-Pétersbourg, Moscou et Varsovie,
Voss' Sortiment (G. Haessel) à Leipsic.

Prix: 1 Rbl. = 2 Mrk. 50 Pf.

Imprimé par ordre de l'Académie Impériale des sciences.
Décembre 1898. N. Doubrovine, Secrétaire perpétuel.

Imprimerie de l'Académie Impériale des sciences.
Vass.-Ostr., 9 ligne, № 12.

पे ॥ ये बोधिसत्वेष्ववमन्यनां कुर्वन्ति । नाहं तेषां पर्यन्तकृतं निरयं[1] [53 b] संवदामि । तत्कस्य हेतोः । यो बोधिसत्वो धर्मभाणकमपवदति बुद्धं स विगर्हति धर्मं स प्रतिक्षिपति संघं स जुगुप्सति । बुद्धे सोऽगौरवो यो धर्मभाणके ऽगौरवः । बुद्धं स न द्रष्टुकामो यो धर्मभाणकमद्रष्टुकामः । बुद्धस्य सो ऽवर्णं भाषते यो धर्मभाणकस्यावर्णं भाषते । बुद्धैस्तेन परित्यक्तो भवति यः प्रथमचित्तोत्पादिकेऽपि बोधिसत्वे प्रतिघचित्तं करोतीति ॥ पे ॥ योऽप्ययं मैत्रेय षट्पारमितासमुदागमो बोधिसत्वानां संबोधाय तं ते मोहपुरुषा एवं वक्ष्यन्ति । प्रज्ञापारमितायामेव बोधिसत्वेन शिक्षितव्यं । किं शेषाभिः पारमिताभिः । ते ऽन्यां पारमितां दूषयितव्यां मन्यन्ते । तत् किं मन्यसे ऽजित दुष्प्रज्ञः स काशिराजाभूद्यु येन कपोतार्थं श्येनाय स्वमांसानि दत्तानि[2] । मैत्रेय आह । नो हीदं भगवन् । भगवानाह । यानि मया मैत्रेय बोधिसत्वचर्यां चरता षट्पारमिताप्रतिसंयुक्तानि कुशलमूलान्युपचितानि अपकृतं नु तैः कुशलमूलैः ॥ मैत्रेय आह । नो हीदं भगवन् ॥ भगवानाह । त्वं तावदजित षष्टिं कल्पान्दानपारमितायां षष्टिं कल्पान् शीलपारमितायां षष्टिं कल्पान् क्षान्तिपारमितायां षष्टिं कल्पान्वीर्यपारमितायां षष्टिं कल्पान्ध्यानपारमितायां षष्टिं कल्पान्प्रज्ञापारमितायां समुदागतः । तत्ते मोहपुरुषा एवं वक्ष्यन्ति । एकनयेनैव बोधिर्यदुत शून्यतानयेनेति । ते चर्यासु परिशुद्धा भविष्यन्तीत्यादि[3] ॥

इति शिक्षासमुच्चये चतुर्थः परिच्छेदः ॥

V.

शीलपारमितायामनर्थवर्जनं पञ्चमः परिच्छेदः ॥

उक्तः संक्षेपतो ऽनर्थः । तस्य विवर्जनं यथाध्याशयसंचोदनसूत्रे[4] । एवंविधानर्थश्रवणाभयभी[रुकैः] [54 a] आदिकर्मिकबोधिसत्वैः समादानानि यथा गृहीतानि तथा कार्यं । एवं

1) *rayavā* (?) MS.

2) A tale of the Çibi-king. Feer, Avad.-ç. p. 127; Takakusu, I-tsing, p. 226; Kshemendra, Avad. k. l. II. 109.

3) *neti vācyam* margin (early hand).

4) See p. 15 note 2, and add ref. to Nanjio 23 (25).

न्ति तैरुक्तं । एते वयं भगवन्नद्याग्रेण तथागतस्य पुरतः । एवं समादानं कुर्मः । सचेद्वयं भगवन्नद्याग्रेण बोधिसत्त्वयानिकं पुद्गलं गृहिणं वा प्रव्रजितं वापत्त्या चोदयिष्यामो भूतेन वाभूतेन वा विसंवादितो ऽस्माभिस्तथागतो ऽर्हन्सम्यक्संबुद्धो भवेत् । सचेद्वयं भगवन्नद्याग्रेण बोधिसत्त्वयानिकं पुद्गलमवमन्येमावर्णं वास्य भाषेम विसंवादितोऽस्माभिस्तथागतो भवेदर्हन्सम्यक्संबुद्धः । सचेद्वयं भगवन्नद्याग्रेण बोधिसत्त्वयानिकं पुद्गलं गृहिणं वा प्रव्रजितं वा पञ्चभिः कामगुणैः क्रीडन्तं परिचारयन्तं दृष्ट्वाप्रसादं कुर्याम विलेखं वा चित्तस्योत्पादयेमागौरवं वोत्पादयेम न च तत्र शास्तृसंज्ञामुत्पादयेम । विसंवादितोऽस्माभिस्तथागतो भवेत् । सचेद्वयं भगवन्नद्याग्रेण मित्रकुलभिन्नादकुलनिदानं बोधिसत्त्वयानिकानां पुद्गलानां कायपीडां चित्तपीडां वा कुर्याम विसंवादितोऽस्माभिस्तथागतो भवेत् । सचेद्वयं भगवन्नद्याग्रेण बोधिसत्त्वयानिकं पुद्गलं दृष्ट्वा एकेनाप्यमनोज्ञवचनेनाभाषेम विसंवादितो ऽस्माभिस्तथागतो भवेत् । सचेद्वयं भगवन्नद्याग्रेण त्रिष्कृत्वो रात्रेः त्रिष्कृत्वो दिवसस्य बोधिसत्त्वयानिकं पुद्गलं न नमस्येम विसंवादितोऽस्माभिस्तथागतो भवेत् । सचेद्वयं भगवन्नद्याग्रेणास्य व्रतसमादानस्य कृतशो राज्यप्रतिलम्भं वा धनप्रतिलम्भं वा कायजीवितं वा न परित्यजेम [54 b] विसंवादितो ऽस्माभिस्तथागतो भवेत् । सचेद्वयं भगवन्नद्याग्रेण श्रावकयानिकं वा प्रत्येकबुद्धयानिकं वा पुद्गलमवमन्येम । वयं विशिष्टतरा नैते इति विसंवादितोऽस्माभिस्तथागतो भवेत् । सचेद्वयं भगवन्नीचचित्ताश्चण्डालसदृशचित्ता न विहरेम विसंवादितोऽस्माभिस्तथागतो भवेत् । सचेद्वयं भगवन्नद्याग्रेणात्मानमुत्कर्षयेम परं वा पंसयेम विसंवादितो ऽस्माभिस्तथागतो भवेत् । सचेद्वयं भगवन्नद्याग्रेण व्यापादत्रिप्रकृभयाद्योजनं वा योजनशतं वा न पलायेम ईरिताः समाना विसंवादितोऽस्माभिस्तथागतो भवेत् । सचेद्वयं भगवन्नद्याग्रेण शीलवन्तमात्मानं प्रतिजानीम बहुश्रुतं वा धुतगुणिनं वान्यतरान्यतरेण वा गुणेनात्मानमुद्भावयेम विसंवादितोऽस्माभिस्तथागतो भवेत् । सचेद्वयं भगवन्नद्याग्रेण प्रतिच्छन्नकल्याणा विवृतपापा न विहरेम विसंवादितोऽस्माभिस्तथागतो भवेदर्हन्सम्यक्संबुद्धः ॥ पे ॥ तत्र भगवान् मैत्रेयं बोधिसत्त्वं महासत्त्वमामन्त्रयते स्म । कर्मावरणं मैत्रेय

तपयितुकामेन कुलपुत्रेण वा कुलदुहित्रा वा एवं समादानं कर्तव्यं यथा एभिः कुलपुत्रैः कृतमिति ॥

सर्वधर्माप्रवृत्तिनिर्देशे (1) ऽप्याह ॥

तृष्कृत्व रात्रिं दिवसं तथैव ।
स (2) बोधिसत्त्वान्प्रणमेत मूर्ध्ना ।
तेषां न किंचित्स्खलितं गवेषेत् ।
चरेत चर्यां हि सदा यथेष्टम् ॥
पश्येद्यदा कामगुणे रमन्तं । (3)
न तस्य किंचित्स्खलितं गवेषेत् ।
गुणैरनन्तां वर बोधिचर्यां ।
एषो ऽपि कालेन हि तां स्पृशेत (4) ॥
पुन्यानुपूर्व्या क्रिययानुपूर्व्या ।
भवेज्जिनो नैव हि एकवाचा (5) ।
(6) बहुकल्पकोट्यो नियुतानि चैव ।
सन्नाहसंप्रस्थि(7)तना[55 a]न्यभावी ॥

अत्रैवाह । ये कुलपुत्रैवंरूपेण कर्मावरणेनानर्थिकाः । तैर्न द्वितीयस्य बोधिसत्त्वस्य सर्वचर्यासु विप्रतिपत्तव्यं । सर्वाः क्रियास्तस्य विमोक्तव्याः । एवं चित्तमुत्पादयितव्यं । नाहं परचित्तं जाने दुर्विज्ञेया सत्त्वचर्या । इदं च खलु कुलपुत्रार्थवशं संपश्यंस्तथागत एवं

1) Pp. 6. 16, 90. 19 supra.
2) MS. *sambodhi°*; but the long syllable is not required by the metre.
3) *bodhisatvaṃ* marg.
4) *spṛçishyate* MS.
5) *vācayā* MS. with *caryayā* in margin.
6) *bahu* as a monosyllable; cf. supra.
7) The Tib. (66. b. 5 where read གོ་ཆ་ for གོ་ཆ་) confirms this rather strange phrase, 'setting forth [clad in spiritual] armour'. Cf. Dh.-s. 108. 93 15.

धर्मं देशयति ' न पुद्गलेन पुद्गलः प्रमातव्यः॥ अहं वा पुद्गलं प्रमिणुयां यो वा स्यान्मादृशः॥ यः कुलपुत्रात्मानं रक्षितुकामस्तेन न कस्यचिच्चर्या विवेचयितव्या। न परेषां विकुट्टना(1) कर्तव्या ' अयमीदृशोऽयमीदृश इति। बुद्धधर्माभियुक्तेन भवितव्यं रात्रिंदिवं धर्मपलिगुद्धमानसेनेति(2)॥

तथा क्षितिगर्भसूत्रेऽपि(3) कथितं। अथ तावदेव बहूनि शतसहस्राणि विद्वांसः सत्त्वा उत्थायासनाद्येन भगवांस्तेनाञ्जलिं प्रणम्यैवमाहुः। वयं भदन्त भगवतः पुरत एवं प्रणिधानं कुर्मः यावच्चिरं वयं भदन्त भगवन्संसारे संसरेम(4) तावन्मात्र प्रतिलब्धक्षान्तिकामा राजस्थानं प्रतिलभेम ' मामात्यस्थानं ' मा नगरज्येष्ठस्थानं ' मा ग्रामज्येष्ठस्थानं। मा निगमज्येष्ठस्थानं ' मा पुरोहितज्येष्ठस्थानं मा भर्तृज्येष्ठस्थानं ' यावन्मा सार्थवाहज्येष्ठस्थानं ' मोपाध्यायज्येष्ठस्थानं ' मा श्रमणज्येष्ठस्थानं ' मा गृहपतिज्येष्ठस्थानं ' मा कुटुम्बिज्येष्ठस्थानं यावत्सर्वशो वयं मा सत्त्वानामधिपतिस्थानं प्रतिलभेम यावन्न क्षान्तिप्रतिलब्धाः स्याम(5) ' यतो निदानं(6) वयमेवंरूपमतिगाढं कर्म बुद्धानां शासनमाक्षिपेम। इति विस्तरः॥

चन्द्रप्रदीपसूत्रेऽप्यनर्थविवर्जनमुक्तम्।

नास्ति पापमकर्तव्यं कुमारा(7) तेषु भेष्यति।
मा तेहि संस्त[55 b]वं सार्द्धं कुर्याः त्वं कालि पश्चिमे॥
आलपे संलपेय्यासि कुर्यासी तेष गौरवं।
अनालीनः(8) सत्करेय्यास्यग्रबोधयि कारणात्॥

---

1) Not in lexx. The Tib. equiv. འཕྱས་ (67 a. 1) confirms the meaning 'censure' hitherto attested for √*kuṭṭ* by the Dhātup. only.

2) A curious Prakritic form (cf. infra p. 105). Compare *parigredha* in M. Vyutp. cx.

3) Supra p. 13. 7.

4) °*mas* MS.

5) *mo* MS.

6) Cf. *tato nidānam* Vajracch. § 8.

7) *rājakumārāṇām*, marg.

8) *anolīnaḥ* MS. *Anālīnaḥ* = «not desponding». Tib. (67. b 1) ཞུམ་པ་མེད་ Cf. *saṃlīna*. *āsi agra*° MS.

वर्षाग्रं परिपृच्छित्वा यस्ते वृद्धतरो भवेत् ।
कुर्यामि गौरवं तत्र शिरसा पादवन्दनैः ॥
न तेषां स्खलितं पश्येद् बोधिमण्डे विपश्यतां ।
प्रतिघातं न जनयेत् मैत्रचित्तः सदा भवेत् ॥
यद्येषां स्खलितं पश्येद्दोषांस्तेषां न कीर्तयेत् ।
यादृशं काहिति[1] कर्म तादृशं लप्स्यते फलं ॥
स्मितेन मुखचन्द्रेण वृद्धेषु नवकेषु च ।
पूर्वाभाषी भवेन्नित्यं कृतमानश्च सर्वतः ॥
चीवरैः पिण्डपातैश्च कुर्यात्तेषामनुग्रहं ।
एवं चित्तं प्रदध्यास्त्वं सर्वे भेष्यन्ति नायका ' इति ॥

यस्य च बोधिचित्तोत्पादिके गौरवं प्रसादश्च नोत्पद्यते ' तेन[2] स्वदुर्गतिप्रपातभयरनार्थं दृष्टादृष्टप्रामोद्यानुभवनार्थं स्वचित्तकलुषप्रसादनार्थं चित्तकल्यताचित्तकर्मण्यता प्रतिलाभार्थं च यथार्यगण्डव्यूहे बोधिचित्तोत्पादिकगुणा भगवदार्यमैत्रेयेणाचार्यसुधनमधिकृत्योद्भावितास्तथा भावयितव्याः ॥

[3]एष दृष्ट्व जरव्याधिपीडितान् प्राणिनो दुःखशतैरुपद्रुतान् ।
जन्ममृत्युभयशोकतापितान्[4] तेष[5] अर्थि चरते कृपाशयः ॥
दुःखयन्त्रपरिपीडितं जगत् दृष्ट्व[6] पञ्चगतिचक्रमण्डले ।
ज्ञानवज्रमयमेष ते दृढं दुःखयन्त्रगतिचक्रभेदनं ॥

---

1) MS. °*hitī*. The marg. adds *kurmas te*, which looks like an emendation by some reader who did not understand the form in the text. Cf. Childers s. v. *karoti*.

2) The slightly involved syntax is summarized by a note in the margin: *tena prasādād* [*i*-]*guṇā bhāvyā iti yogaḥ*.

3) Metre: Rathoddhatā.

4) *tāptnaṃ* H (v. p. 34, n. 4) fol. 252. b. 5.

5) *teshu* H.

6) *dṛshṭa* H.

रागदोषतृणखाणु[1]कण्टकं दृष्टिसंगबहुकक्ष[2]संकुलम् ।
सत्वक्षेत्रपरिशोधनार्थिकः प्रज्ञलाङ्गलदृढं गवेषते ॥
मोहविद्य[3]गहनाशयं जगत् प्रज्ञचक्षुहतनष्टदेशिकं ।
तस्य क्षेम दिश[56 a]देशिकः[4] प्रभुः सार्थवाह जगतो भविष्यति ॥
क्षान्तिधर्मत्रिविमोक्षवा[5]हनो ज्ञानखड्गरिपुक्लेशधर्षकः ।
शूरसूत[6] अभयस्य दायको देशको हि जगतो भविष्यति ॥
धर्मनाव समुदानपत्ययं ज्ञानसागरपथे सुशिक्षितः ।
शान्तिरत्नवरद्वीपनायकः कर्णधार[7] त्रिभवा[8]र्णवे अयम् ॥
ज्ञानरश्मिप्रणिधानमण्डलः सर्वसत्वभुवनावभासकः[9] ।
धर्मधातुगगने समु[10]द्गतो बुद्धसूर्य समुदेश्यते अयम् ॥
मैत्रिचन्द्रनसमाधिशीतलः सर्वसत्वसमचित्तसुप्रभः ।
शुक्ल[11]धर्मपरिपूर्णमण्डलो बुद्धचन्द्र समुदेश्यते अयम् ॥
आशये दृढतले प्रतिष्ठितो बोधिचर्य अनुपूर्व उद्गतः ।
सर्वधर्मरतनाकरो ह्ययं ज्ञानसारवरो भविष्यति ॥
बोधिचित्तभुजगे[12]न्द्रसंभवो धर्मधातुगगने समुद्गतः ।

---

1) B², who cites M. Vyutp. only for this form connects it with *sthāṇu*. Cf. Pali.
2) *kam eṣa* H.
3) A curious form, *metri gratia*, for °*hāvidyā*°; cf. Dh.-s. p. 49 § 67.
4) °*darçanapr*° H.
5) Dh.-s. § 73.
6) °*putta* H.
7) °*ru* A.
8) Cf. Childers s. v. *bhavo*.
9) °*sanaḥ* H.
10) °*dhātugagamahāprabho* H.
11) *paksha* marg. — a gloss suggested by the metaphor of the moon
12) *nāgarājaprabhavā meghā varshanti*, marg.

धर्ममेघयुगपत्प्रवर्षणाः[1] सर्वशुक्लफलशस्यवर्धनः ॥
शुद्धि[2] वर्त्ति त्रिमलत्त[3]मोऽप्य[4]हं मैत्रिस्नेहस्मृतिभाजनं दृढम् ।
बोधिचित्तविमलाग्निसुप्रभम् धर्मदीप समु[5]ज्ज्वालयिष्यति ॥
बोधिचित्तकललः कृपार्बुदो मैत्रपेशिरचलाशयो घनः ।
बोधि अङ्गमनुपूर्वसंभवो बुद्धगर्भ अयु[6] संप्रवर्धते ॥
पुण्यगर्भमभिवर्द्धयिष्यति प्रज्ञ[7]गर्भमभिशोधयिष्यति ।
ज्ञानगर्भ समुदेष्यते अयं यादृशः प्रणिधिगर्भसंभवः ॥
ईदृशाः करुणामैत्रधर्मिताः सत्वमोचन म[8]तो हिताशया ।
दुर्लभा जगि सदेवमानुषे यादृशो अयु विशुद्धमानसः ॥
ईदृशाशयसुमूलसंस्थितो ईदृशो दृढप्रयोगवर्द्धितः ।
ईदृशस्त्रिभवच्छादनप्रभो ज्ञानवृत्तफलदः सुदुर्लभः ॥
एष सर्वगुणसंभवार्थिकः सर्वधर्मपरिपृ[56 b]च्छनार्थिकः ।
सर्वसंशयविदारणार्थिकः सर्वमित्र भजते अ[10]तन्द्रितः ॥

---

1) °*ṇe* H.

2) °*ddha* H.

3) The *t* is doubled *metri gratia* apparently. *Mala* = Tib. དྲི་ (68. a. 7). Cf. Jäschke p. 262.

4) °*ttamohaṃ* H.

5) *ujjv* as a short syllable is strange even in a Gāthā-passage: but the reading is confirmed by the Tib. མར་མེ་ . . . འབར་བྱེད་ In H. the text has been altered; it appears now to read: *dharmadvīpa-maitra ya janayishyati.*

6) *ayaṃ* says the marginal glossator, more reasonably than Rāj. Mitra, pref. to Lalitav. p. 31 (‘*ayu* for *eshaḥ*’).

7) *jñānag*° H.

8) *icchāpūrvaṃ bhāshakaḥ satvamocanasya* marg.

9) *kalyāṇamitrāṇi bhajate* marg. (recent hand).

10) *tṛishṇà* H.

एष मारकलिक्लेशसूदनो एष दृष्टिमलक्लेश[1]शोधनः ।
एष सर्वजगमोक्षणोद्यतो एष ते मद विशेष पण्डितः ॥
एष दुर्गति विशोधयिष्यति स्वर्गमार्गमुपदर्शयिष्यति ।
मोक्षमार्गमुपनेष्यते जगद्ध यादृशे गुणपथे प्रतिष्ठितः ॥
एष सर्वतदुःखमोचको ।
एष सर्वगतिसौख्यदायकः ।
एष सर्वभयपाशछेदको ।[2]
भेष्यते भवगतीनि[3]सूदन ' इति ॥

एवमनया भावनयानर्थविवर्जनं सुकरं भवति । तथाध्याशयसंचोदनसूत्रेऽप्यनर्थविवर्जनमुक्तं । चतुर्भिर्मैत्रेय धर्मैः समन्वागतो बोधिसत्वयानिकः पुद्गलः पश्चिमायां पञ्चशत्यां [4]सद्धर्मविप्रलोपे वर्तमाने ऽक्षतोऽनुपहतः स्वस्तिना[5] परिमोक्ष्यते ॥ कतमैश्चतुर्भिः । आत्मस्खलितप्रत्यवेक्षणतया । परेषां बोधिसत्वयानिकानां पुद्गलानामापत्त्यचोदनतया । मित्रकुलभिक्षादकुलानवलोकनतया । अमनस्कवचनप्रतिविरमणतया । एभिर्मैत्रेय चतुर्भिरिति पूर्ववत् ॥ अपरैश्चतुर्भिः ' कतमैः । अल्पश्रुतसत्वपरिवर्जनतया । पर्षदनुपादानतया । प्रान्तशय्यासननिषेवणतया च । आत्मदमशमथयोगमनु[6]युक्ततया च । एभिश्चतुर्भिरिति विस्तरः ॥

पुनरत्रैवाह । आदिकर्मिकेण मैत्रेय बोधिसत्वेन प्रज्ञाबलाधानप्राप्तेन लाभसत्कारपरिवर्जितेन लाभसत्कारदोषदर्शिना भवितव्यं ॥ पे ॥ संगणिकारामपरिवर्जितेन संग-

---

1) *bhaya* A.

2) °*dano* H.

3) *bhāvatini* H.

4) See p. 88, note 6.

5) This form found hitherto in Sk. lex. only (cf. Zachariae, Die ind. Wörterb., p. 24, n. 9). For Pali cf. Childers s. v. *sotthi* sub fin.

6) Correct to °*yogānuy*° ?

णिकारामदोषदर्शिना भवितव्यं। भाष्यारामपरिवर्जितेन भाष्यारामदोषदर्शि[57 a]ना भवितव्यं। निद्रारामवर्जितेन निद्रारामदोषदर्शिना भवितव्यं। कर्मारामवर्जितेन कर्मारामदोषदर्शिना भवितव्यं। प्रपञ्चारामवर्जितेन प्रपञ्चारामदोषदर्शिना भवितव्यं॥ पे॥ इह मैत्रेय बोधिसत्वेन महासत्वेन रागसंजननो लाभसत्कारः प्रत्यवेक्षितव्यः' स्मृतिविध्वंसनकरो लाभसत्कारः प्रत्यवेक्षितव्यः। लाभालाभतया उन्नामावनामकरो लाभसत्कारः प्रत्यवेक्षितव्यः। मोहोत्पादनो लाभसत्कारः प्रत्यवेक्षितव्यः। कुलमात्सर्याध्यवसानो लाभसत्कारः प्रत्यवेक्षितव्यः। आत्मार्थनिष्पादनतया शाठ्योत्पादनो लाभसत्कारः प्रत्यवेक्षितव्यः। चतुरार्यवंश[1]परिवर्जनतया आह्रीक्या[2]नपत्राप्य[2]संजननो लाभसत्कारः प्रत्यवेक्षितव्यः। एवं सर्वबुद्धाननुज्ञातो लाभसत्कारः प्रत्यवेक्षितव्यः। मानमदोत्पादनो लाभसत्कारः प्रत्यवेक्षितव्यः। गुरूणामवमाननो लाभसत्कारः। मारपक्षो लाभसत्कारः। एकान्तप्रमादमूलः कुशलमूलापहरणो लाभसत्कारः। विद्युच्चक्राशनिसदृशो लाभसत्कारः। बहुपलिगोधपलिगुद्धो[3] मित्रकुलभिक्षादकुलावलोकनो दौर्मनस्यसंजननः' बुद्धिविभ्रमणो लाभसत्कारः प्रियवस्तुपरिणामनतया शोकभाजनो लाभसत्कारः। चतुःस्मृत्युपस्थान[4]संमोषणः शुक्लधर्मदुर्बलीकरणः चतुःसम्यक्प्रहाण[5]परिहाणकरणो लाभसत्कारः। ऋद्ध्यभिज्ञापरिहाणकरणः' पूर्वं सत्कारपश्चादसत्कारकरणः' अमित्रसत्करणमित्रप्रहाणो लाभसत्कारः। पराभिसंधानतया गणिकासदृशः' ध्याना[57 b]प्रमाणपरिवर्जनः' नरकतिर्यग्योनियमलोकप्रपातनो लाभसत्कारः। देवदत्तोद्रकसमाचारो लाभसत्कारः प्रत्यवेक्षितव्यः॥

---

1) The Tib. (69 b. 1) renders this word here and below (57 b.) by རིགས་, the ordinary word for caste or family.

2) These two forms have hitherto been attested by the M. Vyutp. (civ. 50, 51) only.

3) Supra p. 100, note 2.

4) Dh.-s. 44.

5) Ibid. 45.

इमे एवंरूपा मैत्रेय लाभसत्कारे आदीनवा ये बोधिसत्वेन प्रत्यवेक्षितव्याः। प्रत्यवेक्ष्य चाल्पेच्छतायां रन्तव्यं न परितप्तव्यं। तत्कस्य हेतोः। अल्पेच्छस्य हि मैत्रेय इम एवंरूपा दोषा न भवन्ति न चास्यान्तराया भवन्ति बुद्धधर्माणां। अनिर्विण्णश्च भवति गृहिप्रव्रजितेभ्यः। अनुरक्षणीयश्च भवति देवमनुष्याणां परिशुद्धाशयस्थितः। असंत्रस्तश्च भवति सर्वदुर्गतिनिपातेभ्यः। अनभिभूतश्च भवति तर्जनाविगतः। असंहार्यश्च भवति मारविषयविमुक्तः। अधर्षणीयश्च भवति सर्वव्यसनैः। अभिलषणीयश्च भवति देवमनुष्याणां ध्यानाभ्यासायस्थितः। स्पष्टश्च भवति मायाशाठ्यप्रहीणो ऽप्रमत्तश्च भवति पञ्चकामगुणादोषदर्शी यथावादी तथाकारी भवत्यार्यवंशे स्थितः। अभिलषितश्च भवति विद्वद्भिः सब्रह्मचारिभिः। इमां मैत्रेय एवंरूपामनुशंसां विदित्वा पण्डितेन बोधिसत्वेनाध्याशयेनाल्पेच्छतायां रन्तव्यं। अल्पेच्छता आसेवितव्या सर्वलाभसत्कारप्रहाणायेति ॥

संगणिकामधिकृत्याह। विजह्य[1] रागं विजह्य दोषं
न तिष्ठते संगणिकासु योगी।
भवत्यसौ तत्प्रवणस्तन्निम्नः[2]।
एतेन दोषेण रतिं न कुर्यात्।
औद्धत्य हास्यं च तथा वितर्का।
भवन्त्यमी संगणिकासु सर्वे॥
संकीर्णचारी हि भवत्यसंवृतः।
करोति यः संगणिकामसाराम्॥
लोकस्य मन्त्रेषु रमन्ति बाला।
क्रीयन्ति चेह्राप्रकथासु बालाः।

1) This form is not quoted: but cf. Sk. & Pali *jahita* and Pali *jahitvā*.

2) The scansion *tānnimnaḥ* is curious. For a similar juxtaposition of *nimna* and *pravaṇa* (cf. Pali *tappoṇo*) see M. Vyutp. XXX. 3, 4. As to the metre compare p. 43, note 2.

प्रदोष वर्धेन्ति वितर्क उत्सदा ।
एतेन दोषेण न तत्र राजते ॥[1]
न वर्धते चापि श्रुतेन भिक्षुः ।
अयुक्तमन्त्रेषु रतिं जनित्वा ।
तस्मात् [58 a] परित्यज्य अयुक्तमन्त्रान् ।
धर्मे रतिं विन्दथ[2] नित्यकालम् ॥
सहस्रशो ऽष्टानि मया स्वकानि ।
त्यक्तानि बोधिं प्रतिकाङ्क्ष तर्हि ।
न चास्मि तृप्तः शृणुमान धर्मं ।
ते छेदमेष्यन्ति शृणोन्त[3] धर्मम् ॥
सर्वेण सर्वं परिवर्जनीया ।
अयुक्तमन्त्राश्च अशिष्टमन्त्राः ।
धर्मे वरे तत्र रतिं जनेथ[2] ।
यो दुर्लभः कल्पशतैरनेकैः ॥
वने वसन्तेन गुणार्थिकेन ।
परस्य दोषा न हि वीक्षितव्याः ।
अहं विशिष्टो अहमेव श्रेष्ठो ।
न एव चित्तं समुपादनीयम् ॥[4]

---

1) The MS. appears to read *na tatra rajāte.* But as the Tib. has མི་ཆགས་སོ་ it seems best to read either as above suggested (with extra syllable as in the previous hemistich and often in this poetry); or else *na tatra jāte,* a form which might stand in a gāthā for *jāyate.*

2) Compare p. 61, note 1.

3) So I propose for the unmetrical *çṛṇumāna* repeated here in the MS.

4) For °utpād° through an intermediate form (cf. Pali) °uppād°; or from °ā-dā?

मदो ऽयं सर्वप्रमादमूलो ।
न हीनभिक्षू अवमन्यितव्याः ।
अनुपूर्व एषो इह शासनस्य ।
नैकेन जन्मेन लभेत बोधिम् ॥

अत्रैव भाष्याराममधिकृत्याह ।

अगौरवो भोति[1] श्रुतेन मत्तो ।
विवादमन्त्रेषु निविष्ट भोति ।
मुषितश्रुतिश्चापि असंप्रजन्यो ।[2]
भाष्ये रमन्तस्य इमे हि दोषाः ॥

अध्यात्मचित्तात्त सुदूर भोती ।
चित्तं न कायश्च प्रसन्न भोति ।
उन्नामनामानि बहूनि[3] गच्छती ।
भाष्ये रमन्तस्य इमे हि दोषाः ॥

सद्धर्मचित्तात्तु प्रणष्टु बालः ।
सुकर्कशो भोति अस्निग्धचित्तः ।
विपश्यनायाः शमथाश्च दूरे ।
भाष्ये रमन्तस्य इमे हि दोषाः ॥

अगौरवो भोति सदा गुरूणां ।

---

1) *bhavati* MS.

2) Tib. བརྗེད་པར་འགྱུར་ཞིང་ཤེས་བཞིན་མེད་པར་འགྱུར་ (70 b. 6). *mushita-çruti* must be taken (if indeed the reading is correct) as formed on the analogy of *mushitasmṛti* a form occurring both in classical and Buddh. Sanskrit. With *asaṃprajanya*, also a new form, cp. Pali *sampajañña*.

3) Margin: *a* .. *utkarshāpakarshavitarkabahulaḥ*. The Tib. however appears to understand the passage as referring to pride (ཁེངས་པ་) and its reverse.

पलिगोधमन्त्रेषु[1] रतिं जनित्वा।
असारस्थायी परिहीणप्रज्ञो।
भाष्ये प्रमत्तस्य इमे हि दोषाः॥
अमानितो देवगुणैः स भोति।
नाप्यस्य तस्मिन्[2] स्पृह संजनन्ति।
प्रतिसंविदातो[3] भवती विहीनो।
भाष्ये प्रमत्तस्य इमे हि दोषाः॥
परिभाष्यते चापि स पण्डितेभिः।
ये कचिदस्ती पृथकायसाती।
निरर्थकं जीवितु तस्य भोती।
भाष्ये प्रमत्तस्य इमे हि दोषाः॥
स शोचते कालु करोतु[4] बालः।
प्रतिपत्ति हीनोऽस्मि किमद्य कुर्या।
सुदुष्खितो भोति अलब्धगाधो[5]।
भाष्ये प्रमत्तस्य [58 b] इमे हि दोषाः॥
चलाचलो भोति तृणं यथेरितं।
विचिकित्सते एवमसौ न संशयः।
न तस्य जातू दृढ बुद्धि भोती।
भाष्ये प्रमत्तस्य इमे हि दोषाः॥

---

1) Cf. supra p. 100, note 2. The glossator adds *grāmajāla* (does he mean *indrajāla?*).

2) *Bahubhāshitṛi* marg.

3) Hitherto found in the form °*saṃvid* only: but cf. Pali *paṭisambhidā*.

4) *kālaṃ kurvan* marg.

5) *evaṃ me bhavishyatīti pratishṭhā* marg. This usage of *gādha* is best explained, perhaps, by the meaning 'Verlangen' (*lipsāyām*) quoted in B. R. from Lexx. only. The Tib. (71 a. 3) renders the word simply གཏིང་ 'bottom, depth'.

नटा यथा तिष्ठति रङ्गमध्ये ।
अन्यान शूराण[1] गुणान्प्रभाषते ।
स्वयं च भोती प्रतिपत्तिहीनो ।
भाष्ये रमत्तस्य इमे हि दोषाः ॥
शठश्च सो भोति लघुर्निराशः ।
पुनः पुनश्चारभते विवादम् ।
सो दूरतो आर्यधर्मस्य[2] भोती ।
भाष्ये रमत्तस्य इमे हि दोषाः ॥
संहृष्यते सत्कृत अल्पस्थामः ।
प्रकम्पते विप्रकृतो अज्ञानो ।
कपिर्यथा चञ्चलचित्त भोती ।
भाष्ये रमत्तस्य इमे हि दोषाः ॥ पे ॥
रमित्व भाष्यस्मि चिरं पि कालं ।
न विन्दते प्रीतिमिहात्मसौख्यं ।
वरं हि एकस्य पदस्य चिन्तना ।
प्रीतिं पदे यत्र लभेदनन्ताम् ॥
नेतुब्वचे सारमिहास्ति किञ्चिन्-
मध्येऽस्ति तत्सार सुप्रेमणीयः ।
भुक्त्वा त्वचं नेह पुनः सशक्यं[3] ।
लब्धुं नरेणेतुरसं प्रधानम् ॥

---

1) *anyeshāṃ Bhīmādiçūrāṇāṃ* marg.

2) The metre would require a correction to *-dhrama-* (*ădhr* being allowed in this verse) or *-dhama-*, both of which occur in the Açoka inscriptions.

3) *sa-* is merely intensive; cf. *sacet*. The Pali *sasakkaṃ*, acc. to Ch., is adverbial only.

यथा त्वचं तद्वदवेहि भाष्यं।
यथा रसस्तद्वदिहार्थचिन्ता।
तस्माद्धि भाष्ये तु रतिं विहाय।
चिन्तेथ अर्थं सद अप्रमत्ताः॥

निद्राराममधिकृत्याह।

महश्च सो वर्धति मोहजालं।
विचिकित्सको[1] भोति स दृष्टिप्राप्तः॥
दृष्टीकृतान्यस्य बहूनि[2] भोन्ती।
यस्मान मिद्धे ऽभिरतिं प्रयाति॥
प्रज्ञा च तेषां भवती सुदुर्बला।
परिहीयते[3] बुद्धि न तस्य भोति।
ध्यानाच्च सो हीयति नित्यकालं।
यस्मान मिद्धेऽभिरतिं प्रयाति॥
कुसीद अज्ञो अलसो अप्रज्ञो ऽमनुष्य अवतार्[4] लभेन्ति तस्य।
विहेठयन्ते च वने वसन्तं यस्मान मिद्धे ऽभिरतिं प्रयाति॥
कुशलेन चित्तेन सदा अनर्थिको।
धर्मे च छन्दो न हि भोति तस्य।
अधर्मकामश्च स भोति भूयो यस्मान मिद्धे ऽभिरतिं प्रयाति॥
सद्धर्मछन्देन विहीनमूढः परिहीयते सर्वगुणेहि बा[59 a]लः।
शुक्लं च घातेति तमोऽधिगच्छती।

---

1) *prajñāmāndyāt* marg.
2) *vighātīni* marg.
3) *prajñātaḥ* marg.
4) Scan *otāra*; cf. Pali.

यस्मान मिद्धेऽभिरतिं प्रयाति ॥
अविशारदो भोति प्रलीनचित्तः ।
प्रामोद्य तस्यो भवती न नित्यं ।
निद्रयापयस्तः शिथिलाङ्ग भोती ।
यस्मान मिद्धेऽभिरतिं प्रयाति ॥
आत्मा तु ज्ञात्वा च कुसीदप्राप्तः ईर्ष्यायते वीर्यबलैरुपेतान् ।
वीर्यान्वितानां च अवर्ण भाषते यस्मान मिद्धेऽभिरतिं प्रयाति ॥ पे ॥
यत्सर्वदुष्खस्य तमस्य नाशनं ।
अपायपरिवर्जनताय मूलं ।
सर्वेहि बुद्धेहि सदा प्रशस्तं ।
तं वीर्यमार्य सततं भजस्व ॥

कर्माराममधिकृत्याह ॥

सुदुर्वचो भोति गुरूभि चोदितः ।
प्रदक्षिणां गृह्णति नानुशासनं ।
विपन्नशीलश्च स भोति क्षिप्रं ।
दोषा अमी कर्मरते भवन्ति ॥
उत्कण्ठितो[1] भोति स नित्यकालं ।
गृहस्थकर्माणि सदा विचिन्तयन् ।
ध्यानप्रहाणेश्च न तस्य कृत्यं ।
दोषा अमी कर्मरते भवति ॥
तीव्रश्च संजायति तस्य रागो ।
रसारसेषु ग्रसितः स मूर्च्छितः ।

---

1) *çeshakarmakarane* marg.

न तुष्यतेऽसावितरेतरेण।
दोषा अमी कर्मरते भवन्ति॥
महत्यां[1] च भोती परिषाय तुष्टो।
स दुष्खितो भोति तथा विहीनः।
संकीर्ण भोती सयथेह[2] गर्दभो।
दोषा अमी कर्मरते भवन्ति॥ पे॥
दिवा च रात्रौ च अनन्यचित्तो।
भक्ते च चोडे[3] च भवत्यभीक्ष्णं।
स्वनर्थिको भोति गुणैः स सर्वदा।
दोषा अमी कर्मरते भवन्ति॥
कृत्यान्यसौ पृच्छति लौकिकानि।
अयुक्तमन्त्रैश्च रतिं प्रयाति।
युक्तैश्च मन्त्रैः स न विन्दते रतिं।
दोषा अमी कर्मरते भवन्ति॥ पे॥

अथ खलु मैत्रेयो बोधिसत्वो महासत्वो भगवन्तमेतदवोचत्। सुपरीत्तप्रज्ञास्ते भगवन् बोधिसत्वा भविष्यन्ति विहीनप्रज्ञा ये ऽग्रधर्मान् वर्जयित्वा हीनानि कर्माण्यारप्स्यन्ते॥ एवमुक्ते भगवान्मैत्रेयं बोधिसत्वं महासत्वमेतदवोचत्। एवमेतन्मैत्रेय। एवमेतद्यथा वदसि [59 b] सुपरीत्तप्रज्ञास्ते बोधिसत्वा भविष्यन्ति ये ऽग्रधर्मान्परिवर्जयित्वा हीनानि कर्माण्यारप्स्यन्ते। अपि त्वारोचयामि ते मैत्रेय प्रतिवेदयामि ते। न ते बोधिसत्वास्तथागत-

1) Apparently to be scanned as dissyllable, if the reading be correct.

2) *Sayathā* is the form (cf. *saced*) postulated by Trenckner (apud Childers 473) as the original of Pali *seyyathā*; though of course *sa* may be here simply the pronoun.

3) Evidently a proverbial phrase for 'food and raiment'. Cf. Saddh.-P. cited by B. R. s. v. *coḍa*.

शासने प्रव्रजिता येषां नास्ति योगो नास्ति ध्यानं नास्ति प्रज्ञा नास्त्यध्ययनं नास्ति बाहुश्रुत्यपर्येष्टिः। अपि तु मैत्रेय ध्यानप्रज्ञाप्रभावितं तथागतशासनं ज्ञानसंस्कृतं ज्ञानसमाहितं अभियोगप्रभावितं। न गृहिकर्मान्तवैयापृत्य[1]प्रभावितं। अयुक्तयोगानामेतत्कर्म संसाराभिरतानां यदुत वैयापृत्यं [1] लौकिककृत्यपलिगोधः। न तत्र बोधिसत्त्वेन स्पृहोत्पादयितव्या। सचेन्मैत्रेय वैयापृत्या[1]भिरतो बोधिसत्त्वः सप्तरत्नमयैः स्तूपैरिमं त्रिसाहस्रमहासाहस्रं लोकधातुं पूरयेत्। नाहं तेनाराधितो भवेयं न मानितो नापि सत्कृतः॥ पे॥ तत्र जम्बूद्वीपः पूरितः स्याद्वैयापृत्यकरैर्बोधिसत्त्वैः। सर्वैस्तैरेकस्योद्देशस्वाध्यायाभियुक्तस्य बोधिसत्त्वस्योपस्थानपरिचर्या करणीया। जम्बूद्वीपप्रमाणैश्चोद्देशस्वाध्यायाभियुक्तैर्बोधिसत्त्वैरेकस्य प्रतिसंलयनाभियुक्तस्य बोधिसत्त्वस्योपस्थानपरिचर्या कर्तव्या॥ पे॥ तत्कस्य हेतोः। दुष्करमेतत्कर्म यदुत प्रज्ञाकर्म। उत्तरं निरुत्तरं सर्वत्रैलोक्यप्रतिविशिष्टमभ्युद्गतं तस्मात्तर्हि मैत्रेय बोधिसत्त्वेन योगार्थिकेन वीर्यमारब्धुकामेन प्रज्ञायामभियोक्तव्यमिति॥

प्रपञ्चाराममधिकृत्याह।

अष्टाक्षणा[2] तस्य न भोन्ति दूरे।
क्षणसंपदा[3] तस्य न भोति श्रेष्ठा।
एते अनर्था स्य भवन्ति नित्यं।
दोषा अमी तस्य प्रपञ्चचारिणः॥ पे॥
दोषानिमान्सम्यगवेत्य पण्डितः सर्वान्प्रपञ्चान्परिवर्जयीत।
सुलभा अनर्था हि प्रप[60 a]ञ्चचारिणः।
तस्मात्प्रपञ्चेन न संवसेत॥

1) I retain here (cf. contra 50. 15, 55. 6) the MS. reading, finding some authority (Maṅkha ap. Zachariae, Beitr. ind. lex. p. 82) for the form.

2) Supra p. 2. 1, 4; cf. M. Vyutp. cxx. 1.

3) Dh.-s. § 134.

यायाच्छतं योजनकं परं वरं ।
यत्र प्रपञ्चो स्तिय[1] विग्रहो वा ।
न तत्र वासं न निकेतु कुर्यान्मुहूर्तमात्रं स्तिय[1] यत्र क्लेशः ॥
नार्थार्थिकाः प्रव्रजिता गुणार्थिका ।
मा विग्रहं कुर्वथ दुष्टचित्ताः ।
न वोऽस्ति क्षेत्रं न कृषिर्वणिज्या ।
स्युर्यस्य अर्थाय प्रपञ्च एते ॥
न पुत्र धीता न च वोऽस्ति भार्या ।
न चास्य मित्रं न च बन्धुवर्गः ।
दास्यो न दासा न च ईश्वरत्वं ।
मा विग्रहं कुर्वथ प्रव्रजित्वा ॥
काषायवस्त्राणि गृहीत्व श्रद्धया ।
शान्तप्रशान्तैर्हि निषेवितानि ।
शान्तप्रशान्ता उपशान्त भोथ ।
प्रपञ्च वर्जित्व जनेथ क्षान्तिम् ॥
आशीविषाञ्चतथ रौद्रचित्तान् ।
नरकाश्च तिर्यग्विषयो यमस्य ।
प्रपञ्चचारस्य न भोन्ति दूरे ।
तस्माद्धि क्षान्तौ जनयेत वीर्यम् ॥ पे ॥
इमेन योगेन लभेत शुद्धिं ।
क्ष[प][2]यित्व कर्मावरणं अशेषं ।
धर्षेति मारं सचलं सवाहनं यो धीरु तस्यैव जनेति क्षान्तिम् ' इति ॥

1) Apparently for *syāt* (Pali *siyā*; Açoka *siyă*).
2) *pa* added in margin; but the whole line seems corrupt as regards metre.

संक्षेपतस्तत्रानर्थविवर्जनमुक्तं । तस्मात्तर्हि मैत्रेय बोधिसत्त्वयानिकेन कुलपुत्रेण वा कुलदुहित्रा वा पश्चिमायां पञ्चशत्यां[1] सद्धर्मप्रलोपे वर्तमानेऽक्षतनानुपहतेन स्वस्तिना परिमोक्तुकामेन सर्वकर्मावरणानि क्षपयितुकामेनासंसर्गाभिरतेन भवितव्यमरण्यवनप्रान्तवासिनानभियुक्तसत्त्वपरिवर्जितेनात्मस्खलितगवेषिणा परस्खलितागवेषिणा तूष्णीभावाभिरतेन प्रज्ञापारमिताविहाराभिरतेनेति ॥

आर्यरत्नमेघेऽप्यनर्थवर्जनमुक्तं । तावत्पिण्डाय चरति यावदस्य कार्यस्य प्राप्तिर्भवति । अन्यत्र येषु स्थानेषु चण्डा वा कुक्कुरास्तरुणवत्सा वा गावः प्रकृतिदुःशीला वा तिर्यग्योनिगता ' विहेठनाभिप्राया वा स्त्रीपुरुषदारकदारिका जुगुप्सि[60 b]तानि वा स्थानानि ' तानि सर्वेण सर्वं वर्जयतीति ॥

अनेनैतद्दर्शितं भवति यद्दृष्टेऽपि बाधाकर एवंविधे[2] ' तदवर्जयत आपत्तिर्भवतीति ॥

अथ यदेवमाद्यनर्थवर्जनमुक्तं केनैतल्लभ्यते सर्वनिष्फलस्यन्दवर्जनात् । फलमत्र [3]परार्थं । तदर्थं यः स्यन्दो न[4] संवर्तते ' स निष्फलत्वाद्वर्जयितव्यः ॥

यथा चन्द्रप्रदीपसूत्रे कायसंवरमध्ये पठ्यते । न हस्तलोलुपो भवति न पादलोलुपः हस्तपादसंयत इति ॥

तथा दशधर्मकसूत्रेऽपि देशितं हस्तविक्षेपः पादविक्षेपोऽधावनं परिधावनं लङ्घनं प्लवनमिदमुच्यते कायदौष्ठुल्यमिति[5] ॥

---

1) *pañcās*° MS. I have again followed the Tib.; see p. 88, n. 6.

2) °*karam evaṃvidham*, MS.

3) *satvārthaḥ* corrected to *parārthaḥ*. The Tib. (73. b. 7) གཞན་གྱི་དོན་ confirms our reading.

4) *syanda* (*syandana* p. 119. 1) apparently = 'waste, streaming away'. The Tib. has སྦྱང་བ་ 'cleaning away', 'removal'; compare the beginning of Chapter VI.

5) Hitherto in lexx. only; M. Vyutp. cix. 20. cited and corrected in Böhtl.²ʼ Nachtr. Cf. Pali *duṭṭhulla*.

आर्यधर्मसंगीतिसूत्रे तु यथा बोधिसत्त्वानां परार्थादन्यत्कर्म न कल्पते। तथा स्पष्टमेव परिदीपितं यत्किंचिद्भगवन् बोधिसत्त्वानां कायकर्म यत्किंचिद्वाक्कर्म यत्किंचिन्मनस्कर्म तत्सर्वं सत्त्वावेक्षितं प्रवर्तते महाकरुणाधिपतेयं[1] सत्त्वहिताधिष्ठाननिमित्तं सर्वसत्त्वहितसुखाध्याशयप्रवृत्तं ' स एवं हिताशयः एवं संज्ञी भवति ' सा मया प्रतिपत्तिः प्रतिपत्तव्याया सर्वसत्त्वानां हितावहा सुखावहा च ॥ पे ॥ आयतनेषु शून्यग्रामवत्प्रत्यवेक्षणा प्रतिपत्तिः। न चायतनपरित्यागं स्पृहयतीति ॥

आर्यगगनगञ्जसूत्रेऽप्युक्तं। तद्यथापि नाम छिद्रान्मारुतः प्रविशति ' एवमेव यतो यत एव चित्तस्य छिद्रं भवति ततस्तत एव मारोऽवतारं लभते ' तस्मात्सदाच्छिद्रचित्तेन बोधिसत्त्वेन भवितव्यं ' तत्रेयमच्छिद्रचित्तता यदिदं सर्वाकारज्ञतायाः शून्यतायाः परिपूरिरिति[2] ॥

का पुनरियं सर्वाकारवरोपेता शून्यता ' येयं बोधिसत्त्वचर्याया अपरित्यागेनाभ्यस्यमाना ' अभ्यस्ता वा ' सर्वभावशून्यता। एषा च रत्नचूडसूत्रे विस्तरेणाख्याता ॥

तथाक्षयमतिसूत्रे ऽपि दर्शितं। पापका[61 a]नामकुशलानां धर्माणां प्रहाणाय छन्दं जनयतीत्यत्र[3] प्रस्तावे यानि चान्यानि पुनः कानिचिदन्यान्यपि चित्तविक्षेपकराणि यानि समाधिस्कन्धस्य विपक्षाय संवर्तन्ते ' अयमुच्यते समाधिविपक्षः। यावदिमे उच्यन्ते पाप[का] अकुशला धर्मा इति ॥

शिक्षासमुच्चये शीलपारमितायामनर्थविवर्जनं पञ्चमः परिच्छेदः ॥ ॥

---

1) A form new to Skt.; but see Ch. s. v. *ādhipateyya*.

2) Hitherto in lex. only. «Erfüllung» Mahāvyutp. 244. 71. Richtig Pali *pāripūri*», Böhtl.² Nachtr.

3) M. Vyutp. xxxix. 2.

VI.

आत्मभावरक्षा षष्ठः परिच्छेदः

उक्तं निष्फलस्पन्दवर्जनं । कथमेतत्सिध्येदित्याह [1] । एतत्सिध्येत्सदा स्मृत्येति ॥

द्वादशेमाः स्मृतयो निष्फलस्पन्दवर्जनाय संवर्तन्ते । यदुत । तथागताज्ञानतिक्रमानुपालनविपाकगौरवस्मृतिः । सर्वकायस्य निश्चलस्वभावताप्रतिष्ठितनानुस्मृतिः । सति सत्वार्थे यदङ्गमनुपयोगि तद्द दृढतरस्मृत्यपेक्षानिश्चलमाध्यच्छन्दपरायत्तीकृतं सर्वधीर[2]चेष्टास्मृतिः । न चास्य भयोत्सवादिसंबन्ध[3]संभ्रमे ऽङ्गमुक्त[4]स्मृतिः । ईर्यापथचतुष्काक्षेपनिरूपणास्मृतिः । अन्तरान्तरा चेर्यापथविकोपा[5]रक्षणार्थमीर्यापथसंपदवलोकनस्मृतिः । भाषणकाले चातिप्रसादौद्धत्यसंरम्भपक्षपातादिवशादतिमात्राप्रासादिकहस्तपादशिरोमुखविकारनियमनस्मृतिः । यः श्रोता वक्तव्यः स यावन्मात्रेण ध्वनिनार्थं जानाति । तदनतिरेकेण स्वरेण भाषणास्मृतिरन्यत्र पराश्रद्धादोष[6]संभवात् । अशिक्षितजनसमागमसङ्कटे स्वचित्ततश्चित्तप्रसादनादितात्पर्यस्मृतिः । चित्तमत्तद्विपस्य[7] शमथस्तम्भे नित्यबद्धस्मृतिः । मुहुर्मुहुश्च चित्तावस्थाप्रत्यवेक्षणास्मृतिः । महाजनसंपाते प्रायोऽन्यकार्यत्यागेनापि यथोक्तस्मृतिरक्षातात्पर्यस्मृतिरिति ॥

---

1) For our author's views on the importance of *smṛti*, compare Bodhicaryāvatāra Ch. V.

2) *tyāgadāne* marg.

3) See Bodhic. V. 42 for the same compound.

4) Tib. (74. b. 6) ལུས་བསྒྱུར་ «having moved the limbs, agitated the body» (?).

5) The compound is new. Tib. འཁྲུགས་པ་ 'disorder'.

6) *atyuccanīcatva* marg.

7) Cf. Bodhic. V 2, 3 for the metaphor.

एवमेताभिः स्मृतिभिर्निष्फलस्यन्दनवर्जनं सिध्यति । सा च स्मृतिस्तीव्रादराद्भवेत् । तत्रादरः कार्येषु स[61 b]र्वभावेनाभिमुख्यम्, अवज्ञाप्रतिपक्षः । अयं चादरः शमथमाहात्म्यं ज्ञात्वा तात्पर्येण जायते । कस्तावदयं शमो नाम, य आर्याक्षयमतिसूत्रे शमथ उक्तः ॥

तत्र कतमा शमथाक्षयता । या चित्तस्य शान्तिरुपशान्तिरविक्षेपकेन्द्रियसंयमः, अनुद्धतता, अनुन्नतता अचपलता अचञ्चलता सौम्यता गुप्तता कर्मण्यता आजानेयता[1] एकाग्रता एकारामता[2] संगणिकावर्जनता विवेकरतिः कायविवेकश्चित्ताविभ्रमो ऽरण्यमुखमनसिकारताल्पेच्छता । यावदीर्यापथगुप्तिः कालज्ञता[3] समयज्ञता मात्रज्ञता मुक्तिज्ञता । सुभरता[4] सुपोषतेत्यादि ॥

किं पुनरस्य शमस्य माहात्म्यं यथाभूतज्ञानजननशक्तिः, यस्मात्[5]समाहितो यथाभूतं प्रजानातीत्यवदन्मुनिः ॥

यथोक्तं धर्मसंगीतौ । समाहितमनसो यथाभूतदर्शनं भवति । यथाभूतदर्शिनो बोधिसत्त्वस्य सत्त्वेषु महाकरुणा प्रवर्तते । एवं चास्य भवति । इदं मया समाधिमुखं सर्वधर्मयथाभूतदर्शनं च सर्वसत्त्वानां निष्पादयितव्यं । स तया महाकरुणया संचोद्यमानो ऽधिशीलमधिचित्तमधिप्रज्ञं च शिक्षां परिपूर्या[6] चतुरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्यते । तस्मान्मया शीलसुस्थितेनाप्रकम्पेनाशिथिलेन भवितव्यमिति । इदं शमथमाहात्म्यमात्मनः परेषां चानन्तापायादिदुःखसमतिक्रमानन्तलौकिकलोकोत्तरसुखसंपत्प्रकर्षपारप्राप्त्यात्मकमवगम्य तदभिलाषेणातापो भावयितव्यः, आदीप्तगृहान्तर्गतेनेव शीतलजलाभिलाषिणा, तेन तीव्र आदरो भवति शिक्षासु, तेनापि स्मृतिरुपतिष्ठति । उपस्थितस्मृतिर्निष्फलं वर्जयति ।

1) See p. 26 note 3 and add ref. to Burnouf, Lotus p. 289 and Vaijayantī p. 111, 187. The present abstract form is new.

2) B. and R. refer to Çat. Br. 11. 5.7.1 (= Weber p. 867) only.

3) For this group cf. M. Vyutp. (126. 41—43).

4) Hitherto in M. Vyutp. (126. 28) only.

5) This paragraph is cited in the comm. to the Bodhicaryāvatāra, Ch. IX, (ed. de la Vallée-Poussin, p. 237), with variants: *asya çamathasya . . . tasyātmāhito* [for *tasmāt samāhito*?] and °*uktavān munir iti*. Compare *ibid.* p. 235. 15: *samāhita cittasya . . yathābhūtaparijñānam utpadyata iti.*

6) Cf. 117. 10 supr.

यश्च निष्फलं वर्जयति तस्यानर्था न संभव[62 a]न्ति । तस्मादात्मभावं रक्षितुकामेन स्मृतिमूलमन्विष्य[1] नित्यमुपस्थितस्मृतिना भवितव्यं ॥

अत एवोग्रपरिपृच्छायां गृहिणं बोधिसत्वमधिकृत्योक्तं । तेन सुरामैरेयमद्यप्रमादस्थानात्प्रतिविरतेन भवितव्यममत्तेनानुन्मत्तेनाचपलेनाचञ्चलेनासंभ्रान्तेनामुखरेणानुन्नडे[2]नानुद्धतेनोपस्थितस्मृतिसंप्रजन्येनेति ॥ अत्रैव च प्रव्रजितबोधिसत्वमधिकृत्योक्तं स्मृतिसंप्रजन्यस्याविक्षेप इति ॥

तत्र स्मृतिः आर्यरत्नचूडसूत्रेऽभिहिता । यया स्मृत्या सर्वक्लेशानां प्रादुर्भावो न भवति । यया स्मृत्या सर्वमारकर्मणामवतारं न ददाति । यया स्मृत्या उत्पथे वा कुमार्गे वा न पतति । यया स्मृत्या दौवारिकभूतया[3] सर्वेषामकुशलानां चित्तचैतसिकानां धर्माणामवकाशं न ददातीयमुच्यते सम्यक्स्मृतिरिति ॥

संप्रजन्यं तु प्रज्ञापारमितायामुक्तं । चरंश्चरामीति प्रजानाति ' स्थितः स्थितोऽस्मीति प्रजानाति ' शयानः शयित इति प्रजानाति । निषण्णो निषण्णोऽस्मीति प्रजानाति ' यथा यथा चास्यः कायः स्थितो भवति तथा तथैव प्रजानाति ॥ पे ॥ सोऽतिक्रामन्वा प्रतिक्रामन्वा संप्रजानंश्चारी[4] भवति । आलोकिते विलोकिते संमिञ्जिते[5] प्रसारिते संघाटीपटपात्रचीवरधारणे ' अशिते पीते खादिते निद्राक्लमप्रतिविनोदने[6] आगते गते स्थिते निषण्णे सुप्ते जागरिते भाषिते तुष्णीभावे प्रतिसंलयने संप्रजानंश्चारी भवतीति ॥

---

1) *ātmarakshāmūlakāraṇam smṛtir iti* marg.

2) *Unnaḍa* is new to Skt.; though Ch. quotes a Pali *unnaḷa* which the comm. explains by *mānanaḷam ukkhipitvā*. Thus *anunnaḍa* would differ little in meaning from *anuddhata* immediately following. The Tib. equivalent appears to be མི་རྒོད་པ (76 a. 2) 'not furious' (?).

3) Cf. Bodhic. V. 33.

4) The MS. has °*jānacārī* here and °*nancā*° just below.

5) Cf. Senart, Mhv. I. 418; and Divyāv. 473. 6.

6) 'Dispelling'. Noun-form new in Skt.; though Ch. gives *paṭivinodana*.

शीलं हि समाधिसंवर्तनीयं ॥[1]

यथोक्तं चन्द्रप्रदीपसूत्रे । क्षिप्रं समाधिं लभते निरङ्गणो[2] । विशुद्धशीलेऽस्मिन्नानुशंस[3] इति ॥ अतोऽवगम्यते ये केचित्समाधिहेतवः प्रयोगास्ते शीलान्तर्गता इति । तस्मात्समाध्यर्थि[62 b]ना स्मृतिसंप्रजन्यशीलेन भवितव्यं । तथा शीलार्थिनापि समाधौ यत्नः कार्यः तत्रैव सूत्रे वचनात् ।

ध्यानानुशंसेषु हि पठ्यते ।

नासौ भोति अनाचारो आचारे सुप्रतिष्ठितः ।
गोचरे चरते योगी विवर्जेति अगोचरं ॥
निष्परिदाहविहारी[4] गुप्त इन्द्रियसंवृत । इति ॥

एताभ्यां च शीलसमाधिभ्यामन्योन्यसंवर्धनकराभ्यां चित्तकर्मपरिनिष्पत्तिः[5] एतावती चेयं बोधिसत्त्वशिक्षा यदुत चित्तपरिकर्म । एतन्मूलत्वात् सर्वसत्त्वार्थानां ॥

उक्तं ह्यार्यरत्नमेघे । चित्तपूर्वङ्गमाश्च सर्वधर्माः । चित्ते परिज्ञाते सर्वधर्माः परिज्ञाता भवन्ति । अपि तु

चित्तेन नीयते लोकः चित्तं चित्तं न पश्यति ।
चित्तेन चीयते कर्म शुभं वा यदि वाशुभम् ॥

चित्तं भ्रमतेऽलातवत् । चित्तं भ्रमते तुरङ्गवत् । चित्तं दहते देवाग्निवत् ।

---

1) *samādhaye saṃvartate* marg.

2) Tib. ཉོན་མོངས་མེད་པ་ (76 b 2). See Rh. Davids in J. R. A. S. for 1898, and Lal.-v. apud Burnouf. Lot. 865.

3) °स्मिन आनु° MS. I have preserved the ā of the MS. (cf. Pali), though elsewhere it is written with ă.

4) *paridāha* is new as a noun in Skt.: but cf. Divyāv. 420. 6 and Pali usage.

5) Vajracch. p. 40. 8 sqq.

चित्तं हरते महाम्बुवत् ॥ स एवं व्युपपरीक्षमाण[1]श्चित्ते सूपस्थितस्मृतिर्विहरति न चित्तस्य वशं गच्छति । अपि तु चित्तमेवास्य वशं गच्छति । चित्तेनास्य वशीभूतेन सर्वधर्मा वशीभवन्तीति ॥

तथार्यधर्मसङ्गीतिसूत्रेऽप्युक्तं । मतिविक्रमो बोधिसत्व आह । योऽयं धर्मो धर्म इत्युच्यते नायं धर्मो देशस्थो न प्रदेशस्थोऽन्यत्र स्वचित्ताधीनो धर्मः तस्मान्मया स्वचित्तं स्वाराधितं स्वधिष्ठितं सुसमारब्धं सुनिगृहीतं कर्तव्यं । तत्कस्य हेतोः । यत्र चित्तं तत्र गुणदोषाः ' नास्ति निश्चित्ततायां[2] गुणदोषः ' तत्र बोधिसत्वो दोषेभ्यश्चित्तं निवार्य गुणेषु प्रवर्तयति ॥ तदुच्यते ' चित्ताधीनो धर्मो धर्माधीना बोधिरिति ॥ अयं भगवन् धर्मं[3] समादानः सुखाभिसंबोधाय संवर्तत इति ॥

आर्यगण्डव्यूहसूत्रेऽपि वर्णितं । स्वचित्ताधिष्ठानं सर्वबोधिसत्वचर्या [63 a] स्वचित्ताधिष्ठानं सर्वसत्वपरिपाकविनयः ॥ पे ॥ तस्य मम कुलपुत्रैवं भवति । स्वचित्तमेवोपस्तम्भयितव्यं सर्वकुशलमूलैः । स्वचित्तमेवाभिष्यन्दयितव्यं धर्ममेघैः । स्वचित्तमेव परिशोधयितव्यमावरणाय धर्मेभ्यः । स्वचित्तमेव [दृ][4]ढीकर्तव्यं वीर्येणेत्यादि ॥

तथात्रैव मायादेव्यदर्शनाकुलीभूते आर्यसुधने रत्ननेत्राया नगरदेवतायास्तद्दर्शनार्थमियमनुशासनी[5] । चित्तनगरपरिपालनकुशलेन[6] ते कुलपुत्र भवितव्यं सर्वसंसारविषयरत्य-

---

1) This compound is new; the Tib. བརྟག་པས་ agrees with the meaning 'examine', assigned to *upaparīksh* in Divy-Index.

2) The abstract form is new; but cf. the *niçcittasamādhi* of M. Vyutp. XXI. 34.

3) *dharma* MS.

4) Tib. བརྟན་པ་

5) The passage that follows is considerably abridged from the text as preserved in MS. H (see p. 34 note 4) ff. 226. a. 5 — 227. b. 7.

6) °*prayuktena*. H.

संवसनतया। चित्तनगरालंकारप्रयुक्तेन ते कुलपुत्र भवितव्यं दश[1]तथागतबलाध्यालम्बन[2]तया। चित्तनगरपरिशोधनप्रयुक्तेन ते कुलपुत्र भवितव्यमीर्ष्यामात्सर्यशाठ्यापनयनतया। चित्तनगरविवर्धनाभियुक्तेन ते कुलपुत्र भवितव्यं सर्वज्ञतासंभारमहावीर्यवेगविवर्धनतया। चित्तनगरदुर्योधनदुरासदताभिनिर्हारप्रयुक्तेन ते कुलपुत्र भवितव्यं सर्वक्लेशमारकायिक[3]पापमित्रमारचक्रानवमर्दनतया[4]। चित्तनगरप्रविस्तरणाप्रयुक्तेन ते कुलपुत्र भवितव्यं महामैत्रीसर्व[5]जगत्स्फरणतया। चित्तनगरप्रतिच्छादनप्रयुक्तेन ते कुलपुत्र भवितव्यं विपुलधर्मच्छत्रसर्वाकुशलधर्मप्रतिपक्षाभिनिर्हरणतया। चित्तनगरविवरण[6]प्रयुक्तेन ते कुलपुत्र भवितव्यं आध्यात्मिकबाह्यवस्तु सर्वजगत्संप्रापणतया। चित्तनगरदृढस्थामाभिनिर्हारप्रयुक्तेन ते कुलपुत्र भवितव्यं सर्वाकुशलधर्मस्वसन्तत्यवसनतया[7]। यावदेवं चित्तनगरविशु[8]द्ध्यभियुक्तेन कुलपुत्र बोधिसत्त्वेन शक्यं सर्वकुशलमूलसमार्जनमनुप्राप्तुं। तत्कस्य हेतोः। तथा हि तस्य बोधिसत्त्वस्यैवं चित्तनगर[63 b]परिशुद्धस्य सर्वावरणानि पुरतो न संतिष्ठन्ते[9]। बुद्धदर्शनावरणं वा धर्मश्रवणावरणं वेत्यादि।

तस्माद्व्यवस्थितमेवं। चित्तपरिकर्मैव बोधिसत्त्वशिक्षेति। तच्चाचपलचेतसः॥ शमाच्च न चलेच्चित्तं बाह्यचेष्टानिवर्तनात्॥ असंप्रजन्यपरतन्त्रस्य मुषितस्मृतेश्च चित्तं चलति समीहितादालम्बनादन्यत्र नीयमानत्वात्। यदा तु स्मृतिसंप्रजन्येन बाह्याश्चेष्टा निवर्ति-

---

1) Dh.-s. § 76.

2) *adhyālambana* (noun-form new) app. = 'reaching'; for the verb, cf. Saddh.-P. ap. B. & R., who however propose to correct the text.

3) Cf. *brahmakāyika* in Sk. & Pali.

4) *-mṛdyat°* H. Compare p. 32. 11 supra.

5) *°sarva°* om. A.

6) *°dvāraviv°* H; and the marg. of A. further explains: *vastubodhitaṃ jagat syāc citte vivṛte.*

7) *°asaṃbhavanatayā* H.

8) *pariçuddhy°* H.

9) *na tishṭhanti.* A.

ता भवति तदा तद्वशवादेकस्मिन्नालम्बने निबद्धं यावदिष्यते तावत्तिष्ठति। ततश्च पूर्ववदनुशंसविस्तरः। अद्यत्वेऽपि[1] च सत्वार्थक्षमो भवत्येव प्रसादकरत्वात्' कथं ॥

सर्वत्राचपलमन्द[2]मितस्निग्धाभिभाषणात्।
आवर्जयेज्जनं भव्यमादेयश्चापि जायते ॥

एतदेव च बोधिसत्वस्य कृत्यं यदुत सत्वावर्जनं। यथार्यधर्मसंगीतिसूत्रे' आर्यप्रियदर्शनेन बोधिसत्वेन परिदीपितं।[3] तथा तथा भगवन् बोधिसत्वेन प्रतिपत्तव्यं यत्सहदर्शनेनैव सत्वाः प्रसीदेयुः। तत्कस्माद्धेतोः। न भगवन् बोधिसत्वस्यान्यत्करणीयमस्त्यन्यत्र सत्वावर्जनात्। सत्वपरिपाक एवेयं भगवन् बोधिसत्वस्य धर्मसंगीतिरिति ॥

एवं पुनरक्रियमाणे को दोष इत्याह।

अनादेयं तु तं लोकः परिभूय जिनाङ्कुरं।
भस्मच्छन्नो यथा वह्निः[4] पच्येत नरकादिषु ॥

यथा प्रागुपदर्शितं ॥

येन चास्य परिभव एवमनर्थो रत्नमेघे जिनेनोक्तस्तेन संक्षेपसंवरः। येनाप्रसादः सत्वानां तद्यत्नेन विवर्जयेदिति ॥

यथाह। कतमे च ते बोधिसत्वसमुदाचाराः। यावदिह बोधिसत्वो नास्थाने विहरति नाकाले। नाकालभाषी भवति नाकालज्ञो भवति नादेशज्ञो भवति। यतो निदानमस्यान्तिके सत्वा अप्रसादं प्रतिवेदयेयुः' स सर्वसत्वानुरक्षया [64 a] ' आत्मनश्च बोधिसंभारपरिपूरणार्थं संपन्नेर्यापथो भवति मृदुभाषी मन्दभाषी ' असंसर्गबहुलः ' प्रविवेकाभिमुखः' सुप्रसन्नमुख इति ॥

---

1) *vinā smṛtisamprajanyatām* . . (older hand) partly obliterated; *idānīm* (newer hand) marg.

2) °*lo manda*° MS.

3) 'make clear, illustrate' like Pali *paridīpeti* — a usage new to Skt.

4) *channā* . . *vahnim* MS.

अत एव धर्मसंगीतिसूत्रे देशितं। यः सत्त्वान् रक्षति स शीलं रक्षतीति। अनया[1] कनीयेन मातृग्रामेण सह रहोवस्थादिषु लोकरक्षा च कृता स्यात्। एवं भोग्येषु जलस्थलेषु मूत्रपुरीषश्लेष्मपूयादीनां कुत्सितानां रहस्यरहसि चोत्सर्गं न कुर्याद्देवमनुष्यचित्तरक्षार्थं॥

सद्धर्मस्मृत्युपस्थाने च रह उत्सिष्टं[2] कृत्वा ऽनुत्सिष्टाकारेषददतः प्रेतगतिः पठ्यते॥

तथा बोधिसत्त्वप्रातिमोक्षेऽप्यप्रमादपरिहार उक्तः। न पुरतो दन्तकाष्ठं[3] खादितव्यं न पुरतः खेटे निक्षिप्तव्य इति। एष च गौरवलज्जाविधिः सर्वत्र द्रष्टव्यो न ब्रह्मचारिष्वेव। अत्र तु सूत्रे ब्रह्मचार्यधिकारः तेषु गुरुतरापत्तिभयसंदर्शनार्थं॥ यथात्रैवाह। नोच्चैर्भाषिणा भवितव्यमिति॥ न चायं विधिः प्रादेशिकः। तथा ब्रह्मपरिपृच्छायामप्युक्तं[4] न च वधसदृशेन बोधिसत्त्वेन भवितव्यमिति। तथा प्रातिमोक्षादपि लोकाप्रसादकरमन्विष्य वर्जनीयं। तत्र तावद्॥

मुखपूरं[5] न भुञ्जीत सशब्दं प्रसृताननः।
[6]प्रलम्बपादं नासीत न बाहू मर्दयेत्समम्॥

एवं स्वयमप्युत्प्रेक्ष्य दृष्ट्वा श्रुत्वा च लोकाप्रसादं रक्षेत। अप्रसादकरवचनवर्जनं तु न सुकरमिति स्मरणबोधनार्थमुपदर्श्यते।

---

1) *diçā* marg. With this paragraph compare Bodhic. V. 93 a.

2) So clearly the MS. for the usual *ucchishṭa*.

3) These precepts do not occur in the *Bhikkhu-pātimokkha* of the Pali; but compare precepts 78, 79 of the similar work preserved in Chinese (Beal, *Catena* p. 236). Cf. Bodhic. V. 91.

4) K.F. 253.

5) Cf. Pali *kucchipūram* 'bellyfull'. This stanza occurs at Bodhic. V. 92.

6) This precept which has no parallel in the Pratimokshas as known from Pali, or as yet translated from Chinese interestingly illustrates a familiar posture for kings and other *laymen* found in Buddhist art, e. g. in the Amaravati-sculptures (Fergusson, Tree and Serpent Worship p. 193 fin.).

आर्यसागरमतिसूत्रे देशितं । नावलीनवचनो भवति ' न व्यवकीर्णवचनः ' नावस्यन्दनवचनः ' नोज्ज्वालनवचनः ' न रागानुनीतवचनः ' न प्राकृतवचनः । नासंरक्षितवचनः ' न व्यापादसंघुक्षणवचनः ' न चञ्चलवचनः ' न चपलवचनः । न नटरङ्ग[64 b]वचनः ' न मुखसाद्यवरोपणवचनो भवतीति ॥

आर्यतथागतगुह्य[1]सूत्रेऽप्याह । न खलु पुनः कुलपुत्र बोधिसत्वस्य वागसक्ता वा दुष्टा वा मूढा वा क्लिष्टा वा ' [2]तुन्नव्याकरणा वा स्वपक्षोत्कर्षणवचना वा ' परपक्षनिग्रहवचना वा ' आत्मवर्णानुनयवचना वा ' परवर्णप्रतिघवचना वा ' प्रतिज्ञोत्तारणवचना वा । आभिमानिकव्याकरणवचना वेति ॥

आर्यदशभूमकसूत्रेऽप्युक्तं । येयं वागमनोज्ञा स्वसन्तानपरसन्तानविनाशनी[3] तथारूपां वाचं प्रहाय । येयं वाक् स्निग्धा मृद्वी मनोज्ञा मधुरा प्रियकरणी मनआपकरणी हितकरणी कर्णसुखा हृदयंगमा प्रेमणी[4] वर्णविस्पष्टा विज्ञेया श्रवणीया अनिश्रिता[5] बहुजनकान्ता बहुजनप्रिया बहुजनमनआपा विज्ञप्रशस्ता सर्वसत्वहितसुखावहा मनउत्प्लावकरी मनःप्रह्लादनकरी स्वपरसन्तानप्रमोदनकरी रागद्वेषमोहसर्वक्लेशप्रशमनी तथारूपां वाचं निश्चारयति । यावदितिहासपूर्वकमपि वचनं परिहार्यं परिहरतीति ॥

आर्यगगनगञ्जसूत्रे तूक्तं । गुरुवचनानवमर्दनतया[6] ' परवचनानाच्छिन्दनतया चादेयग्राह्यवचनो भवतीति ॥

---

1) Cf. p. 7 note 5.

2) The reading of MS. is apparently *kshūṇa*: Tib. ཐོགས་པ་ 'bruised, impeded'.

3) *nivāçanī* MS. but the Tib. མ་རུངས་པར་བྱེད་པ་ makes the correction certain (79. b. 7).

4) So MS.; qu. correct to *premaṇīyā* (Lal. v. 59.10)?

5) Apparently, like Pali *anissita* (acc. to Childers p. 217) 'independent'.

6) The Tib. equiv. is གཅོག་ from a root for which Jäschke gives the meaning 'break', both literally and metaphorically ('break a command').

धर्मसंगीतिसूत्रेऽप्युक्तं। गगनगञ्जो बोधिसत्व आह। न बोधिसत्वेनैषा वाग्भाषितव्या ययापरो व्यापद्येत। न सा वाग्भाषितव्या ययापरं तापयेत्। न बोधिसत्वेन सा वाग्भाषितव्या यत्परो जानीयात्। न सा वाग्भाषितव्या यायार्था निरर्था। न बोधिसत्वेन सा वाग्भाषितव्या यया न विद्यामुत्पादयेत्। न सा वाग्भाषितव्या या सत्वानां न हृदयंगमा न पौरी न कर्णसुखा [65 a] न सा वाग्भाषितव्येति ॥

संक्षेपतस्तु परात्प्रसादरक्षा आर्यसागरमतिसूत्रे देशिता। अपर एक धर्मो महायानसंग्रहाय संवर्तते स्वस्खलितप्रत्यवेक्षणतया सर्वसत्वानुरक्षेति ॥

एषा रक्षात्मभावस्य। यथापरैर्न नाश्येत। यथा न परान्न नाशयेत्। अस्य तु ग्रन्थविस्तरस्यायं पिण्डार्थो बोधिसत्वेन मनसा नित्यं धारयितव्यः ॥

सुनिश्चलं सुप्रसन्नं धीरं सादरगौरवं।
सलज्जं सभयं शान्तं पराराधनतत्परम् ॥
आत्मसत्ववशं नित्यमनवद्येषु वस्तुषु।
निर्माणमिव निर्मानं(1) धारयाम्येष मानसम्। इति ॥

किमेतावती आत्मभावरक्षा। न हि। किं तर्हि भैषज्यवसनादिभिः सह। तत्र द्विविधं भैषज्यं। सततभैषज्यं ग्लानप्रत्ययभैषज्यं च।

तत्र सततभैषज्यमधिकृत्यार्यरत्नमेघेऽभिहितं। तस्मात्पिण्डपात्रादेकं प्रत्यंशं सब्रह्मचारिणां स्थापयति। द्वितीयं दुष्खितानां तृतीयं विनिपतितानां चतुर्थमात्मना परिभुङ्क्ते। परिभुञ्जानो न रक्तः परिभुङ्क्तेऽसक्तोऽगृद्धोऽनध्यवसितः। अन्यत्र यावदेव कायस्य स्थितये। यापनायै। तथा परिभुङ्क्ते यथा नातिसंलिखितो(2) भवति। नातिगुरुकायः।

---

1) The play on words is obvious. For *nirmāṇa* (Tib. སྤྲུལ་པ་) compare *nirmāṇakāya* in Wassiljev 127 (137). These stanzas occur at Bodhic. V. 55, 57. with the reading *suniçcitaṃ* in line 1.

2) *kṛça* marg.: compare the gloss in Childers s. v. *sallekhiyam*. Neumann (tr. Majjhiman. pref. p. XVI) objects to the connexion of *sallekha* etc., with *√likh*, but his own derivation (*ibid.* I p. 22) is not convincing.

तत्कस्य हेतोः। अतिसंलिखितो हि कुशलपक्षपराङ्मुखो भवति। अतिगुरुकायो मिद्धावष्टब्धो भवति। तेन तं पिण्डपातं परिभुज्य कुशलपक्षाभिमुखेन भवितव्यमित्यादि ॥

आर्यरत्नराशावप्युक्तं। तेन ग्रामं वा नगरं वा निगमं वा पिण्डाय चरता धर्मसंनाहं संनह्य पिण्डाय चर्तव्यं। तत्र कतमो धर्मसंनाहः। अमनआपानि रूपाणि दृष्ट्वा न प्रतिहन्तव्यं। मनआपानि दृष्ट्वा नानुनेतव्यं। एवं मनआपामनआपेषु शब्दगन्धरसस्प्रष्टव्येषु विज्ञप्तेषु नानु[65 b]नेतव्यं न प्रतिहन्तव्यं' इन्द्रियसुसंवृतेनानुत्क्षिप्तचक्षुषा [1]युगमात्रप्रेक्षिणा [1]। दान्ताजानेयचित्तेन पूर्वधर्ममनसिकारमनुस्मरता नामिषप्रक्षिप्तया सत्तत्या पिण्डाय चर्तव्यं सावदानचारिणा च भवितव्यं' यतश्च पिण्डपातो लभ्यते तत्रानुनयो न कर्तव्यः यतश्च न लभ्यते तत्र प्रतिघातो नोत्पादयितव्यः। दशकुलप्रवेशे न चैकादशात्कुलाद्भिक्षा न लभ्यते। तथापि न परितप्तव्यं एवं च चित्तमुत्पादयितव्यम्' एवं बहुकृत्या [2] ह्येते श्रमणब्राह्मणगृहपतयो [3] न तैरवश्यं मम दातव्यं' इदं तावदाश्चर्यं यन्मामेते समन्वाहरन्ति 'कः पुनर्वादो यद्भिक्षां दास्यन्ति। तेनैवमपरितपता पिण्डाय चर्तव्यं ॥ ये चास्य सत्त्वाश्चक्षुष आभासमागच्छन्ति स्त्रीपुरुषदारकदारिकाः' अन्तशस्तिर्यग्योनिगतास्तत्र मैत्रीकरुणाचित्तमुत्पादयितव्यं' तथाहं करिष्यामि यथा ये मे सत्त्वाश्चक्षुषा आभासमागच्छन्ति पिण्डपातं वा दास्यन्ति तान्सुगतिगामिनः करिष्यामि। तादृशं योगमापत्स्ये। तेन लूहं [4] वा प्रणीतं वा पिण्डपातं संगृह्य समन्ताच्चतुर्दिशं व्यवलोकयितव्यं। क

1) For both phrases cf. Lalit-v. p. 230 ad fin.

2) Hitherto only found in M. Vyutp. (127. 25); but cf. Pali *bahukicca.*

3) *çravaṇa* MS., a common confusion in MSS.: cf. B. & R. s. v.

4) Cf. Divy. 425.18 and Morris in J.P.T.S. for 1891, pp. 1, 2 and Trans. Or. Congr. (1892) I. 487. The context as well as the Tib. equiv. ཉུང་ below, where the word occurs twice, shows that the meaning is 'scanty'; and neither 'bad' (Cowell, Böhtlingk) nor 'rough' (Morris). Morris's contention that *lūha* really = ***ruksha*** seems indeed to be disposed of by the passage at p. 131. 4., where the two occur together.

इह ग्रामनगरनिगमे दरिद्रः सत्त्वः । यस्यास्मात्पिण्डपातात्संविभागं करिष्यामि । यदि दरिद्रं सत्त्वं पश्यति तेन तत्पिण्डपातात्संविभागः कर्तव्यः । अथ न कञ्चित्सत्त्वं दरिद्रं पश्यति ' तेनैवं चित्तमुत्पादयितव्यं ' सन्त्यनाभासगताः सत्त्वा ये मम चक्षुष आभासं नागच्छन्ति । तेषामितः पिण्डपातादग्रं प्रत्यंशं निर्यातयामि ' दत्तादानाः परिभुञ्जतां । तेन तत्पिण्डपातं गृहीत्वा तदरण्यायतनमभिरुह्य धौतपाणिना शोभनसमाचारेण श्रमणाचारित्रकल्प[66 a]समन्वागतेनाधिष्ठानाधिष्ठितेन पर्यङ्कं बद्ध्वा सपिण्डपातः परिभोक्तव्यः ॥ पे ॥ परिभुञ्जता चैवं मनसिकार उत्पादयितव्यः ' सन्त्यस्मिन्काये ऽशीतिः क्रिमिकुलसहस्राणि ' तान्यनेनैवौजसा सुखं फासुं(1) विहरन्तु । इदानीं चैषामामिषेण संग्रहं करिष्यामि । बोधिप्राप्तश्च पुनर्धर्मेण संग्रहं करिष्यामि । यदि पुनरस्य लूहं पिण्डपातं भवति तेनैवं चित्तमुत्पादयितव्यं ' लूहाहारतया मे लघुः कायो भविष्यति प्रहाणक्षम उच्चारप्रस्रावनिष्यन्दश्च मे परीत्तो भविष्यति ' श्रद्धादेयं च परीत्तं भविष्यति । कायलघुता चित्तलघुता च मे भविष्यति । अल्पस्त्यानमिद्धश्च मे भविष्यति ।(2) यदा पुनरस्य प्रभूतः पिण्डपातो भवति तत्रापि मात्राभोजिना(3) भवितव्यं उत्सर्जन(4)धर्मिणा च । ततः पिण्डपातादन्यतरस्यां शिला(5)यामवतीर्यैवं चित्तमुत्पादयितव्यं ' ये केचिन्मृगपक्षिसंघा आमिषभोजनेनार्थिकास्ते दत्तादानाः परिभुञ्जतामिति ॥

पुनराह । तेन सर्वेण रससंज्ञा नोत्पादयितव्या ॥ पे ॥ चण्डालकुमारसदृशेन मया

---

1) The present passage tends to modify **Childers's** strictures (s. v. *phāsu*) on the obtuseness of the 'Northern' (Sanskrit-writing) Buddhists. **Jacobi** (Z.D.M.G. Bd. 34 p. 311) would derive the form from *pra* + *asu*, not from *spārha*, as **Ch.** Cf. also p. 32, note 1.

2) Here the Tib. adds (81. b. 5) དེ་བཞིན་ཏུ་སྦྱར་ཏེ་ (= *peyyālam*), as though an omission had been made from the text of the original sūtra.

3) Cf. *mattabhojana*, comm. on **Dhammap.** 204 (p. 355).

4) *utsṛjanadharmā* MS.

5) Perhaps here in the sense of 'door-post' quoted by B.R. from Lexx.

भवितव्यं । चित्तकायचौक्षेण ' न भोजनचौक्षेण । तत्कस्माद्धेतोः । कियत्प्रणीतमपि भोजनं भुक्तं ' सर्वं तत्पूतिनिष्यन्दपर्यवसानं दुर्गन्धपर्यवसानं प्रतिकूलपर्यवसानं । तस्मान्मया न प्रणीतभोजनाकाङ्क्षिणा भवितव्यं । तेन नैवं चित्तमुत्पादयितव्यं ' पुरुषो मे पिण्डपातं ददाति न स्त्रीः । स्त्री मे पिण्डपातं ददाति न पुरुषः । दारको मे पिण्डपातं ददाति न दारिका । दारिका मे पिण्डपातं ददाति न दारकः । प्रणीतं लभेऽहं न लूहं । सत्कृत्य लभेऽहं नासत्कृत्य । चपलं लभेऽहं न कृच्छ्रेण प्रविष्टमात्रं च मां समन्वाहरेयुः । न मे कश्चिद्विक्षेपो भवेत् । सुनिह्रितांल्लभेऽहं[66 b]प्र[णी](1)तान्नानारसांल्लभेऽहम् । न कौनदरिद्रभोजनं लभेऽहं प्रत्युद्गच्छेयुर्मां स्त्रीपुरुषदारकदारिकाः । इमे ते सर्वे ऽकुशला मनसिकारा नोत्पादयितव्याः ॥ पे ॥ प्रायेण हि सत्त्वा रसगृद्धा भोजनहेतोः पापानि कर्माणि कृत्वा नरकेषूपपद्यन्ते । ये ये पुनः(2) संतुष्टा अगृद्धा अलोलुपा रसप्रतिप्रस्रब्धा जिह्वेन्द्रियसंतुष्टाः कियल्लूहेनापि भोजनेन यापयन्ति ' तेषां च्युतानां कालगतानां स्वर्गोपपत्तिर्भवति ' सुगतिगमनं भवति देवमनुष्येषु । ते देवोपपन्नाः सुधां परिभुञ्जते । एवं काश्यप पिण्डचारिकेण भिक्षुणा रसतृष्णां विनिवर्तयित्वा निध्यप्तचित्तेन सुपरिपक्कान् कुल्माषान् परिभुञ्जता न परितप्तव्यम् । तत्कस्माद्धेतोः । कायसंधारणार्थं मार्गसंधारणार्थं मया भोजनं परिभोक्तव्यं ॥ पे ॥ यदि पुनः काश्यप पिण्डचारिको भिक्षुर्मेघाकुलवृष्टिकालसमये वर्तमाने न शक्नुयात् पिण्डायावतर्तुं ' तेन मैत्र्याकारसंनद्धेन धर्मचिन्तामनसिकारप्रतिष्ठितेन द्विरात्रं त्रिरात्रं वा भक्तच्छेदच्छिन्नेन एवं संज्ञोत्पादयितव्या । सन्ति यामलौकिकाः प्रेता दुष्करकर्मकारिणो ये वर्षशतेन खेटपिण्डमप्याहारं न प्रतिलभन्ते । तन्मया धर्मयोनिशश्चिन्ताप्रतिष्ठितेन कायदौर्बल्यं वा चित्तदौर्बल्यं वा नोत्पादयितव्यं ' अधिवासयिष्यामि क्षुत्पिपासां । न पुनरार्यमार्गभावनायां वीर्यं स्रंसयिष्यामि ॥ पे ॥ यत्र कुले पिण्डपातं प्रु-

---

1) This I supply on conjecture, the Tib. (82. a. 5) having simply བཟང་པོ 'good'.

2) *punas te* MS.

चिं कारयेत्तत्र कुले आसने निषद्य धार्मी कथा कर्तव्या। यावन्न स पिण्डपातः शुचीकृतो भवेत्तेन पिण्डपातं गृहीत्वा उत्थायासनात्प्रक्रमितव्यं। पिण्डचारिकेण काश्यप भिक्षुणा [67 a] नावभासकरेण[2] भवितव्यं न लपना न कुहना[1] कर्तव्या॥

तत्र कतमोऽवभासः[2]। यत्परेषामेवं वाचं भाषते। लूहो[3] मे पिण्डपातो रूक्षो[3] मे पिण्डपात आसीन्न च मे यावदर्थं भुक्तं। बहुजनसाधारणश्च मे पिण्डपातः कृतः। अल्पं मे भुक्तं जिघत्सितोऽस्मीति। यत्किंचिदेवंरूपमवभासनिमित्तं' इयमुच्यते चित्तकुहना। सर्वमेतत्पिण्डचारिकेण भिक्षुणा न कर्तव्यं' उपेक्षकभूतेन। यत्पात्रे पतितं लूहं वा प्रणीतं वा शुभं वाशुभं वा तत्परिभोक्तव्यमपरितप्यमानेनाशयशुद्धेन धर्मनिध्यप्तिबहुलेन। कायजापनार्थमार्यमार्गस्योपस्तम्भार्थं[4] स पिण्डपातः परिभोक्तव्य इति॥

तथार्योग्रपरिपृच्छायामप्युक्तं। यस्याश्चान्तिके पिण्डपातं परिभुज्य न शक्नोत्यात्मनः परस्य चार्थं परिपूरयितुमनुजानाम्यहं तस्य पिण्डचारिकस्य बोधिसत्वस्य निमन्त्रणमिति॥

एवं तावत्सततभैषज्येनात्मभावरक्षा कार्या' तत्रापि न मत्स्यमांसेन लङ्कावतारसूत्रे[5] प्रतिषिद्धत्वात्॥

---

1) 'Deceit'. B² quotes Jātakam. 28 31 for this word.

2) This usage of *avabhāsa* 'a broad hint', apparently new to Skt., corresponds exactly with that of the Pali *obhāsa* explained by Ch. (together with that of *nimitta*) s. v. (p. 298).

3) Cf. note 4 on p. 128 supra.

4) A Prakritic form of *yāpana*, not hitherto found in the meaning 'maintenance', for which the Pali *yāpana* is commonly used.

5) Very briefly described by Raj. Mitra *Nep. B. L.* For chapter-titles see my *Cat. Buddh. Sk. MSS.* p. 21. Tr. into Chinese A. D. 443 (Nanjio p. 54) K. F. 237. The present passage occurs in Ch. 8 (dealing with *māṃsa-bhakṣaṇa*) at f. 127. b. 2 of MS. Or. 1079 of the Brit. Museum (Wright Coll.) called «W» below; R.A.S. Hodgson 5 (= «H»).

तथा ह्युक्तं । मांसं सर्वमभक्ष्यं कृपात्मनो बोधिसत्वस्येति वदामि ॥ पे ॥

[1] स्वाजन्याद्व्यभिचाराच्च शुक्रशोणितसंभवात् ।
उद्वेजनीयं भूतानां योगी मांसं विवर्जयेत् ॥
मांसानि च पलाण्डूंश्च मद्यानि विविधानि च ।
गृञ्जनं लशुनं चैव योगी नित्यं विवर्जयेत् ॥
म्रक्षणं वर्जयेत्तैलं शल्यविद्धेषु न स्वपेत् ।
छिद्राछिद्रेषु सत्वानां यच्च स्थानं महाभयम्[2] ॥ पे ॥
लाभार्थं हन्यते प्राणी[3] मांसार्थं दीयते धनं ।
उभौ तौ पापकर्माणौ पच्येते रौरवादिषु ॥ यावत्[4] ॥
योऽतिक्रम्य मुनेर्वाक्यं मांसं भक्षेत दुर्मतिः[5] ।
लोकद्वयविनाशार्थं दीक्षितः शाक्यशासने ।
ते यान्ति परमं घोरं नरकं पापकारिणः ।
रौरवादिषु रौद्रेषु पच्यन्ते[6] मांसखादकाः ॥
त्रिकोटिशुद्धं मांसं वै अकल्पितमयाचितं ।
अचोदितं च नैवास्ति[7] तस्मान्मांसं न भक्षयेत् ।
मांसं न भक्षयेद्योगी मया बुद्धैश्च गर्हितं ।
अन्योन्यभक्षणाः सत्वाः क्रव्यादकुलसंभवाः ॥ यावत् ॥
दुर्गन्धः कुत्सनीयश्च उन्मत्तश्चापि जायते ।

---

1) f. 131 a 3 in **W**.
2) *pañca sthānaṃ* (°nṃ W.) *mahadbhayam* H.
3) *satvo* W.
4) not in W; nor is there any omission at this point.
5) *bhakshyati durgatiḥ* W.
6) *jāyante* A.
7) *vai nāsti* A.

चण्डालपुक्कसकुले डोम्बेषु[1] च पुनः पुनः ॥
डाकिनीजातियोनौ च मांसादे[2] जायते कुले ।
ऋक्ष[67 b]मार्जारयोनौ च जायतेऽसौ नराधमः ॥
हस्तिकक्ष्ये[3] महामेघे[4] निर्वाणाङ्गुलि[5]मालिके[6] ।
लङ्कावतारसूत्रे च मया मांसं विगर्हितं ॥
बुद्धैश्च बोधिसत्त्वैश्च श्रावकैश्च विगर्हितं ।
खादते यदि निर्लज्ज उन्मत्तो जायते सदा ॥
ब्राह्मणेषु च जायन्ते अथवा योगिनां कुले ।
प्रज्ञावान्धनवांश्चैव मांसाद्यानां विवर्जनात्[7] ॥
दृष्टश्रुतविशङ्काभिः सर्वं मांसं विवर्जयेत् ।
तार्किका नावबुध्यन्ते क्रव्यादकुलसंभवाः ॥
यथैष रागो मोक्षस्य अन्तरायकरो भवेत् ।
तथैव मांसमद्यादि अन्तरायकरं[8] भवेत् ॥
वक्ष्यन्त्यनागते काले मांसादा मोहवादिनः ।
कल्पिकं निरवद्यं च मांसं बुद्धानुवर्णितं ॥

---

1) *trācashu* W.

2) °*ādo* W.

3) °*kakshe* MSS. *Hastikakshyā-sūtra* M. Vyutp. LXV. 75; Nanjio 193—4; K.F. 261.

4) K.F. 265. (?)

5) *nirmāṇāng*° W. H.; what work is intended is not clear to me: cf. Wassiljev 149 (161).

6) °*lake* A. The *Aṅgulimālīya-sūtra* (Nanjio 434; KF. 261; Wassiljev 154 (166)) is doubtless meant.

7) So H.: A. and W. are corrupt and unmetrical.

8) °*ādir* . . . °*karo* A °*māṇsādyādyā* . . . °*karo* W.

भैषज्यमिव आहारं[1] पुत्रमांसोपमं पुनः।
मात्रया प्रतिकूलं च योगी पिण्डं समाचरेत्॥
मैत्रीविहारिणा नित्यं सर्वथा गर्हितं मया।
सिंहव्याघ्रमृगाद्यैश्च सह एकत्र संभवेत्॥
तस्मान्न भक्षयेन्मांसमुद्वेजनकं[2] नृणां।
मोक्षधर्मनिरुद्धत्वादार्याणामेष वै ध्वजः॥

यत्तु ज्ञानवतीपरिवर्ते[3] मांसभक्षणं पठ्यते तन्महार्थसाधकत्वान्निर्दोषम्॥

एवं हि तत्रोक्तं।

[4]एषोऽकरिष्यद्य[दि] भिक्षु कालं।
समाधिशब्दोऽपि हि जम्बुद्वीपे।
निरुद्धु[5] सत्वान सदाभविष्यद्।
चिकित्सिते अस्मि[6] समाधि लब्धः[7]॥

स च महाकरुणाभियुक्तस्' तेन अस्मिन्न मैत्री शङ्कापि नास्तीत्यदोषः॥

---

1) *ivāhāraṃ* without hiatus A; H. W. (likewise unmetrically) °*jyavad āhāram*.

2) *māṃsām udvajanakornna* (!) W.

3) Possibly a chapter of some work; cf. also M. Vyutp. XXV. 2.

4) I have endeavoured to restore the metre (*ākhyānakī*) and sense of this passage, originally in «le sanscrit mixte» and further corrupted by our MS., from the Tib. (84. a. 1) which gives connected sense.

5) The reading is not clear: **niruddhi* for *nirodha* does not occur; but the Tib. has སེམས་ཅན་རྣམས་ལ་རྟག་ཏུ་ཉམས་པར་འགྱུར་ 'sentient beings would for ever go to decay.'

6) °*shyan vicikitsate smin* is the unmetrical reading of the MS. *asmi* I have conjectured (metri gr.) for *asmin*, hiatus and elision of final *n* being common in *gāthās*.

7) The Tib. adds ཅེས་གསུངས་སོ་ = *iti*, showing that the quotation ends here.

यथाप्यार्यरत्नमेघे ऽभिहितं । श्माशानिकेन(1) निरामिषेण भवितव्यमिति ॥

तदन्यत्रैवंजातीयसत्वार्थसंदर्शनार्थं । विनये ऽपि यदनुज्ञातं तत्तु त्रिकोटिपरिशुद्धभक्षणे(2) न प्रहाणान्तराय(3) इति । तत् परित्यागेन शुद्धदृष्टीनाम(4)भिमाननिरासार्थं । तद्भक्ततया च भव्यानां शासनानवतारपरिहारार्थं ॥

तथा ह्युक्तं लङ्कावतारसूत्रे । तत्र तत्र देशना पाठे शिक्षापदानामानुपूर्वी(5) बन्धनिर्मोक्षोपायपदविन्यासयोगेन । त्रिकोटिं बद्धा । तत्र उद्दिश्य कृतानि प्रतिषिद्धानि ततो ऽन्तशः प्रकृतिमृतान्यपि प्रतिषिद्धानीति ॥

उक्तं सततभैषज्यं । ग्लानप्रत्ययभैषज्यं तत्सेव्यमेव ॥

श्रावकविनये ऽपि तावदात्मार्थं ब्रह्मचर्यवासार्थं पात्रचीवरमपि विक्रीय । कायसंधारणमुक्तं । किं पुनरपरिमितजनपरित्राणहेतोर्बोधिसत्वशरीरस्य दुर्लभा चेदृशी क्षणप्रतिलाभोत्सवसंपद् । इति तत्प्रदर्शनार्थं च भगवता तत्र स्वयं भैषज्योपयोगः प्रदर्शितः ॥

उक्तं चार्यरत्नमेघसूत्रे । तैर्यदा प्रचारितं भवति तदा सत्यां वेलायामसत्यां वा तेषामिमान्येवंरूपाणि कायोपस्तम्भनान्युपकरणानि न लभ्यन्ते ऽभ्यवहर्तुं । यदुत सर्पिर्वा तैलं वा मूलरसो वा गण्डरसो वा फलरसो वा । न चान्यानभ्यवहरतो दृष्ट्वा प्रतिघचित्तमुत्पादयति । यदि पुनः खलु पश्चाद्भक्तिको(6) बोधिसत्वो वा [68 a]ग्लानो भवति । यथारूपेणास्य ग्लान्येन जीवितान्तरायो भवति कुशलपक्षान्तरायो वा तेन निष्कौकृत्येन भूत्वा निर्विचिकित्सकेन भैषज्यचित्तमुपस्थाप्य प्रतिनिसेव्यानीति ॥

---

1) Pāli, *sosānika* v. Parivāra XV, 6. 5. Cf. Burnouf, Intr. p. 309.

2) A gloss explains this: *tad uddiçya hatam, svahatam, hanyamānam drishṭam.* The Tib. here and just below renders *trikoṭi* simply རྣམ་པ་གསུམ་ «the three classes».

3) Tib. སྤོང་བ་ 'renunciation (of pleasures)'.

4) *çuddhi* MS. 'excessive spiritual pride in one's pure (puritanic) views'.

5) *ānupūrvvī* MS.

6) A reference to the seventh *dhūtāṅga* precept; cf. Parivāra XV. 6. 12, and Childers, p. 310.

वसनोपभोगप्रयोजनमुग्रपरिपृच्छासूत्रे ऽभिहितं। क्षीरपत्राण्यकौपीनः[1] प्रच्छादनार्थं तु श्रमणलिङ्गसंदर्शनार्थमिमानि च काषायाणि देवमानुषासुरस्य लोकस्य चैत्यमिति[2]। चैत्यार्थं सम्यग्धारितव्यानि। निर्वृतिर्वि[3]रागरक्तानि एतानि। न रागरक्तानि। उपशमानुकूलान्येतानि। न संक्लेशसंधुक्षणानुकूलानि। एभिश्च काषायैर्विवृतपापा भविष्यामः। सुकृतकर्मकारिणो न चीवरमण्डनानुयोगमनुयुक्ताः। एतानि च काषायाण्यार्यमार्गसंभारानुकूलानीति कृत्वा तथा करिष्यामो यथा नैकक्षणमपि सकषायाः काये काषायाणि धारयिष्याम इति॥

अत्र च कारणं रत्नराशिसूत्रे ऽभिहितं।

ये पुनस्ते काश्यप वैदर्या[4] असंयता इतः श्रमणगुणधर्मादुद्धुराः काये काषायाणि वस्त्राणि धारयन्ति ' न चैतेषु गौरवमुत्पादयन्ति ' तत्र काश्यप श्रमणवर्णप्रतिरूपकं नाम प्रत्येकनरकं ' तत्र काश्यप प्रत्येकनरके श्रमणरूपप्रतिरूपेण ताः कारणाः कार्यन्ते आदीप्तचेला आदीप्तशीर्षा आदीप्तपात्रा आदीप्तासना आदीप्तशयनाः। यः कश्चित्तत्र तेषामुपभोगपरिभोगः स सर्व आदीप्तः संप्रज्वलित एकज्वालीभूतः। तत्र तैः श्रमणवर्णरूपेण दुःखां वेदनामनुभवन्तीति॥

---

1) Several words have been lost here, as we learn both from the Tibetan and Chinese versions (the original of Nanjio 23 (19) kindly communicated by Mr. Watters). The objects against which the clothes protect are mosquitoes, gnats, and wind, to which the Tibetan adds sun-heat and serpents. In the opening words of the quotation, also, something may have been lost. In the Tibetan the first words are: ང་ཚེ་ཞིང་འཛེམ་པས་ཁྲིལ་ཡོད་པས་དགྲི་བ་ (84 b 3).

2) Cf. 56. 11 supra.

3) The MS. reads *nirvvit virāga*°. This I have ventured to alter from one of the Chinese versions, which may be rendered «emancipation-dyed are the robes».

4) The MS. is corrupt here: the margin adds a syllable which looks like *rpyāt*. The Tib. equivalent (84 b fin.) appears to be ལྷོད་ 'slack'. Prof. Cowell suggests *vaidhuryād*.

आर्यरत्नमेघेऽप्युक्तं। यदि भवेदभ्यवकाशिको[1] बोधिसत्वो ग्लानकायो ऽप्रतिबलकायस्तेन विहारस्थितेनैवं चित्तमुत्पादयितव्यं। क्लेशप्रतिपक्षार्थं तथागतेन धुतगुणाः प्रज्ञप्ताः। [68 b] तथाहं करिष्यामि यथा विहारस्थ एव क्लेशानां प्रहाणाय घटिष्यामि। तत्र च विहारे न गृद्धिमुत्पादयामि नाध्यवसानं। एवं चास्य भवति। कर्तव्यो दानपतीनामनुग्रहो नास्माभिरात्मम्भरिभिर्भवितव्यमिति॥

पुनरत्रैवाह। ते शय्यां कल्पयन्तो दक्षिणेन पार्श्वेन शय्यां कल्पयन्ति। पादस्योपरि पादमाधाय चीवरैः सुसंवृतकायाः स्मृताः। संप्रजानाना उत्थानसंज्ञिन आलोकसंज्ञिनः शय्यां कल्पयन्ति। न च निद्रासुखमास्वादयन्ति। न पार्श्वसुखमन्यत्र यावदेवैषां महाभूतानां स्थितये यापनायै। इत्यनया दिशा सर्वपरिभोगाः सत्वार्थमधिष्ठातव्याः। आत्मतृष्णोपभोगात्तु क्लिष्टापत्तिः प्रजायते॥

यथोक्तं चन्द्रप्रदीपसूत्रे।

ते भोजनं स्वादुरसं प्रणीतं
लब्ध्वा च भुञ्जन्ति अयुक्तयोगाः।
तेषां स आहारु बधाय भोती।
यथ हस्तिपोतान बिसा अधौता॥[2]

इति॥

आर्यरत्नराशिसूत्रेऽपि भगवता श्रद्धादेयपरिभोगे परिकीर्तिते। अथ तस्यामेव पर्षदि योगाचाराणां भिक्षूणां द्वे शते इमं धर्मपर्यायं श्रुत्वा प्ररुदिते ' एवं च वाचमभाषन्त। कालं वयं भगवन् करिष्यामो ' न पुनरप्राप्तफला एकपिण्डपातमपि श्रद्धादेयस्य परिभोक्ष्यामः॥

1) Another of the *dhūtāṅgas* or *dhŭtaguṇas*. Cf. Parivāra sup. cit.

2) °*adhautakā* MS. The Tib. (85 b 2) appears to take the line to mean that medicinal herbs བད་རྩ་ when not properly cleansed (peeled?) མ་བཀྲུས་ may injure young animals.

भगवानाह । साधु साधु कुलपुत्रा एवंरूपैर्लज्जाभिः कौकृत्यसंपन्नैः परलोकावद्यभयदर्शिभिरिदं प्रवचनं शोभते ॥ अपि तु । द्वयोरहं काश्यप श्रद्धादेयमनुजानामि । कतमयोर्द्वयोः । युक्तस्य मुक्तस्य च । यदि भिक्षवो भिक्षुर्युक्तो योगाचारो मम शिक्षायां प्रतिपन्नः सर्वसंस्कारेष्वनित्यदर्शी ' सर्वसंस्कारदुःखविदितः सर्वधर्मेष्वनात्माधिमुक्तिः शान्तनिर्वाणाभिकाङ्क्षी सुमेरुमात्रैरालोपैः श्रद्धादेयं भुञ्जीत ' अत्यन्तपरिशुद्धैव तस्य सा दक्षिणा भवति । येषां च दायकानां दानपतीनां सकाशाच्छ्रद्धादेयं परिभुक्तं ततस्तेषां दायकदानपतीनां महर्द्धि[1]कः [69 a] पुण्यविपाको भवति ' महाद्युतिकः । तत्कस्माद्धेतोः । अयमिदमौपधिकानां[2] पुण्यक्रियावस्तूनां येयं मैत्रचित्तसमापत्तिः । तत्र काश्यप यो भिक्षुर्दायकस्य दानपतेरन्तिकाच्चीवरपिण्डपातं परिभुज्याप्रमाणं चेतःसमाधिं समापद्यते ऽप्रमाणास्तस्य दायकस्य दानपतेः पुण्यक्रियाविपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यः । स्यात्काश्यप त्रिसाहस्रमहासाहस्रायां[3] लोकधातौ महासमुद्राणां क्षयो न त्वेव तस्य पुण्यनिष्यन्दस्य कश्चित्क्षय इति ॥

तदेवं पिण्डपातगमनारम्भे भोजनारम्भे वा त्रिषु स्थानेषु स्मृतिरुपस्थाप्या दायकानुग्रहे । कायक्रिमिसंग्रहे । सर्वसत्वार्थसाधके च सद्धर्मपरिग्रहे ॥

तथागताज्ञासंपादने तु सर्वकार्येषु स्मृतिः कार्या । आदिशब्दान्मन्त्रैरपि रक्षा कार्या ॥

तत्रापि तावदिमां त्रिसमयराजोक्तां[4] विद्यां मण्डलसमयार्थमुच्चारयेत् । नमः सर्वबुद्ध-

---

1) °*nāmaharddhi*° MS.

2) *satvā upadhi* marg. Cf. M. Vyutp. XCIII, where *aupadhika* is added as a fourth *puṇyakriyāvastu* besides the three (*dāna*° *çīla*° *bhavana*°) familiar from Pali (Ch. p. 393). The Tib. has (85 b — 86 a 1) རྫས་ལས་བྱུང་བའི་བསོད་ནམས་བྱ་བའི་དངོས་པོ་རྣམས་; and this appears to agree with the phraseology of the Buddh. Triglotte (ed. Schiefner 1859; f. 20 b) where the reading of the fourth *puṇyakr*° must be *aupadhikaṃ*, not ཛཻབཏྲིཀཾ nor *dzai-watrikaṃ* (!) as Jäschke (p. 468) would suggest.

3) *dhātu* acc. to Ch. is sometimes fem. in Pali.

4) Probably the same as the Trisamaya-vyūha of KF. 309.

बोधिसत्त्वानां ओँ विरजि २ महाचक्रविरजि । सत २[1] सारत २ त्रपि २[2] विधमनि । सभजनि[3] । संभजनि । तरमति । सिद्ध अग्रे[4] त्वं स्वाहा ॥

अनेन सर्वमण्डलप्रविष्टो भवति ॥ अथवा तथागतहृदयमष्टसहस्रं[5] जपेत् सलौकिकलोकोत्तरमण्डलप्रविष्टो भवति । कतमच्च तत् ॥ ॥ नमस्त्रैयध्विकानां तथागतानां । सर्वत्राप्रतिहतावाप्तिधर्मताबलिनां । ओँ असमसम समन्ततोऽनन्तनावाप्तिशासनि[6] । हर २ स्मर स्मरण विगतरागबुद्धधर्मते । सर २ समबला । हस २ । त्रप २ । गगन महाचलरक्षण । ज्वल ज्वलन सागरे स्वाहा ॥

अयं सर्वतथागतानामात्मभावः । अत्रानुत्तरं गौरवं भावयितव्यं । अनेनादिकर्मिका अपि सत्त्वेष्वनन्तं बुद्धकृत्यं कुर्वन्ति । अयमेव परमां रक्षां मारादिभ्यः सर्वदुष्टेभ्यः करोति । हस्तताडेन भस्मना सर्षपैरुदकेन दृष्ट्या मनसा वा सीमाबन्धं करोति ॥

व्याधि[69 b]षु भैषज्यमुदकं चाभिमन्त्र्योपयोज्यं ॥ वनकुसुमानि वा चैत्ये प्रतिमायां सद्धर्मपुस्तके वा समाहितो निवेदयेत् ॥ एतत्प्रयोगान्महाव्याधिभिरभिमुच्यते । बुद्धबोधिसत्त्वालम्बनेन सर्वसत्त्वार्थाभिलाषिणा च चित्तेन भद्रचरिविधिपूर्वकं[7] च जप्तव्यः । अयं विधिरस्य कल्पस्यावसाने द्रष्टव्यः । त्रिसमयजापिनश्चाम्नायतो न दोषः । उत्सिष्टस्याप्यशुचेर्न दोषः । मुद्राकारा न भक्षणीया न लङ्घनीया । न मञ्चारोहः कर्तव्यः । न मद्यं पातव्यं । अधिमुक्तिचर्या शिक्षापदेषचलस्य निर्विचिकित्सस्य दुःशीलपूर्वस्यापि सिध्यति । पण्डितस्यापण्डितस्य वा नियतं सिध्यति ॥

---

1) °*rajī sāta* Tib. The Sanskrit text is mostly transcribed, not translated in the Tib. version of these and other charms.

2) *tāyī* Tib.

3) °*mahāti* Tib.

4) So Tib.; MS. *tram*.

5) ? Cf. K.F. 319 (n° 26).

6) °*titāçāsanī* MS.

7) Compare the *Bhadracaripraṇidhānarāja*, a Buddhistic charm of which several MSS. are extant; compare my Cambridge Cat. pp. 14, 103, 167.

तथा चात्रैवोक्तं ।

बोधिचित्तं दृढं यस्य निःसंगा च मतिर्भवेत् ।
विचिकित्सा नैव कर्तव्या तस्येदं सिध्यति ध्रुवम् ' इति ॥

बोधिचित्तदृढता चात्र पृथग्जनचलचित्तताया नियमार्थमुक्ता न तु भूमिप्रविष्टमधिकृत्य ॥

यस्मादत्रोक्तं । प्रत्युद्धारतामवभासतां च प्रतिलब्धुकामेन ' महान्धकारादालोकं प्रवेष्टुकामेन ' यद्भूयसा विनिपतितेन साध्यं । तथा कुतो ममाल्पपुण्यस्य सिद्धिरिति नीचचित्तप्रतिषेधः । न चातिक्रान्तदुर्गतेरुत्साहोर्मिबहुलस्योपचिताप्रमेयपुण्यस्कन्धस्य भूमिप्रविष्टस्यायं पूर्वोक्तो दोषः संभवति । अत्र च मन्त्राणामज्ञानान्नाधिकान्तरपाठे दोषोऽस्ति । नापि न्यूनतादोषः । नापि विधिभ्रंसदोषः । किंतु श्रद्धावेगं बोधिचित्तवेगं सर्वोत्सर्गवेगं च प्रमाणीकृत्याविचारतः प्रवर्तितव्यमवश्यं बुद्धबोधिसत्वमिहैव यथेष्टसिद्धिश्च भवति ॥

अथवानेन सर्ववज्रधरमन्त्रेण रक्षां कुर्यात् । नमस्त्र्यध्विकानां[1] तथागतानां सर्ववज्रधराणां चण्डाल २ । चल २ । वज्र २ । शान्तन[2] २ । फलन[3] २ । चर[4] २ । मारण २ । वज्रदालफट[5] । ललितशिखर समन्तवज्रिणि । ज्वल २ । नमोऽस्तु ते अग्रोग्रशासनानानां रण २ हूं फुल स्फाट वज्रोत्तमे स्वाहा ॥

अनेन पठितमात्रेण सर्वविघ्नविनायका नोपसंक्रामन्ति । देवनागादयो न प्रसहन्ते । भोजनपानशयनासनवसनपूजोपकरणानि चाभिमन्त्रितेन[70 a]जलेन दृष्ट्या मनसा वा रक्षेत । अचलहृदयेन वा सर्वमेतत्कुर्यात् ॥ इदं च तत् ॥

1) Tib. not clear.
2) °*ṇā* Tib.
3) So the Tib. *hyana* (?) MS. text; *phāla* marg.
4) *tara* Tib.
5) *sphoṭaya* (bis) Tib.

नमः समन्तवज्राणां त्राट। अमोघ चण्डमहारोषण[1] स्फाटय[2] हूं। भ्रामय २ हूं। त्राट हूं ' माँ ' ओँ बलं ददे तेजोमालिनि स्वाहा॥

अनेन प्रथमं पिण्डमष्टाभिमन्त्रितं भुञ्जीत भैषज्यराजतां बुद्धबोधिसत्वानामनुस्मृत्य॥

विषप्रतीकारस्तु[3]॥ तद्यथा। इलिमित्ते ' तिलिमित्ते। इलितिलिमित्ते। डुम्बे। डुःसे। डुःसालीये। डुम्बालीये। तक्के। तर्क्करणे ' मर्म्मे। मर्मरणे। कश्मीरे। कश्मीरमुक्ते। अघने। अघनघने। इलिमिलीये। अब्बाप्ये[4] ' अपाप्ये[4] श्वेते। श्वेततुण्डे। अनानुरक्ते[5] स्वाहा॥

य इमां विद्यां सकृच्छृणोति स सप्त वर्षाण्यहिना न दृश्यते। न चास्य काये विषं क्रामति। यश्चैनमहिर्दशति सप्तधास्य स्फुटेन्मूर्द्धा अर्जकस्येव मञ्जरी॥

य इमां विद्यां धारयति स यावज्जीवमहिना न दृश्यते। न चास्य काये विषं क्रामति। इमानि च मन्त्रपदानि सर्पस्य पुरतो न वक्तव्यानि यत्कारणं सर्पो म्रियते॥

तद्यथा[6]। इल्ला। चिल्ला। चक्को। बक्को। कोडा कोडेति। निकुरुडा निकुरुडेति। पोडा पोडेति। मोडा। मोडेति। पुरुडा पुरुडेति। फट रक्षे ' फुट्टण्ड रक्षे। नाग रक्षे ' नागट्टण्डरक्षे[7]। सर्प रक्षे ' सर्पट्टण्डरक्षे। अच्छे ' ह्रल विषशाते[8] ' शीतवत्ताले[9] ' हलले ' हलले[10] ' तण्डि २। तड २। ताडि २। मल २। स्फुट २। फुटु २। स्वाहा॥

---

1) See K.F. 298, and my Camb. Cat. pp. 45, 127.

2) *sphoṭaya* Tib.

3) Charms against serpent-bites are prescribed in the Vinaya (K.F. 172); cf. Bower-MS. pts. VI. VII.

4) Tib. not clear for these two forms.

5) °*ragate* Tib.

6) I have recorded only the more interesting variants of the Tib. in this paragraph.

7) om. Tib.

8) So Tib.; *vishe çite* MS.

9) *çitabad tele* Tib.

10) Tib. adds a few more syllables.

इति हि भिक्षवो जाङ्गुल्यां विद्यायां उदाहृतायां सर्वभूतसमागते सर्वं तथावितथानन्यथाभूतं सत्यमविपरीतमविपर्यस्तं । इदं विषमविषं भवतु । दातारं गच्छतु । दंष्ट्रारं गच्छतु । अग्निं गच्छतु । जलं गच्छतु । स्थलं गच्छतु । स्तम्भं गच्छतु । कुड्यं गच्छतु । भूमिं संक्रामतु । शान्तिं गच्छतु स्वाहा ॥

चोरादिप्रतीकारे मारीचीं[1] जपेत् ॥ तद्यथा । पराक्रमसि । उदयमसि । वैरमसि अर्कमसि । मर्कमसि । वनमसि[2] । अन्तर्धानमसि । प[70 b]थे मे रक्ष । उत्पथे मे रक्ष । जनतो मे रक्ष । चौरतो मे रक्ष । राजतो मे रक्ष । सिंहतो मे रक्ष । व्याघ्रतो मे रक्ष । नागतो मे रक्ष । सर्पतो मे रक्ष । सर्वतो मे रक्ष । रक्ष २ मां सर्वसत्त्वांश्च सर्वभयेभ्यः सर्वोपाये सोपसर्गेभ्यः स्वाहा ॥ ॐवडिलि २ सर्वदुष्टानां ग्रन्थिं वन्दामि स्वाहा ॥ ॥ नमो रत्नत्रयाय । नमो मारीच्यै देवतायै । मारीच्या देवताया हृदयमावर्तयिष्यामि ॥ तद्यथा । बत्तालि । बदालि । बदालि । बरालि । वराहमुखि । सर्वदुष्टानां निवारय । बन्ध मुखं स्वाहा ॥

इमामपि विद्यामनन्तजातिस्मरहेतुं महाप्रभावां सप्तपञ्चाशदक्षरां विद्याधरपिटको[3]पनिबद्धां सर्वभयरक्षार्थं प्रयुञ्जीत ॥

तद्यथा । अट्टे । बट्टे । नट्टे । कुनट्टे । टके । ठके । ठरके । उरुमति । रुरुमति । तुरु । हिलि मिलि । सर्वज्ञोडुपदग्ग[4] । नमो सब्बसम्मसंबुज्झाणं[5] सिज्झन्तु[6] मे मन्तपदाः स्वाहा ॥

---

1) This *Dhāraṇī* is extant both in Sanskrit (Rāj. Mitra, *Sk. Buddh. Lit.* 174) and in Tib. (KF. 318). The first three words, not in the MS., have been replaced from the Tib. (88. a. 2), with which the Sanskrit as given by Rāj. Mitra substantially agrees.

2) *bandham .. gul(a)mam .. cīvaram .. mahācīvaram asi* Tib.

3) See L. de la Vallée Poussin in J.R.A.S. 1895, p. 433.

4) Tib. སརྦ་ཞ་ཙོ་བེ་པ་དགག་

5) °*bujjhāṇaṃ* MS. *buddhāṇāṃ* Tib. The rest of the Prakritic forms occur in both.

6) *siddhandu me mantra°* Tib.

एषा रक्षात्मभावस्य भैषज्यवसनादिभिः ।
सत्त्वार्थस्मृतिपूर्वकमेव वक्तव्या ॥
आत्मतृष्णोपभोगात्तु क्लिष्टापत्तिः प्रज्ञाप्यते ॥

सर्वं हि बोधिसत्त्वेनोत्सृष्टं सर्वसत्त्वेभ्यः ॥ तत्र यदि विस्मृत्य परद्रव्यमात्मभरणातृष्णाया परिभुङ्क्ते क्लिष्टापत्तिमापद्यते । अथ वितृष्णो ऽन्यासक्तो वा सत्त्वकार्यमनुस्मृत्य भुङ्क्ते न क्लिष्टामापत्तिमापद्यते । परद्रव्यसंज्ञी स्वार्थेन भुङ्क्ते स्तैन्यापत्तिमापद्यते । पूरार्घेण प्रातिमोक्षे पाराजिको भवति । सत्त्वस्वामिकैस्तु भोगैः सत्त्वस्वामिक एवात्मभावः संरक्षत इत्यदोषः । न हि दासस्य नित्यं स्वामिकर्मव्यापृतस्य(1) स्वद्रव्यमस्ति येन वर्तेत ॥

उक्तं च धर्मसङ्गीतिसूत्रे । दासोपमेन बोधिसत्त्वेन भवितव्यं सर्वसत्त्वकिङ्करणीयप्रापणतयेति ॥

न चैकान्तस्वाम्यर्थपरस्य दासस्य व्याध्यादिविक्लवमतेः स्वामिनमननुज्ञाप्यापि भुञ्जानस्य कश्चि[71 a]द्दोषः । नाप्येवं कुर्वाणस्य बोधिसत्त्वस्यान्तिके कस्यचिद्विदितवृत्तान्तस्याप्यप्रसादो युज्यते मात्सर्यत्यागचित्तापरिज्ञानात् ॥ न चात्र न्याये कश्चित्संदेहो युक्तः । सर्वोत्सर्गो हि पूर्वमेव भगवत्कण्ठोक्त्या प्रतिपादितः । तथा चात्मभावरक्षा सत्त्वार्थमेवोक्ता । तस्य स्पष्टावबोधार्थमयं न्यायो ऽभियुक्तो न तु स्वार्थापेक्षतयेति ॥

इति शिक्षासमुच्चये आत्मभावरक्षा षष्ठः परिच्छेदः ॥ ६ ॥

VII.

भोगपुण्यरक्षा सप्तमः परिच्छेदः

एवं तावदात्मभावरक्षा वेदितव्या । भोगरक्षा तु वक्तव्या । तत्र मुकृतारम्भिणा भाव्यं मात्रज्ञेन च सर्वत इति शिक्षापदादस्य भोगरक्षा न दुष्करा ॥

---

1) Cf. p. 114, note 1.

उग्रपरिपृच्छायां हि शिक्षापदमुक्तं । सुसमीक्षितकर्मकारिता सुकृतकर्मकारिता च ' तेन भोगानां दुर्न्यासा[1] प्रत्यवेक्षा ' अवज्ञाप्रतिषेधः सिद्धो भवति । शमथप्रस्तावेन च मात्रज्ञता युक्तिज्ञता चोक्ता ॥ तेनेदं सिद्धं भवति ' यदिदं[2] ' अल्पाधमभोगेनापि कार्यसिद्धौ सत्यां स्वयमन्यैर्वा बहूत्तमभोगनाशनोपेक्षा न कार्येति ॥

अत एवोग्रपरिपृच्छायामुक्तं । पुत्रभार्यादासीदासकर्मकरपौरुषेयाणां सम्यक्परिभोगेनेति । तथा स्वपरबोधिपक्षश्रुताद्यन्तरायकरौ[3] त्यागात्यागौ[4] न कार्यौ । अधिकसत्वार्थशक्तेस्तुल्यशक्तेर्वा[5] बोधिसत्वस्याधिकतुल्यकुशलान्तरायकरौ त्यागात्यागौ न कार्याविति सिद्धं भवतीति ॥

इदं च संधाय बोधिसत्वप्रातिमोक्षेऽभिहितं । यस्तु खलु पुनः शारिपुत्राभिनिष्क्रान्तगृहावासो बोधिसत्वो बोध्यङ्गैरभियुक्तस्तेन कथं दानं दातव्यं । कतरं दानं दातव्यं । कियद्रूपं दानं दातव्यं ॥ पे ॥ धर्मदायकेन भवितव्यं धर्मदानपतिना । यश्च शारिपुत्र गृही बोधिसत्वो गङ्गानदीवालिकासमानि बुद्धक्षेत्राणि सप्तरत्नप्रतिपूर्णानि कृत्वा तथागतेभ्योऽर्हद्भ्यः सम्यक्संबुद्धेभ्यो दानं दद्याद् ' यश्च शारिपुत्र प्रव्रज्यापर्यापन्नो बोधिसत्व एकां चतुष्पदिकां [71 b] गाथां प्रकाशयेदयमेव ततो बहुतरं पुण्यं प्रसवति । न शारिपुत्र तथागतेन प्रव्रजितस्यामिषदानमनुज्ञातं ॥ पे ॥ यस्य खलु पुनः शारिपुत्र पात्रागतः पात्रपर्यापन्नो लाभो भवेद्धार्मिको धर्मलब्धः । तेन साधारणभोगिना भवितव्यं सार्द्धं सब्रह्मचारिभिः । सचेत्पुनः कश्चिदेवागत्य पात्रं वा चीवरं वा याचेत ' तस्यातिरिक्तं भवेद्बुद्धानुज्ञातात्त्रिचीवराद् ' यथा परित्यक्तं दातव्यं । सचेत्पुनस्तस्योनं चीवरं भवेद्यन्निश्रित्य ब्रह्मच-

---

1) 'requiring painstaking application'; *durnyasta* 'ill-applied' Divy. 27.25.

2) = 'scilicet' as in Pali.

3) Here the margin adds: *jīvita-parishkārasyāpi tyāgo na kāryaḥ | kārya-vyagratāyā atyāgo 'pi na kāryaḥ.* But this passage is not reproduced in the Tib. (89. a. 6—b. 1).

4) *anuttaroktau* marg.

5) *svārthena* marg.

र्यवासः । तन्न परित्यक्तव्यं । तत्कस्य हेतोः । अविसर्जनीयं त्रिचीवरमुक्तं तथागतेन । सचेत्पुनः शारिपुत्र बोधिसत्त्वः त्रिचीवरं परित्यज्य याचनकगुरुको भवेन्न तेनाल्पेच्छता आसेविता भवेत् । यस्तु खलु पुनः शारिपुत्राभिनिष्क्रान्तगृहावासो बोधिसत्त्वस्तेन धर्म आसेवितव्यः । तत्र तेनाभियुक्तेन भवितव्यमिति ॥

अन्यथा लोकसंग्रहार्थं महतः सत्त्वराशेस्तस्य च सत्त्वस्य बोधिसत्त्वाशयपरिकर्मान्तरायान्महतोऽर्थस्य हानिः कृता स्याद् । अत एवोदारकुशलपक्षविवर्जनताऽपत्तिर्[1] इत्युच्यते । एवं तावत्त्यागप्रतिषेधः । अत्यागप्रतिषेधोऽपि ॥

यथार्यसागरमतिसूत्रे महायानान्तरायेषु बहुलाभता पठ्यते । यो ऽयं विधिरात्मन्युक्तः सो ऽन्यस्मिन्नपि बोधिसत्त्वे प्रतिपाद्य इति कुतो गम्यते ।

आर्योग्रपरिपृच्छायां देशितत्वात् । परकृत्यकारितः[2] स्वकार्यपरित्याग इति ॥

तथार्यविमलकीर्तिनिर्देशे[3] ऽप्युक्तं । संसारभयभीतेन किं प्रतिसर्तव्यम् । आह । संसारभयभीतेन मञ्जुश्रीर्बोधिसत्त्वेन बुद्धमाहात्म्यं प्रतिसर्तव्यं । आह । बुद्धमाहात्म्यस्थातुकामेन कुत्र स्थातव्यं । आह । बुद्धमाहात्म्ये स्थातुकामेन सर्वसत्त्वसमतायां स्थातव्यं । आह । सर्व[72 a]सत्त्वसमतायां स्थातुकामेन कुत्र स्थातव्यं । आह । सर्वसत्त्वसमतायां स्थातुकामेन सर्वसत्त्वप्रमोक्षाय स्थातव्यमिति ॥

तथा च धर्मसङ्गीतौ सार्थवाहो बोधिसत्त्व आह । यो भगवन् बोधिसत्त्वः सर्वसत्त्वानां प्रथमतरं बोधिमिच्छति नात्मनः । यावदियं भगवन् धर्मसङ्गीतिरिति ॥

उत्सर्गादेव चास्य स्वार्थाभावः सिद्धः । किं तु सत्त्वार्थहानिभयादयोग्ये सत्त्वे सुभरं नारोपयति । यत्र तु सत्त्वार्थहानिं न पश्यति तत्र स्वयं कृतमन्येन वा ऽगर्हितमाचरितमिति

1) Not in lexx. Tib. མ་བསྲུངས་པ་ (90. a. 8) 'not having kept (?)'.

2) °*tā* MS.

3) See p. 6, n. 5 and add. citation in Madhyamaka-vṛitti (Camb. Cat. p. 116).

को विशेषो । यदयमपरबोधिसत्वकुशलसिद्धये न स्वकुशलमुत्सृजति । अथ स्वदुर्गतिदुःखाद्बिभेति । द्वितीयस्यापि तदेव दुःखं । अथ तद्दुःखेन मे बाधा नास्तीत्युपेक्षते । यथोक्तैः सूत्रैः सापत्तिको भवति ॥

यथा च रत्नकूटसूत्रे । चत्वार इमे काश्यप बोधिसत्वप्रतिरूपका इत्यारभ्योक्तं । आत्मसुखार्थिको भवति न सर्वसत्वदुःखापनयनार्थिक इति ॥ तस्मादुग्रपरिपृच्छाविधिना पूर्ववदात्मा गर्हणीयः एषा तु बोधिसत्वशिक्षा यथार्थनिरारम्भेण धर्मसङ्गीतिसूत्रे निर्दिष्टा । कथं कुलपुत्राः प्रतिपत्तिस्थिता वेदितव्याः । आह । यदा सत्वेषु न विप्रतिपद्यन्ते । आह । कथं सत्वेषु न विप्रतिपद्यन्ते । आह । यन्मैत्रीं च महाकरुणां च न त्यजन्ति । सुभूतिराह । कतमा बोधिसत्वानां महामैत्री । आह । यत्कायजीवितं च सर्वकुशलमूलं च सर्वसत्वानां निर्यातयन्ति न च प्रतिकारं काङ्क्षन्ति । आह । कतमा बोधिसत्वानां महाकरुणा । यत्पूर्वतरं सत्वानां बोधिमिच्छन्ति नात्मन इति ॥

अत्रैव चाह । महाकरुणामूलाः सर्वबोधिसत्वशिक्षा इति । अवश्यं च भगवतेदं न निवारणीयं । अन्यतरबोधिसत्वार्थे ना [72 b] र्थित्वादवश्यं तूपदिशतीति निश्चीयते । येन दातुर्महादक्षिणीये महार्थदानान्महापुण्यसागरविस्तरो दृश्यते ।[1] *** अन्यथा तु केवलमेव विघातिनो मरणं स्यात् ॥

यत् तु प्रशान्तविनिश्चयप्रातिहार्यसूत्रे देशितम् । य एष ते महाराज वर्षशतसहस्रेण परिव्ययोऽत्र प्रविष्टः स सर्वः पिण्डीकृत्यैकस्य भिक्षोर्यात्रा भवेदेवं प्रत्येकं सर्वभिक्षूणां । यश्चोद्देशस्वाध्यायाभियुक्तो बोधिसत्वः सगौरवो धर्मकामः श्रद्धादेयमाहारं परिगृह्यैवं चित्तमुत्पादयेत् । अनेनाहं धर्मपर्येष्टिमापत्स्य इति । अस्य कुशलस्यैष देयधर्मपरित्यागः शततमीमपि कलां नोपैतीति ॥ तद्गृहसुखपलिगुद्धमधिकृत्योक्तं । न तु पूर्वोक्तविधिना कश्चिद्दोषः ॥ उक्ता समासतो भोगरक्षा । पुण्यरक्षा वाच्या । तत्र स्वार्थविपाकवैतृष्ण्याच्छुभं संरक्षितं भवेत् ॥

1) I have marked a lacuna **** here as the Tib. (91. a. 4), (not very legible in this passage) contains some matter not quite corresponding to the Sanskrit text.

यथोक्तं नारायणपरिपृच्छायां । स नात्म(1)हेतोः शीलं रक्षति । न स्वर्गहेतोः । न शक्रत्वहेतोः । (2)न भोगहेतोः । नैश्वर्यहेतोः । न रूपहेतोर्न वर्णहेतोर्न यशोहेतोः । पे ॥ न निरयभयभीतः शीलं रक्षति । पे ॥ एवं न तिर्यग्योनि(3)भयभीतः शीलं रक्षति । अन्यत्र बुद्धनेत्रीप्रतिष्ठापनाय शीलं रक्षति । यावत्सर्वसत्त्वहितसुखयोगक्षेमार्थिकः शीलं रक्षति ॥ स एवंरूपेण शीलस्कन्धेन समन्वागतो बोधिसत्त्वो दशभिर्धर्मैर्न हीयते । कतमैर्दशभिः । यदुत न चक्रवर्तिराज्यात्परिहीयते । तत्र च भवत्यप्रमत्तो बोधिप्रतिकाङ्क्षी(4) बुद्धदर्शनमभिकाङ्क्षते । एवं ब्रह्मत्वाद्बुद्धदर्शनाभिमुख्यप्रतिलम्भाद्धर्मश्रवणान्न परिहीयते । यावद्यथाश्रुतप्रतिपत्तिसंपादनाय बोधिसत्त्वसंवरसमादानान्न परिहीयते । अनाछेद्यप्रति[73 a]भानात्सर्वकुशलधर्मप्रार्थनध्यानान्न परिहीयते ॥ एवं शीलस्कन्धप्रतिष्ठितो बोधिसत्त्वो महासत्त्वः सदा नमस्कृतो भवति देवैः । सदा प्रशंसितो भवति नागैः । सदा नमस्कृतो भवति यक्षैः । सदा पूजितो भवति गन्धर्वैः सदापचायितश्च भवति नागेन्द्रासुरेन्द्रैः । सदा सुमानितश्च भवति ब्राह्मणक्षत्रियश्रेष्ठिगृहपतिभिः । सदाभिगमनीयश्च भवति पण्डितैः । सदा समन्वाहृतश्च भवति बुद्धैः । शास्तृसंमतश्च भवति सदेवकस्य लोकस्यानुकम्पकश्च भवति सर्वसत्त्वानां ॥ पे ॥ चतस्रो गतीर्न गच्छति । कतमाश्चतस्रः । यदुताक्षणगतिं न गच्छत्यन्यत्र सत्त्वपरिपाकात् । बुद्धशून्यबुद्धक्षेत्रं न गच्छति । मिथ्यादृष्टिकुलोपपत्तिं न गच्छति । सर्वदुर्गतिगतिं न गच्छति ॥

एवं पूर्वोत्सृष्टस्यापि पुण्यस्य क्लेशवशात्पुनरुपादीयमानस्य रक्षा कार्या । पुण्यदानादपि यत्पुण्यं ततोऽपि न विपाकः प्रार्थनीयो ऽन्यत्र परार्थात् । किं च पुण्यं रक्षितुकामः । पश्चात्तापं न कुर्वीत ॥

यथोक्तमुग्रपरिपृच्छायां । दत्त्वा च न विप्रतिसारचित्तमुत्पादयितव्यमिति ॥

---

1) *rājya°* marg.
2) *na brahmatvahetoḥ* marg.
3) *°yamaloka°* marg.
4) *na çakratvāt parihīyate | tatra ca bhavaty apramatto bodhipratikāṅkshī* marg.

पृष्ठदौर्बल्याद्दौर्बल्यं । विप्रतिसारात् पापवत्पुण्यस्यापि क्षयः स्यादित्यभिप्रायः । न च कृत्वा प्रकाशयेद्द ' अनेकपर्यायेण हि भगवता प्रच्छन्नकल्याणता ' विवृतपापता वर्णिता । तत्र विवृतस्य क्षयो गम्यते ' पापस्य दौर्मनस्येनैव पुण्यस्य सौमनस्येनापत्तिः सत्त्वार्थं निरामिषचित्तस्य प्रकाशयतः ॥

यथा रत्नमेघे वैद्यदृष्टान्तेनात्मोत्कर्षो निर्दोष उक्तः । पुनः पुण्यरता कामो

लाभसत्कारभीतः स्यादुन्नतिं वर्जयेत्सदा ।
बोधिसत्त्वो प्रसन्नः स्याद्धर्मे विमतिमुत्सृजेत् ॥

इदं च रत्नकूटे ऽभिहितं । चतुर्भिः काश्यप धर्मैः समन्वागतस्य बोधिसत्त्वस्योत्पन्नोत्पन्नाः [73 b] कुशला धर्माः परिहीयन्ते ' यैः[चतुर्भिर्मुक्ताः][1]न वर्धन्ते कुशलैर्धर्मैः । कतमैश्चतुर्भिः । यदुताभिमानिकस्य लोकायतमन्त्रपर्येष्ट्या ' लाभसत्काराध्यवसितस्य कुलप्रत्यवलोकनेन[2] ' बोधिसत्त्वविद्वेषाभ्याख्यानेन ' अश्रुतानामनिर्दिष्टानां च सूत्रान्तानां प्रतिक्षेपेणेति ॥

आर्यसर्वास्तिवादानां च[3] पठ्यते । पश्यथ भिक्षव एतं भिक्षु केशनखस्तूपे सर्वाङ्गेन प्रणिपत्य चित्तमभिप्रसादयन्तम् । एवं भदन्त । अनेन भिक्षवो भिक्षुणा यावती भूमिराक्रान्ताधरशीतियोजनसहस्राणि यावत् काञ्चनचक्रं । अत्रान्तरे यावन्त्या वालिकास्तावन्त्यनेन भिक्षुणा चक्रवर्तिराज्यसहस्राणि परिभोक्तव्यानि । यावदथायुष्मानुपालिर्येन भगवान् तेनाञ्जलिं प्रणाम्य भगवन्तमिदमवोचत् । यदुक्तं भगवतास्य भिक्षोरेवं महान्ति कुशलमूलानि ' कुत्रेमानि भगवन् कुशलमूलानि तनुत्वं परिक्षयं पर्यादानं गच्छन्ति । नाहमुपाले एवं

---

1) These two words are added in margin, and are not represented in the Tib. (92. b. 2—3). The words *yaiḥ . . kuçalair dharmaiḥ* though represented in the Tib., do not appear to give good sense.

2) A new compound, «paying attention to» Tib. ལྟ་བ་ Cf. Pali *mukham oloketi*.

3) Sic MS. Tib. འཕགས་པ་ཐམས་ཅད་ཡོད་པར་སྨྲ་བ་རྣམས་ཀྱི་ གཞུང་ལས་ཀྱང་ Read °*vādinām* (?).

क्षतिं चोपहतिं च समनुपश्यामि। यथा सब्रह्मचारी सब्रह्मचारिणोऽन्तिके दुष्टचित्तमुत्पादयति। अत्रोपाले इमानि महान्ति कुशलमूलानि तनुत्वं परित्तत्वं पर्यादानं गच्छन्ति। तस्मात्तर्ह्युपाले एवं शिक्षितव्यं यद्दग्धस्थूणायामपि[1] चित्तं न प्रदूषयिष्यामः। प्रागेव सविज्ञानके काय इति ॥

आर्यमञ्जुश्रीविक्रीडितसूत्रेऽप्याह[2]। प्रतिघः प्रतिघ इति कल्पशतोपचितं कुशलमूलं प्रतिहन्ति तेनोच्यते प्रतिघ इति ॥

आर्यगण्डव्यूहसूत्रे च समन्तसत्त्वपरित्राणौजस्त्रिया रात्रिदेवतया[3] पूर्वावदानं कथयन्त्याभिहितं। ते तेनान्योन्यावमन्यनासमुदितेनाकुशलमूलेनायुःप्रमाणादपि परिहीयन्ते स्म। वर्णादपि बलादपि परिहीयन्ते स्मेति। अत्र च न कदाचिदुन्नतिः कार्येति प्रदर्शनार्थं महदेत्यु[74 a]च्यते ॥

लाभसत्कारस्तु कदाचिदभ्युपगम्यतेऽपि। यथोक्तं आर्यरत्नमेघे। इह कुलपुत्र बोधिसत्त्वः सुमेरुमात्रमपि रत्नराशिं लभमानः प्रतिगृह्णाति। प्रत्यवरमपि वस्तु प्रतिलभमानः। तत्कस्य हेतोः। तस्यैवं भवति। एते सत्त्वा मत्सरिणो लुब्धा लोभाभिभूताः ***[4]। तद्धेतोः तत्प्रत्ययं तन्निदानं महावारिस्कन्धावष्टब्धा इव संसारसागरे उन्मज्जनिमज्जनं कु-

---

1) 'even when [one is distraught] on the heated pillar, much less when the body has all its powers of perception'. *sthūṇā* = *sūrmī* has hitherto been vouched for by lexx. only; but see now Mhv. II. 314. 1. On the *sūrmī* see (e. g.) Manu XI. 104.

2) K. F. 230; Nanjio 184 (tr. A. D. 313); Wassiljev 175 (162).

3) Cf. Rāj. Mitra, Nep. B. L. p. 91 fin. I have not verified the present extract in MS. H (v. p. 2 n. 1 supra), but a conversation between Sudhana and the *rātridevatā* there more correctly named Samantasatvatrāṇaujaḥçrī occurs at f. 150.

4) The MS. reads here *kuṭṭakuñcakāḥ* preceded by an equally mysterious form *khaṭṭaṅkāḥ* in the margin. The sentence in the Tibetan (93. a. 5) ends: འཛངས་པ་ཡིན་ཏེ་ From this we may conjecture some Prākrit form of *kshudra*(-ka) (to which the lexx. give the secondary sense of 'mean', 'miserly') similar to those (*khuḍḍāka* etc.) mentioned by Senart on Mhv. I. 302. 12.

र्वत्ति । तदेषां भविष्यति दीर्घरात्रमर्थाय हिताय सुखाय ' सर्वं प्रतिगृह्य न स्वीकरोति । न लोभचित्तमुत्पादयति । अन्यत्र सर्वसत्त्वसाधारणां बुद्धधर्मसंघेषु कारां[1] करोति ' यथा दुष्खितानां च सर्वसत्त्वानामुपजीव्यं करोति । तं च दानपतिं समुत्तेजयति संप्रहर्षयतीति ॥

तथात्रैवोक्तं । तेन च दानेन नोन्नतो भवतीति ॥ पुनरत्रैवाह । यदि पुनरस्य तद्धेतोस्तत्प्रत्ययं तन्निदानं कीर्तिशब्दश्लोको भवति तत्र नोन्नामजातो भवति न मानजातो न मदजातः । एवं चास्य भवति । न चिरेण कालेन यस्य चायं कीर्तिश्लोकशब्दः समुत्थितो यैश्च समुत्थापितो यश्च कीर्तिशब्दश्लोकस्त्रयमप्येतत्सर्वेण सर्वं न भविष्यति । तत्र कः पण्डितजातीयो ऽनित्येषु न च स्थितेषु धर्मेष्वध्रुवेष्वनाश्वासि[2]केष्वनुनयचित्तमुत्पादयेदुन्नतो भवेन्मानदर्पितो वा । एवं हि बोधिसत्त्वो लाभसत्कारकीर्तिशब्दश्लोकेषु सूपस्थितस्मृतिर्विहरतीति ॥

पुनराह । चण्डालकुमारोपमाश्च लोके विहरन्ति नीचनीचेन मनसा । मानमददर्पाधिगताश्च[3] भवन्ति पैशुन्यसंज्ञायाः सततसमितं प्रत्युपस्थितत्वादिति ॥

पुनरप्युक्तं । इह कुलपुत्राभिनिष्क्रान्तगृहवासः प्रव्रजितो बोधिसत्त्वो मृतकसदृशोऽहं मित्रामात्य[74 b]ज्ञातिसालोहितानामिति निहतमानो भवति । वैरूप्यं मे ऽभ्युद्गतं विवर्णानि च मे वासांसि प्रावृतान्यन्यश्च मे आकल्पः संवृत्त इति निहतमानो भवति । मुण्डः पात्रपाणिः कुलात्कुलमुपसंक्रमामि भिक्षाहेतोर्भिक्षानिदानमिति निहतमानो भवति । नीचनीचेन चित्तेन चण्डालकुमारसदृशेन पिण्डाय चरामीति निहतमानो भवति । पैण्डिलिको ऽस्मि संवृतः ' परप्रतिबद्धा च मे जीविकेति निहतमानो भवति । अवधूतमवज्ञातं प्रतिगृह्णामीति निहतमानो भवति । आराधनीया मे आचार्यगुरुदक्षिणीया इति निहतमानो भवति । संतोषणीया मे सब्रह्मचारिणो ' यदुत तेन तेनाचारगोचरसमुदाचारेणेति नि-

1) *kārā* (fem.) 'praise; cf. Divy. index.

2) *ānāsvasikeshu* MS.: for the meaning cf. Divyāv. 207. 23.

3) *darpyavigata* MS.

हृतमानो भवति । अप्रतिलब्धानबुद्धधर्मान् प्रतिपत्स्य इति निहतमानो भवति । क्रुद्धानां व्यापन्नचित्तानां सत्वानां मध्ये क्षान्तिबहुलो विहरिष्यामीति निहतमानो भवतीति ॥

आर्यसागरमतिसूत्रेऽप्युक्तं । सत्कायपरिशुद्धश्च भवति । लक्षणसमलंकृतगात्रमृदुतरुणहस्तपादः स्वविभक्तपुण्यनिष्यन्दगात्रो ऽहीनेन्द्रियः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गपरिपूर्णः । न च रूपमदमत्तो भवति । न कायमण्डनयोगानुयुक्तः । स क्रियद्धीनानामपि सत्वानां रूपविकलानामप्यवनमति प्रणमति धर्मग्राह्यतामुपादायेति ॥

पुनरत्रैवोक्तं । स्यात्तद्यथापि नाम भगवन् यदा महासागरः प्रतिसंतिष्ठते तदा निम्ने पृथिवीप्रदेशे संतिष्ठते । तस्य निम्नत्वादल्पकृच्छ्रेण सर्वनद्यश्च सर्वप्रस्रवणानि च प्रपतन्ति । एवमेव भगवन् निर्मानस्य गुरुदक्षिणीय[1]गौरवस्य बोधिसत्वस्याल्पकृच्छ्रेण तानि गम्भीराणि धर्ममुखानि श्रो[75 a]तेन्द्रियस्याभासमागच्छन्ति । स्मृतौ चावतिष्ठन्ते । तस्मात्तर्हि भगवन् यो बोधिसत्वो मानोन्नतो भवति मानस्तब्धः न च गुरुदक्षिणीयेभ्यो ऽवनमति न प्रणमति वेदितव्यं भगवन्माराङ्कुशाविद्धो बतायं बोधिसत्व इति ॥

आर्यलोकोत्तरपरिवर्ते[2] चोक्तं । दशेमानि भो जिनपुत्र बोधिसत्वानां मारकर्माणि । कतमानि दश । यदिदं गुरुदक्षिणीयाचार्यमातापितृश्रमणब्राह्मणसम्यग्गतसम्यक्प्रतिपन्नेष्वगौरवता मारकर्म । धर्मभाणकानां विशिष्टधर्माधिगतानामुदारधर्मदेशकानां महायानसमारूढानां निर्वाणपथविधिज्ञानां धारणीसूत्रान्तराजप्रतिलब्धानां नावनमति । गर्वितस्तब्धश्च भवति । धर्मभाणके न गौरवमुत्पादयति । न शुश्रूषां न चित्रीकारं[3] करोति । मारकर्म धर्मश्रवणसांकथ्ये च निषण्ण उदारधर्मवेगे समुत्पन्ने धर्मभाणकस्य साधुकारं न

---

1) cf. Kāraṇḍavyūha (ref. in B²) 96. 21 *bhikshūṇāṃ çīlavatāṃ dakshiṇīyānāṃ.*

2) M. Vyutp. lxv. 9.

3) 'regard', a form peculiar to Buddh. Skt., wh. Böhtlingk (W.K.F. Nachtr. VI) with one MS. of M. Vyutp. (XCVII. 6) would correct to *citīkāra.* But see Senart, Mhv. I. 444; and regarding his illustration from Pāṇini (III. III. 150) compare the usages of θαυμάζειν for the transition from 'étonnement' to 'respect'.

प्रयच्छति मा कश्चिदस्मिन्प्रशंसतीति[1] मारकर्म॥ अभिमानं चोत्पाद्यात्मानं प्रतिगृह्णाति ' परांश्च न गृह्णाति ' आत्मज्ञतां च नावतरति ' चित्तनिध्यप्तिं नोत्पादयति ' मारकर्म॥ अधिमानं चोत्पाद्याज्ञानन्नबुध्यमानो वर्णार्हाणां पुद्गलानां वर्णं प्रतिच्छादयति ' अवर्णं भाषते। न च परस्य गुणवर्णेनात्तमना भवति ' मारकर्म॥ जानाति च ' अयं धर्मो ऽयं विनयो भूतमिदं बुद्धवचनमिति। पुद्गलविद्वेषेण धर्मविद्वेषं करोति ' सद्धर्मं प्रतिक्षिपति ' अन्यांश्च विप्राहयति ' मारकर्म॥ उच्चमानसं प्रार्थयते परिहारधर्मं न मार्गयति। परोपस्थानं सोऽभियाति[2]। अभिनन्दति ' वृद्धस्थविराणां चिरचरितब्रह्मचर्याणां न प्रत्युपतिष्ठते न च प्रत्युद्गच्छति ' मारकर्म॥ भृकुटीमुखः खलु पुनर्भवति। न स्मितमुखः। न खिल मधुरवचनः। सदा कठिनचित्तश्छिद्रान्वेषी ' अवतारप्रेती ' मा[75 b]रकर्म॥ अभिमानं च पतित्वा पण्डितान्नोपसंक्रामति ' न सेवते ' न भजते ' न पर्युपास्ते ' न परिप्रश्नयति। न परिपृच्छति ' किं कुशलं किमकुशलं किं करणीयं किं कृतं दीर्घरात्रमर्थाय हिताय सुखाय भवति ' किं वाऽकृतं दीर्घरात्रमनर्थायाहितायासुखाय भवतीति। सजडः[3] सजडतरो[3] भवति ' मोहव्यूहो मानग्राही ' अनिःसरणदर्शी ' मारकर्म॥ स मानाभिभूतो बुद्धोत्पादं विरागयति ' पूर्वकुशलमूलं क्षपयति। नवं नोत्थापयति ' अनिर्देशं निर्दिशति ' विग्रहमारभते विवादबहुलश्च भवति। स एवं धर्मविहारी स्थानमेतद्विद्यते यस्मिन्मिथ्या महाप्रपातं पतेत्। अथ च पुनर्बोधिचित्तबलाधीनादैश्वर्यं प्रतिलभते। स कल्पशतसहस्रेषु बुद्धोत्पादं नासादयति। कुतः पुनर्धर्मश्रवणाम् ' इदं दशमं मारकर्म॥ इमानि भो जिनपुत्र दश मारकर्माणि। यानि परिवर्ज्य बोधिसत्वा दश ज्ञानकर्माणि प्रतिलभन्ते ' अत्रैव च ज्ञानकर्मसु पच्यते। निर्मानता सर्वसत्वेष्विति॥

---

1) 'lest anyone should praise him for it'; cf. Speijer, Syntax p. 319. n. 1.

2) The MS. reads *sābhīyati*. The Tib. (95. a. 1) has གཞན་གྱི་རིམ་གྲོ་བྱ་བར་སྤྲོད་ཅིང་

3) Possibly a case of sa-intensive; cf. Childers p. 406, and supra pp. 110 n. 3, 113, n. 2.

आर्यराष्ट्रपालसूत्रे[1]ऽप्युक्तं ।

अपायभूमिं ' गतिमक्षणेषु ।
दरिद्रतां ' नीचकुलोपपत्तिम् ।
जात्यन्ध्यदौर्बल्यमथाल्पस्थामतां ।
गृह्णन्ति ते मानवशेन मूढाः ॥

इति ॥

धर्मसंगीतिसूत्रेऽप्युक्तं । सत्वक्षेत्रं बोधिसत्वस्य बुद्धक्षेत्रं यतश्च बुद्धक्षेत्राद्बुद्धधर्माणां लाभागमो भवति ' नार्हामि तस्मिन्विप्रतिपत्तुम् । एवं चास्य भवति ' सर्वं सुचरितं दुश्चरितं च सत्वान्निश्रित्य प्रवर्तते । दुश्चरिताश्रयाच्चापायाः प्रवर्तन्ते । सुचरिताश्रयाद्देवमनुष्या इति ॥

अत एव रत्नोल्काधारण्यामप्युक्तं ' इह भो जिनपुत्राः प्रथमचित्तोत्पादिको बोधिसत्वः आदित एव सर्वसत्वानामन्तिके दशप्रकारं चित्तमुत्पादयति । कतमद्दशप्रकारं । तद्यथा । हितचित्ततां सुखचित्ततां दयाचित्ततां स्निग्धचित्ततां [76 a] प्रियचित्ततां अनुग्रहचित्ततां आरक्षाचित्ततां समचित्ततां आचार्यचित्ततां शास्तृचित्ततां । इदं दशप्रकारं चित्तमुत्पादयतीति ॥

श्रद्धाबलाधानावतारमुद्रासूत्रेऽप्युक्तं । सर्वसत्वानां शिष्यत्वाभ्युपगमे स्थितोऽस्मि । परांश्च सर्वसत्वशिष्यत्वाभ्युपगमे प्रतिष्ठापयिष्यामीत्याश्वासं प्रतिलभते ॥ पेयालं ॥ सर्वसत्वेष्ववनमप्रणमनतायां प्रतिष्ठितोऽस्मीति पूर्ववत् ॥

तत्रावनमनप्रणामनतायां सर्वसत्वेषु निर्मानता ॥

तथार्यविमलकीर्तिनिर्देशे । परिशुद्धबुद्धक्षेत्रोपपत्तये सर्वसत्वेषु शास्तृप्रेमोक्तं । लोकप्रसादानुरक्षार्थं स्नानपादप्रख्यालन[2]कर्म कुर्वतापि चेतसा स्त्रीषु यातनाप्राप्तेषु वा विनिपतितेषु बोधिसत्वेन प्रेमगौरवाभ्यासः कार्यः ॥

1) 54. 16 supra.
2) So MS. for *prakshālana*: cf. Pali *pakkhāleti*.

उक्तं हि गण्डव्यूहे तस्य समनन्तरनिषण्णस्य तस्मिन्महासिंहासने सर्वः स जनकायो ऽभिमुखः प्राञ्जलिस्थितो ऽभूत्। तमेव राजानं नमस्यमानः॥ पे॥ स खलु सर्वधर्मनिर्नादच्छत्रमण्डलनिर्घोषो राजा तेषां याचनकानां सह दर्शनेनात्तमनस्कतरो राजानेन च त्रिसाहस्रचक्रवर्तिराज्यप्रतिलाभेनासीमाप्राप्तकल्पपर्यवसानेन' यावत् शुद्धावासदेवशान्तिविमोक्षसुखविहारेणापर्यन्तकल्पावसानेन। तद्यथा कुलपुत्र पुरुषस्यैकान्ततृष्णाचरितस्य मातापितृभ्रातृभगिनीमित्रामात्यज्ञातिसालोहितपुत्रदुहितृभार्याचिरकालविप्रयुक्तस्याटवीकान्तारविप्रणष्टस्य तद्दर्शनकामस्य' तेषां समवधानेन महती प्रीतिरध्यवसानमुत्पतेत् तद्दर्शनावितृप्ततया। एवमेव कुलपुत्र राज्ञः सर्वधर्मनिर्नादच्छत्रमण्डलनिर्घोषस्य तेषां याचनकानां सह दर्शनेन महाप्रीतिवेगाः संजाताः। चित्ततुष्टिसुखमवहान्तं महाश्चित्तोदग्रतावेगः प्रादुर्भू[76 b]तो यावत्तेषु सर्वयाचनकेषु एकपुत्रकसंज्ञा मातापितृसंज्ञा दक्षिणीयसंज्ञा कल्याणमित्रसंज्ञा वर्णसंज्ञा दुर्लभसंज्ञा दुष्करकारकसंज्ञा बहुकरसंज्ञा परमोपकारिसंज्ञा बोधिमार्गोपस्तम्भसंज्ञा आचार्यशास्तृसंज्ञोत्पद्येतेति॥

एवमन्यगतभावे[1] सत्त्वानामग्रतोगमनोपस्थानादिप्रसङ्गे सर्वोत्सर्ग स्मरेत्। एषामेवायमात्मीयः कायः। यथेष्टमत्र वर्तताम्। पृथिवीशोधनोपलेपनादिष्विव स्वसुखार्थमिति। अथवा स्वाम्यप्रसादभीतेनेव तत्प्रसादार्थिनेव तदाज्ञासंपादना मनसि कर्तव्या। भगवतो ऽप्युपस्थानं कुर्वतो ऽन्यगत्यभावात्' भिक्षुणा ग्लानेनाङ्गीकृतं॥

यथोक्तं भिक्षुप्रकीर्णके[2]। भगवानाह। मा भाय[3] भिक्षु मा भाय भिक्षु' अहं ते भिक्षूपस्थास्यं। आहर भिक्षु चीवराणि यावत्ते धोपामि[3]। एवमुक्ते आयुष्मानानन्दो भगवन्तमेतदवोचत्। मा भगवानेतस्य ग्लानस्याशुचिम्रक्षितानि चीवराणि धोवतु। अहं भगवन् धोविष्यं। भगवानाह। तेन ह्यानन्द त्वमेतस्य भिक्षुस्य चीवराणि धोव। तथागतो उदकमा-

---

1) *upakārarāçaye* marg.

2) Not in Nanjio or K. F.; Tib. དགེ་སློང་གི་བྱ་བ་ཀྲུས་པ་ (96. b. 3).

3) Prakrit and Pali forms.

सिञ्चिष्यति। अथ खल्वायुष्मानानन्दो तस्य ग्लानस्य भिक्षुस्य चीवराणि धोवति। भगवानुदकमासिञ्चति ॥ पे ॥ अथ खल्वायुष्मानानन्दस्तं ग्लानं भिक्षुं साधु च सुष्ठु चानुपरिगृह्य बहिर्धा[1] हरित्वा स्नापयेत्' भगवानुदकमासिञ्चतीति। आह च।

[2]यानाराध्य महत्त्वं विराध्य कष्टां विपत्तिमाप्नोति।
प्राणपरित्यागैरपि तेषां ननु तोषणं न्याय्यं ॥
एते ते वै सत्त्वाः प्रसाद्य यान्सिद्धिमागता बहवः।
सिद्धिक्षेत्रं नान्यत् सत्त्वेभ्यो विद्यते जगति ॥
[3]एते चिन्तामणयो भद्रघटा धेनवश्च कामदुघाः।
गुरुवच्च देवतेव च तस्मादाराधनीयास्ते ॥
किं[4] च निश्छद्मबन्धूनामप्रमेयोपकारिणाम्।
सत्त्वाराधनमुत्सृज्य निष्कृतिः[5] का परा भवेत् ॥
शिरसा धारयामास पुरा नाथो यथेप्सितम्।
जटामूध्युषितान्सत्त्वान्भूत्वा यत्नेन निश्चलः ॥
[6]भिन्दन्ति देहं प्रविशन्त्यवीचीम् येषां कृते तत्र कृते कृतं स्यात्।
महापकारिष्वपि तेन सर्वं कल्याणमे[77 a]वाचरणीयमेषु ॥
स्वयं मम स्वामिन एव तावद्यदर्थमात्मन्यपि निर्व्यपेक्षाः।
अहं कथं स्वामिषु तेषु तेषु करोमि मानं न तु दासभावम् ॥

---

1) °*dhā nī haritvā* MS. With *haritvā* for *hṛtvā* compare the Pali.

2) Metre of first three stanzas: Āryā.

3) Cf. Bodhic. III. 19. Prof. d'Oldenburg compares the quotation from the Jambhalastotra of Candragomin in the Nāmasaṃgīti-ṭīkā:
bhadraghaṭakalpapādapacintāmaṇayo 'py acetanāvantaḥ |
te 'pi sukhayanti satvān kimu na Bhagavān svīkṛtakṛpayā ||.

4) = Bodhic. VI. 119.

5) *pratyupakāro buddhānaṃ* marg.

6) The following verses down to the end of the citation p. 157.8 occur at Bodhic. VI. 120—134, 115. A few variants are noted below.

येषां सुखे यान्ति मुदं मुनीन्द्राः येषां व्यथायां प्रविशन्ति मन्युम् ।
तत्तोषणात्सर्वमुनीन्द्रतुष्टिस्तत्रापकारे ऽपकृतं मुनीनां ॥
आदीप्तकायस्य यथा समन्तान् । न सर्वकामैरपि सौमनस्यम् ।
सत्त्वव्यथायामपि तद्वदेव न प्रीत्युपायोऽस्ति महाकृपाणाम्[1] ॥
तस्मान्मया यज्जनदुःखनेन[2] । दुःखं कृतं सर्वमहादयानां[1] ।
तदद्य पापं प्रतिदेशयामि यत्खेदितास्ते[3] मुनयः क्षमन्ताम् ॥
आराधनायाद्य तथागतानां सर्वात्मना दास्यमुपैमि लोके ।
कुर्वन्तु मे मूर्ध्नि पदं जनौघाः निघ्नन्तु वा तुष्यतु लोकनाथः ॥
आत्मीकृतं सर्वमिदं जगत्तैः कृपात्मभिर्नैव हि संशयो ऽत्र ।
दृश्यन्त एते ननु[4] सत्त्वरूपास् । त एव नाथाः किमनादरो ऽत्र ॥
तथागताराधनमेतदेव स्वार्थस्य संसाधनमेतदेव ।
लोकस्य दुःखापहमेतदेव तस्मान्ममास्तु व्रतमेतदेव ॥
यथैको राजपुरुषः प्रमथ्नाति महाजनं ।
विकरोति न[5] शक्नोति दीर्घदर्शी महाजनः ॥
यस्मान्नैव स एकाकी तस्य राजबलं बलं ।
तथा न दुर्बलं कंचिदपराद्धं विमानयेत् ॥
यस्मान्नरकपालाश्च कृपावन्तश्च तद्बलं ।
तस्मादाराधयेत्सत्त्वान् भृत्यश्चण्डनृपं यथा ॥
कुपितः किं नृपः कुर्याद्येन स्यान्नरकव्यथा ।
यत्सत्त्वदौर्मनस्येन कृतेन ह्यनुभूयते ॥

---

1) .. 1) *dāyamayānām* . . . *sarva-mahākṛpāṇām* Bodhicāryāv. text.
2) sic MS.; *duhkhadena* Bodhic.; cf. གནོད་བྱས་པས་ Tib. (97. a. 6).
3) *tanmun°* Bodhic.
4) *driçyantu etena tu* Bodhic.
5) melius Bodh. *vikartuṃ naiva°*.

तुष्टः किं नृपतिर्दद्याद्यद्बुद्धत्वसमं भवेत् ।
यत्सत्त्वसौमनस्येन कृतेन ह्यनुभूयते ॥
आस्तां भविष्यद्बुद्धत्वं सत्त्वाराधनसंभवं ।
इहैव सौभाग्ययशः सौस्थित्यं किं न पश्यसि ॥
प्रासादिकत्वमारोग्यम् प्रामोद्यं चिरंजीवितं ।
चक्रवर्तिसुखं स्फीतं क्षमो प्राप्नोति संसरन् ॥
मैत्राशयस्य यत्पूज्यः सत्त्वमाहात्म्यमेव तत् ।
बुद्धप्रसादाद्यत्पुण्यं बुद्धमाहात्म्यमेव तत् ॥ ॥

अत एव हि चन्द्रप्रदीपसूत्रे मैत्रीभावफलमुद्भावितम् ।

यावन्ति पूजा बहुविध अप्रमेयाः ।
क्षेत्रं शतेषू नियुत च बिम्बरेषू(1) ।
तां पूज कृत्वा अतुलियनाय[77 b]कानां ।
संख्याकलापी न भवति मैत्रचित्ते ॥

तस्मादेवंविधेषु महादक्षिणीयेषून्नतिं वर्जयेत्सदा । एषा चोन्नतिरयोनिशोमनस्कारात्संभवतीति ॥

तस्यानवतारे यत्नः कार्यः । यथोक्तं रत्नमेघे । कथं च कुलपुत्र बोधिसत्त्वो ऽयोनिशोमनस्कारापगतो भवति । इह बोधिसत्त्व एका कीरहो गतः प्रविवेकस्थितो नैवं चित्तमुत्पादयति । अहं असंकीर्णविहारी । अहं प्रविवेकस्थितः । अहं प्रतिपन्नस्तथागते धर्मविनये । ये त्वन्ये श्रमणा वा ब्राह्मणा वा सर्वे ते संकीर्णविहारिणः । संसर्गबहुला उद्धुरा(2)स्तथागताद्धर्मविनयात् ॥

1) Name of a high number peculiar to Buddh. Skt., not determinable from the Tib. (nor elsewhere, probably!), which has གཏམས་སྙེད་ «about a thousand billion». *kshetraḥ . . . nayuta* MS. I have not identified the metre of these lines.

2) *uddhṛtaḥ* marg.

एवं हि बोधिसत्वो ऽयोनिशोमनस्कारापगतो भवति ॥

पुनरत्रैवोक्तम् । इह बोधिसत्वो वीर्यमारभमाणो न तन्महद्वीर्यमास्वादयति । न च तेन वीर्येणात्मानमुत्कर्षयति । न परान्पंसयति[1] । तस्यैवं भवति । को हि नाम सप्रज्ञजातीयः स्वकर्माभियुक्तः परांश्चोदयेत् ॥

एवं हि बोधिसत्वो ऽनुन्नतवीर्यो भवति ॥

एष तु पुण्यरक्षायाः संक्षेपो[2] यद्बोधिपरिणामना ॥

तथा ह्युक्तमार्याक्षयमतिसूत्रे । न हि बोधिपरिणामितस्य कुशलमूलस्यान्तरा कश्चित्परिक्षयो यावद्बोधिमण्डनिषदनात् । तद्यथापि नाम भदन्त शारद्वतीपुत्र महासमुद्रपतितस्योदकबिन्दोर्नान्तरास्ति क्षयो यावन्न कल्पपर्यवसान । इति ॥

॥ इति शिक्षासमुच्चये भोगपुण्यरक्षा सप्तमः परिच्छेदः ॥

VIII.

पापशोधनं अष्टमः परिच्छेदः

उक्ता त्रयाणामप्यात्मभावादीनां रक्षा । शुद्धिरधुना वक्तव्या । किमर्थम्[3] ।

शोधितस्यात्मभावस्य भोगः[4] पथ्यो भविष्यति ।
सम्यक्सिद्धस्य भक्तस्य निष्कणस्येव[5] देहिनाम् ॥

यथोक्तमार्यतथागतगुह्यसूत्रे । यानि च तानि महानगरेषु महाश्मशानानि भवन्त्यनेकप्राणिशतसहस्राकीर्णानि । तत्रापि स बोधिसत्वो महासत्वो महान्तमात्मभावं मृतं का-

---

1) cf. 63. 6 supra.

2) *saṃkhyepo* MS.

3) *çodhanaphalaṃ tāvad āha* marg.

4) *satvānāṃ* marg.

5) A new form, but attested by the Tib. གཟེགས་མེད་ (98. b. 1) 'without an atom of dirt'.

लगतमुपदर्शयति। तत्र ते तिर्यग्योनिगताः सत्वा यावदर्थं मांसं परिभुज्यायुःपर्यन्ते मृताः कालगताः सुगतौ स्वर्गलोके देवेषूपपद्यन्ते। स चैव तेषां हेतुर्भवति यावत्परि[78 a]निर्वाणाय। यदिदं ' तस्यैव बोधिसत्वस्य पूर्वप्रणिधानपरिशुद्ध्या ' येन दीर्घरात्रमेवं प्रणिधानं कृतं ' ये मे मृतस्य कालगतस्य मांसं परिभुञ्जीरन्। स एव तेषां हेतुर्भवेत् स्वर्गोत्पत्तये यावत्परिनिर्वाणाय तस्य शीलवतः। शुध्यति चेतना ' शुध्यति प्रार्थना ' शुध्यति प्रणिधानमिति॥

पुनरत्रैवोक्तं। स धर्मकायप्रभावितो दर्शनेनापि सत्वानामर्थं करोति। श्रवणेनापि स्पर्शनेनापि सत्वानामर्थं करोति। तद्यथापि नाम शान्तमते जीवकेन वैद्यराजेन सर्वभैषज्यानि समुदानीय भैषज्यतरुसंहातमयं दारिकारूपं[कृतं](1)प्रासादिकं दर्शनीयं सुकृतं सुनिष्ठितं सुपरिकर्मकृतं। सागच्छति गच्छति तिष्ठति निषीदति शय्यां च कल्पयति। तत्र ये आगच्छन्त्यातुरा महात्मानो राजानो वा राजमात्रा वा श्रेष्ठिगृहपत्यमात्यकोट्टराजानो(2) वा ' तान्स जीवको वैद्यराजस्तया भैषज्यदारिकया सार्द्धं संयोजयति ' तेषां समनन्तरसंयोगमापन्नानां सर्वव्याधयः प्रश्रभ्यन्ते ऽरोगाश्च भवन्ति सुखिनो निर्विकाराः। पश्य शान्तमते जीवकस्य वैद्यराजस्य लौकिकव्याधिचिकित्साज्ञानं यद्यन्येषां वैद्यानां संविद्यते। एवमेव शान्तमते तस्य धर्मकायप्रभावितस्य बोधिसत्वस्य यावन्तः सत्वाः स्त्रीपुरुषदारकदारिका रागदोषमोहसंतप्ताः कायं स्पृशन्ति ' तेषां संस्पृष्टमात्राणां सर्वक्लेशाः प्रश्रभ्यन्ते विगतसंतापं च कायं संजानन्ति॥ यदिदं तस्यैव बोधिसत्वस्य पूर्वप्रणिधानसुपरिशुद्धत्वात्। एतदर्थमात्मभावः शोध्यः॥

किं च अशोधने दोषमाह।

तृणाकुलं यथा शस्यं रोगैः सीदति नैधते।
बुद्धाङ्कुरस्तथा वृद्धिं क्लेशकुलो न गच्छति॥

---

1) This word in margin (later hand).

2) 'etwa Burggraf' B[2], quoting Lal-v. 136. 15 (an enumeration similar to the present). Tib. རྒྱལ་ཕྲན་ 'feudatory prince' (Jäschke).

प्रतिपक्ष[1]निरासेन वृद्ध्यर्थं चे[2]त्यभिप्रायः ॥

आत्मभावस्य का शुद्धिः ' पापक्लेशविशोधनं ।
संबुद्धोक्त्यर्थसारेण ' यत्नाभावे त्वपायगः ॥

तत्र पापशोधनं चतुर्धर्मकसूत्रे देशितम् । चतुर्भिर् मैत्रेय धर्मैः समन्वागतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वः कृतोपचितं पापमभिभवति । कतमैश्चतुर्भिः । यदुत ' विदूषणा[3]समुदाचारेण प्रतिपक्षसमुदाचारेण । प्रत्यापत्तिबलेन । आश्रयबलेन च ॥ तत्र वि[78b]दूषणा[3]समुदाचारो ऽकुशलं कर्माध्यचारति तत्रै तत्रैव च विप्रतिसारबहुलो भवति ॥ तत्र प्रतिपक्षसमुदाचारः कृत्वाप्यकुशलं कर्म कुशले कर्मण्यत्यर्थाभियोगं गतः[4] ॥ प्रत्यापत्तिबलं संवरसमादानादकरणसंवरलाभः ॥ तत्राश्रयबलं बुद्धधर्मसंघशरणगमनमनुत्सृष्टबोधिचित्तता च । सुबलवत्संनिश्रयेण न शक्यते पापेनाभिभवितुं 'एभिर् मैत्रेय चतुर्भिर्धर्मैः समन्वागतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वः कृतोपचितं पापमभिभवतीति ॥

तत्र कथं विदूषणासमुदाचारो भावयितव्यः । यथा सुवर्णप्रभासोत्तमसूत्रे[5] ऽभिहितं ॥

समन्वाहरन्तु मां बुद्धाः कृपाकारुण्यचेतसः ।
ये च दशदिशि लोके तिष्ठन्ति[6] द्विपदोत्तमाः ॥

---

1) *kleçapāpau* marginal gloss (partly deleted).

2) *ātmabhāvaḥ çodhyaḥ* marg.

3) Apparently 'self-reproach'. Tib. has simply རྣམ་པར་སུན་འབྱིན་ (99. a. 6).

4) *atya[r?]thābhiyogatas* MS.; ཤིན་ཏུ་བརྩོན་པ་འོ་ Tib. (99. a. 7).

5) The following passage has been collated with three MSS. of the sūtra: Cambridge, Univ. Library Add. 1342, f. 8. b. 6 (called B.); *ibid.* Add. 875. f. 10. b. (C); London, R. As. Soc. Hodgson № 8. f. 9 (H), and with the printed text (pp. 12—16) of the Buddhist Text Society (P), from advance-sheets kindly forwarded by Rai Çarat-Candra Dās Bahādur. H. has many errors due to the extremely inferior copyist, which are not all noted. *Samānvāh°* forms possibly a case of the anapæstic beginning noted at p. 92, n. 4.

6) *shṭhati* A.; *atyayam pratigṛhṇantu daçadikshu vyavasthitāḥ* P.

यच्च मे पापकं कर्म कृतं पूर्वं सुदारुणं ।
तत्सर्वं देशयिष्यामि स्थितो[1] दशबलाग्रतः[2] ॥
मातापितृनज्ञानता[3] बुद्धानामप्रज्ञानता ।
कुशलं चाप्रज्ञानता[4] यत्तु[5] पापं कृतं मया ॥
ऐश्वर्यमदमत्तेन कुलभोगमदेन[6] च ।
तारुण्यमदमत्तेन यत्तु पापं कृतं मया ॥
दुश्चिन्तितं दुरुक्तं च दुष्कृतेनापि कर्मणा ।
अनादीनवदर्शिना[7] यत्तु पापं कृतं मया ॥
बालबुद्धिप्रचारेण[8] अज्ञानावृतचेतसा ।
पापमित्रवशाच्चैव क्लेशव्याकुलचेतसा ॥
क्रीडारतिवशाच्चैव शोकरोगवशेन[9] वा ।
अतृप्तधनदोषेण यत्तु पापं कृतं मया ॥
अनार्यजनसंसर्गैरीर्ष्यामात्सर्यहेतुना ।
शाठ्यदारिद्र्यदोषेण यत्तु पापं कृतं मया ॥
व्यसनागमकाले ऽस्मिन् कामाना भयहेतुना ।
अनैश्वर्यगतेनापि यत्तु पापं कृतं मया ॥
चलचित्तवशेनैव कामक्रोधवशेन वा[10] ।
क्षुत्पिपासार्दितेनापि यत्तु पापं कृतं मया ॥

1) *sthito'haṃ* A. P.
2) °*balāçritaḥ* H.
3) *pitṛnajānanto* A.; °*pitṝnavajñataḥ* H; *pitṛnavajñānād* P.
4) °*nanto* A.
5) *yatra* B. C. P., hic et infra.
6) *kularūpa*° B. C. H. P.
7) *darçinā ca yat*° A.; °*vadrishṭena* B. C.; °*vanashṭena* P.
8) °*cālena* P.
9) *rosha* A.; ´*rāga* P.
10) *ca* A.

पानार्थं भोजनार्थं च वस्त्रार्थं स्त्रीषु हेतुना ।
विचित्रैः क्लेश[1]संतापैर्यत्तु पापं कृतं मया ॥
कायवाङ्मनसा[2] पापं त्रिधा दुश्चरितं चितं[3] ।
यत्कृतमीदृशै रूपै[4]स्तत्सर्वं देशयाम्यहम् ॥
यत्तु बुद्धेषु धर्मेषु श्रावकेषु तथैव च ।
अगौरवं कृतं स्याद्धि तत्सर्वं देशयाम्यहम् ॥
यत्तु प्रत्येकबुद्धेषु बोधिसत्त्वेषु वा पुनः ।
अगौरवं कृतं स्याद्धि तत्सर्वं देशयाम्यहम् ॥
[5]सद्धर्म[79 a]भाणकेष्वेव अन्येषु गुणवत्सु वा ।
अगौरवं कृतं स्याद्धि तत्सर्वं देशयाम्यहम् ॥
सद्धर्मः प्रतिक्षिप्तः स्याद्ज्ञानं[6] तेन मे सदा ।
मातापितृष्वगौरवं[7] तत्सर्वं देशयाम्यहम् ॥
मूर्खत्वेन बालत्वेन[8] मानदर्पावृतेन च ।
रागद्वेषेण मोहेन तत्सर्वं देशयाम्यहम्[9] ॥
व्यवलोकयन्तु मां बुद्धाः[10] समन्वाहृतचेतसः[11] ।
अत्ययं[12] प्रतिगृह्णन्तु कारुण्यार्पितचेतसः[13] ॥

---

1) *vividha kleça* B. C. H.
2) *vāṅmānasam* B. C.; ; *vācamānasam* (unmetrically) P.
3) *tridhātu caritaṃ ca tat* B. C. H. P.
4) *īdriçaṃ rūpaṃ* B. C.
5) This stanza does not occur in B. C. P.
6) *syāt sujña*° H.; P.'s reading I can neither scan nor construe.
7) *agauravam yacca* A. *tṛç ca gauravaṃ* B. C.
8) *mūrkhatvenāpi bālatve* B. cf. P.
9) Here our author passes over some half-dozen stanzas (pp. 13.13—14.10 in P.).
10) Scansion as above 160.13; cf. also Pali *olokentu.* °*kaya mām buddha mocaya mām bhayā[t] tataḥ* H., cf. P.; *mocayantu ca maṃ bhayāt* B. C. Compare seven lines below.
11) °*tasā* B. P.
12) So B. P.; *mama gṛ*° A.
13) This and the next three lines do not occur in B. C.

[1]यत्तु पापं कृतं पूर्वं मया कल्पशतेषु च ।
तस्यार्थे शोकचित्तोऽहं कृपणोयो [2]भयार्दितः ॥
[3]भवामि पापकर्माणां सततं दीनमानसः ।
यत्र यत्र चरिष्यामि न चास्ति मे बलं क्वचित् ॥
सर्वे कारुणिका बुद्धाः सर्वे भयहरा जगे[4] ।
अत्ययं प्रतिगृह्णन्तु मोचयन्तु च मां भयात् ॥
क्लेशकर्मफलं[5] मह्यं प्रवाहयन्तु[6] तथागताः ।
स्नापयन्तु च मां बुद्धाः कारुण्यसरितोदकैः[7] ॥
सर्वं पापं देशयामि यत्तु पूर्वं कृतं मया ।
यच्च एतर्हि मे पापं तत्सर्वं देशयाम्यहम् ॥
आयत्यां संवरमापद्ये[8] सर्वदुष्कृतकर्मणाम् ।
न छादयामि तत्पापं यद्भवेन्मम दुष्कृतम् ॥
त्रिविधं कायिकं कर्म[9] वचसा च चतुर्विधम् ।
मनसा त्रिप्रकारेण तत्सर्वं देशयाम्यहम् ॥
[10]कायकृतं वाचकृतं मनसा च विचिन्तितं ।
कृतं दशविधं कर्म तत्सर्वं देशयाम्यहम् ॥

---

1) *kṛpaṇe tṛshṇayārd°* P.

2) So P.; *bhāyāmi pā* A.

3) So P.; *rati me* A: *cāsti me balā kacit* H.

4) *jināḥ* H.; cf. P.

5) *malam* A.

6) So, with hypermetron, A. P. H.; (to be scanned as if *°vāhentu*); B has *pravāhantu* representing more closely the scansion of the line.

7) *°vimalodakaiḥ* B. H.; cf. P.

8) The above reading of A. is unmetrical (*saṃvaram* as dissyllable?). *apattyā sarvam āpadyam* B.; *āyatyā sarvam āpadyaṃ* C.; *āpadbhyaḥ sarvapāpebhyaḥ* P.

9) H. is hopelessly corrupt and unmetrical here. The reading of its archetype may have been: *caturvidhaṃ tu mānasam. Vācikaṃ tu caturv° mānasam triprakāram tu* B. C. P. leaves a *lacuna*.

10) H. is corrupt and unintelligible in this stanza *°taṃ ca vākkṛtaṃ* B. C.

यच्च मे पापकं कर्म अनिष्टफलदायकं[1]।
तत्सर्वं देशयिष्यामि बुद्धानां पुरतः स्थितः॥

[2]भवगतिसंकटे बालबुद्धिना पापं यन्मे कृतं सुदारुणाम्। दशबलमग्रतः स्थितः तत्सर्वं पापं प्रतिदेशयामि। देशयामि च तत्पापं यन्मया संचितं जन्मसंकटे विविधैः कायप्रचारसंकटैर्भवसंकटलोकसंकटे चापलचलचित्तसंकटे मूर्खबालकृतक्लेशसंकटे। पापमित्रागमसंकटेन च। भयसंकटरागसंकटे दोषमोहतमसंकटैरपि क्षणसंकटे कालसंकटे पुण्योपार्जनसंकटैरपि। जिनसंकटसंमुखस्थितः। तत्सर्वपापं प्रतिदेशयामि॥

विशेषतस्तु बोधिसत्त्वापत्तीनां गुर्वीणां लघ्वीनां देशनार्योपालिपरिपृच्छायामुक्ता[3] [79 b]। का पुनर्गुर्वी मूलापत्तिः॥ सामान्यतस्तु तत्रोक्तं। सचेदुपाले महायानसंप्रस्थितो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो गङ्गानदीवालिकोपमा रागप्रतिसंयुक्ता आपत्तीरापद्येत। यां चैकतो द्वेषसंप्रयुक्तामापत्तिमापद्येत बोधिसत्त्वयानं प्रमाणीकृत्य॥ पे॥ इयं ताभ्यो गुरुतरा आपत्तिर्येयं द्वेषसंयुक्ता। तत्कस्य हेतोः। योऽयं द्वेष उपाले सत्त्वपरित्यागाय संवर्तते। रागः सत्त्वसंग्रहाय संवर्तते। तत्रोपाले यः क्लेशः सत्त्वसंग्रहाय संवर्तते ' न तत्र बोधिसत्त्वस्य छलं न भयं॥ पे॥ तस्मात्तर्हि त्वामुपाले याः काश्चन रागप्रतिसंयुक्ता आपत्तयः सर्वास्ता अनापत्तय इति वदामि। कोऽत्राभिप्रायः। सत्त्वसंग्रहस्यैव पूर्वमेवं विशेषितत्वाद्' अध्याशयकृपावतो ह्ययमुपदेशः॥ यस्मादनन्तरमाह। तत्रोपाले येऽनुपायकुशला[4] बोधिसत्त्वास्ते रागप्रतिसंयुक्ताभ्य आपत्तिभ्यो बिभ्यति। ये पुनरुपायकुशला

---

1) *vāhakam* B. H.

2) The following paragraph corresponds generally with H. 11. a. 2—4; but the variants are too numerous too record, nor can I restore the metre (?), though P. prints it as verse. Our text, however, agrees substantially with the oldest known text of the Suv.-pr. (Cambr. Add. 2831 f. 9 b, kindly collated by Miss Ridding). Chief variants: *kāma-* for *kāya-* (l. 4) and *kṛtaṃ mayā dānas°* for *puṇyopārjanas°*.

3) Citations, in verse however, from a work of this name occur in Madhy-vṛ., pp. 35, 62—3, 82—3. See also the book mentioned by Nanjio 23 (24) and stated by him to bear the longer title Vinayaviniçcaya-upāli-paripṛcchā, with which compare K. F. 216.

4) Cf. Saddh.-P. Ch. II (tr. Kern, p. 30 n. 1).

बोधिसत्वास्ते द्वेषसंप्रयुक्ताभ्य आपत्तिभ्यो बिभ्यति न रागप्रतिसंयुक्ताभ्य इति ॥

के पुनरुपायकुशलाः[1] । ये प्रज्ञाकृपाभ्यां[2] सत्वत्यागान्निवार्यन्ते । उभयथा हि सत्वत्यागो भवति । केवलप्रज्ञया दुःखशून्यतावबोधात् । केवलया च कृपया क्लेशबलादचिरेण[3] कृपाहानिः ॥

यदुक्तमुपायकौशल्यसूत्रे[4] । तद्यथा कुलपुत्र मंत्रविद्याधरः पुरुषो राज्ञा पञ्चपाशकेन बन्धनेन बद्धः स्यात् । स यदा काङ्क्षेत प्रक्रमणाय तदैकमन्त्रविद्याबलेन सर्वबन्धनानि छित्त्वा प्रक्रमेत् । एवमेव कुलपुत्रोपायकुशलो बोधिसत्वः पञ्चभिः कामगुणै रतिं विन्दति तैश्चाकीर्णो विहरति । यदा च पुनराकाङ्क्षते तदा प्रज्ञाबलाधानेन एकेन च सर्वज्ञताचित्तेन सर्वकामगुणान् प्रभुज्य च्युतो ब्रह्मलोक उपपद्यत इति ॥

द्वेषेऽपि किं नैवमिष्यते । प्रकृतिमहासावद्यत्वात् । कृपावैकल्ये चोपायस्यैवासंभवात् ॥

परार्थसिद्धिं वा स्वार्थाद्गुरुतरामधिमुच्यमानः कोपपरवत्तयापि परमनुशास्यानुतापपूर्वकमायत्यां संवरमुत्पद्यते । अहितनिवारके[5] क्रोधे को दोषः । अवकाश[80a]दानेन तद्वासनादोषात्कृपाहानिदोषः । तच्छेदेन मूलच्छेददोष इति पश्चाद्दर्शयिष्यामः । यद्यपि तस्य सत्वस्य तद्धितं तथापि बोधिसत्वकृपाहान्या महतः सत्वार्थानुबन्धस्य हानिः स्यात् ॥

आर्यसत्यके परिवर्तेऽपि पुत्रदृष्टान्तः करुणाधिष्ठित एव वेदितव्यः । यश्च तत्रापि कृपाप्रतिषेधः स लोकार्थपाण्डित्येन लोकावर्जनार्थं[6] । निवार्यमाणाश्च यदि हितकामे बो-

---

1) Reading and punctuation from the Tib. (101. b. 6). °*kuçalā na ye*° MS.

2) *vāraṇena svayam evātyāgāt* marg.

3) *vinā prajñaṃ kshamaṇa . . . kteḥ* marg. Apparently this gloss (not rendered in Tib.) is meant to explain *kṛpāhāniḥ*. The form *kshamaṇa* is new to Sk., but occurs in Pali (*khamana*).

4) See 66.9 and cp. M. Vyutp. lxv. 20 and K. F. 270.

5) *ṇe* marg., as if noting a variant °*vāraṇe*

6) Apparently: «for the sake of winning the world».

धिसत्वे प्रतिघं लभेत स बोधिसत्वः स्यादुभयोरनर्थः ॥

रागेऽपि तर्हि दोषः पठ्यते । कामानुषेवणा भोति ह्यन्ध मनुज्ञो ' मातापितृघातयो । कामान् सेवतु शीलवन्तु वधयो ' तस्माद्विवर्जेत्सदा इति ॥

स्वसौख्यसंगेन च परदुःखोपेक्षा दृष्टा ॥ सत्यं दृष्टा । येन परदुःखं स्वदुःखतया नाभ्यस्तं । येन त्वभ्यस्तं ' तस्यो(1)भयदोषासंभवः ॥

यथोक्तं चन्द्रप्रदीपसूत्रे । तद्यथापि नामानन्द कश्चिदेव पुरुषो ऽधस्तात्पादतलमादाय यावन्मूर्द्धन्यादीप्तो भवेत् ' संप्रज्वलित एकज्वालीभूतस्तं कश्चिदेव पुरुष उपसंक्रम्य एवं वदेद्' एहि त्वं भोः पुरुष निर्वापितेनात्मभावेन (2)पञ्चभिः कामगुणैः समर्पितः समन्वङ्गीभूतः क्रीडस्व रमस्व परिचारय(2)स्वेति । तत्किं मन्यसे आनन्द ' अपि तु स पुरुषो ऽनिर्वापितेनात्मभावेन पञ्चभिः कामगुणैः क्रीडेत रमेत्परिचरेत् ॥ आनन्द आह । नो हीदं भगवन् ॥ भगवानाह । क्रीडेतानन्द स पुरुषो रमेत्परिचरेत्परिकल्पमुपादायापरिनिर्वापितेनात्मभावेन पञ्चभिः कामगुणैः समर्पितः समन्वङ्गीभूतो ' न त्वेवं तथागतस्य पूर्वं बोधिसत्वचर्यां चरमाणस्य सत्वान् त्रिभिरपायैर्दुःखितान् दृष्ट्वा दरिद्रानभूत् सौमनस्यं वा चित्तप्रसादो वेति विस्तरः ॥ लोकेऽपि पुत्रे शूलमारोप्यमाणे । पश्यतोर्मातापित्रोर्न स्वसौख्यसंगो दृष्टः स्वानुरूपकृपावशात् । (3)*** प्रच्छन्नस्तर्हि सस्वामिकासु निस्वामिकासु बाकुलधर्मध्वजरक्षितासु काममिथ्याचारो न स्यात् । सति (4)सत्वार्थे सत्वानुपघाते चानुबन्धं निरूप्यादोषः [80 b] ॥ सम्यग्ब्रह्मचारिणीषु कृतार्थत्वाद्दूरात्परिहारः । पूज्या च मातृभगिन्यादिवत् । (5)एवं तर्हि भिक्षोरप्येवमापन्नं । न तस्यापरेण ब्रह्मचर्यप्रकारेण सत्वार्थसाधनात् ॥

---

1) *svasukhasaṃgaḥ paradushkhopekshā ca* marg.

2) . . 2) a stock-phrase; cf. infra and Divy. 219.22, 220.2. The form *samanvangībhūta* is regarded by Böhtlingk (W.K.F.) as suspicious.

3) Something seems to be wanting here. Tib. (102. b. 7) དཔེན་པ་ཞིག་ཏུ་བྲུས་ན་ཁྱིད་ཡོད་པ་འམ་

4) *satvātve* MS.; but Tib. (103 a 1) སེམས་ཅན་གྱི་དོན་དུ་

5) *samyak*[sic] *brahmacārī cen*[,]*na kāmamithyācāraḥ syāt* marg.

तथा ह्युक्तमार्याक्षयमतिसूत्रे । कालाकाले पुनरनेनोपेक्षा करणीयेति ॥

अथ ततोऽप्यधिकं सत्त्वार्थं पश्येत् ' शिक्षां निक्षिपेत् ॥

उपायकौशल्यसूत्रे ज्योतिर्माणवकं द्वाचत्वारिंशद्वर्षसहस्रब्रह्मचारिणमधिकृत्य सप्तमे पदे स्थितस्य[1] कारुण्यमुत्पद्येत । किं चाप्यहमिदं व्रतं खण्डयित्वा निरयपरायणः स्यां ' तथाप्युत्सहेऽहं नैरयिकं दुःखं प्रतिवेदयितुमथ चेयं स्त्री सुखिता भवतु । मा कालं करोतु । इति हि कुलपुत्र ज्योतिर्माणवकः पश्चान्मुखो निवर्त्य तां स्त्रियं दक्षिणेन पाणिना गृहीत्वैवमाह । उत्तिष्ठ भगिनि यथाकामकरणीयस्ते भवामीति ॥ पे ॥ सोऽहं कुलपुत्र महाकारुण्यचित्तोत्पादेनेत्वरेण कामोपसंहितेन दशकल्पसहस्राणि पश्चान्मुखमकार्षम् । पश्य कुलपुत्र यदन्येषां निरयसंवर्तनीयं कर्म ' तदुपायकुशलस्य बोधिसत्त्वस्य ब्रह्मलोकोपपत्तिसंवर्तनीयमिति ॥

पुनरत्रैवाह । यदि बोधिसत्त्व एकस्य सत्त्वस्य कुशलमूलं संजनयेत्तथारूपां चापत्तिमापद्येत यथारूपयापत्त्यापन्नया कल्पशतसहस्रं निरये पच्येत । उत्सोढव्यमेव भगवन् बोधिसत्त्वेनापत्तिमापत्तुं तच्च नैरयिकं दुःखं ' न त्वेव तस्यैकस्य सत्त्वस्य कुशलं परित्यक्तुमिति ॥

पुनरत्रैवाह । इह कुलपुत्रोपायकुशलो बोधिसत्त्वो यदा कदाचित्कस्मिंश्चित्पापमित्रवशेनापत्तिमापद्येत ' स इतः प्रतिसंशिक्षते । न मयैभिः स्कन्धैः परिनिर्वापयितव्यं ' मया पुनरेवं संनाहः संनद्धव्यः ' अपरान्तकोटिः संसरितव्या सत्त्वानां परिपाचनहेतोरिति । न मया चित्तदाहः करणीयो ' यथा यथा संसरिष्यामि तथा तथा सत्त्वान्परिपाचयिष्यामि । अपि त्वेतां चापत्तिं यथाधर्मं प्रतिकरिष्यामि ' आयत्यां संवरमापत्स्ये । सचेत्कुलपुत्र प्रव्रजितो बोधिसत्त्वः परिकल्पमादा[81 a]य सर्वाश्चतस्रो[2] मूलापत्तीरतिक्रमेदनेन चोपायकौशल्येन विनोदयेद् ' अनापत्तिं बोधिसत्त्वस्य वदामीति ॥

---

1) Seven steps proverbial for the complete and irrevocable; usually however (B.R. s. v. *saptapada*; cf. 91 a infra) of marriage or friendship; here of the completely chaste sage, *striyam pratyākhyāya gatasya* marg.

2) *Five* were mentioned above pp. 59—60.

स्फुटं चार्यरत्नमेघे आनन्तर्यचिकीर्षुपुरुषमारणानुज्ञानात् ॥

श्रावकविनयेऽपि मूलापत्तिस्थान एव कारुण्यान्मृगादिमोक्षणे ऽनापत्तिरुक्तैव ॥

अयं च रागे गुणो यद्बोधिसत्वे रागमुत्पाद्य सुगतिर्लभ्यते। न तु क्रोधेन ॥

यथोक्तमुपायकौशल्यसूत्रे। प्रियंकरे बोधिसत्वे रक्ता ..[धं][1]न्योत्तरा दारिकामधिकृत्य।

प्रियंकरस्य प्रणिधेः पुनः पुनर्या इस्त्रि[2] प्रेक्षेत सरागचित्ता।
सा इस्त्रिभावं परिवर्जयित्वा पुरुषो भवेत् यादृगुदार[3]सत्वः ॥
पश्यस्व आनन्द गुणास्य ईदृशाः, येनान्यसत्वा निरयं व्रजन्ति।
ते नैव शूरेषु जनित्व रागं गच्छन्ति स्वर्गं पुरुषत्वमेव च ॥ पे ॥
भैषज्यराजेषु महायशेषु, को बोधिसत्वेषु जनयेत[4] द्वेषम्।
येसां किलेशोऽपि सुखस्य दायकः, किं वा पुनर्यः[5] तान् सत्करेया, इति ॥

एवमन्यस्मिन्सत्वार्थोपाये सति रागजापत्तिरनापत्तिरुक्ता ॥

उपायकौशल्यसूत्रे च गणिकावत्कृतार्थो बोधिसत्वो निरपेक्षस्तं[6] सत्वं[7] त्यजतीति विस्तरेणोक्तम् ॥

अलब्धभूमेश्च षट्पारमितासु चरितवत इयं चिन्ता, नेतरस्येत्यास्तां प्रासङ्गिकम् ॥

तस्माद्द्वेषस्यावकाशो न देय, उक्तं उपालिपरिपृच्छायां। बोधिसत्वानां शारिपुत्र द्वे महासावद्ये आपत्ती। कतमे द्वे। द्वेषसहगता मोहसहगता चेति। तत्र शारिपुत्र प्रथमा

---

1) This letter is added in the margin. In the Tib. (104 a 1) the name of the girl is དཔལ་ཡོན་ཅན (= Çrī-dānavatī or the like).

2) *istrī* MS. and *strī* in text line. The ordinary 'Gāthā'-form (cf. Lal-v. pref. 28.4) restores the metre (cf. p. 92 n. 4) in both cases.

3) °*dṛsūd*° MS.

4) qu. read for metre some form like *janeya*?

5) So MS., with — for ˘˘.

6) *yenāyaṃ satkṛtaḥ* | *taṃ* marg.

7) *suvinītaṃ matvā* marg.

आपत्तिर्[1] दशवर्गे ऋजुकेन[2] देशयितव्या । हस्तापत्तिः पञ्च[1] वर्गे गुर्वी देशयितव्या । स्त्रिया हस्तग्रहणं चक्षुर्दर्शनं । दुष्टचित्तापत्तिरेकपुद्गलस्य द्वयोर्वा शारिपुत्र तां गुर्वीं देशयेत् । पञ्चानन्तर्यसमन्वागतापत्तिर्बोधिसत्त्वेन स्त्र्यापत्तिर्दारिकापत्तिर्हस्तापत्तिः स्तूपापत्तिः संघापत्तिस्तथान्याश्चापत्तयो बोधिसत्त्वेन पञ्चत्रिंशतां[3] बुद्धानां भगवतामन्तिके रात्रिंदिवं एकाकिना गुर्व्यो देशयितव्याः ॥

तत्रेयं देशना । अहमेवंनामा बुद्धं शरणं गच्छामि । धर्मं शरणं गच्छामि । संघं शरणं गच्छामि ॥ नमः शाक्यमुनये तथागतायार्हते सम्यक्संबुद्धाय । नमो वज्रप्रमर्दिने । नमो रत्नार्चिषे । नमो नागेश्वरराजाय । नमो वीरसेनाय । नमो वीरनन्दिने । नमो रत्नश्रिये । नमो रत्नचन्द्रप्रभाय । नमोऽमोघदर्शिने । नमो रत्नचन्द्राय । नमो निर्मलाय । नमो विमलाय । नमः शूरदत्ताय । नमो ब्रह्मणे । नमो ब्रह्मदत्ताय । नमो वरुणाय । नमो वरुणदेवाय । नमो भद्रश्रिये । नमश्चन्दनश्रिये । नमोऽनन्तौजसे । नमः प्रभासश्रिये [81b] । नमोऽशोकश्रिये । नमो नारायणाय । नमः कुसुमश्रिये । नमो ब्रह्मज्योतिर्विक्रीडिताभिज्ञाय तथागताय । नमो धनश्रिये । नमः स्मृतिश्रिये । नमः सुपरिकीर्तितनामधेयश्रिये । नम इन्द्रकेतुध्वजराजाय । नमः सुविक्रान्तश्रिये । नमो विचित्रसंक्रमाय । नमो विक्रान्तगामिने । नमः समन्तावभासव्यूहश्रिये । नमो रत्नपद्मविक्रामिणे । नमो रत्नपद्मसुप्रतिष्ठितशैलेन्द्रराजाय तथागतायार्हते सम्यक्संबुद्धाय ॥ एवंप्रमुखा यावन्तः सर्वलोकधातुषु तथागतार्ह-

---

1) Cf. Ch. s. v. *vaggo*.

2) 'Straightway (?)'; cf. Pali ujjukam. The Tib. (104 a. 6—7) has བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དང་པོས which would imply *ādikarmika-bodhisatvena* or the like.

3) Dr. Waddell, Lamaism p. 353 speaks of the 'Thirty-five Buddhas of Confession' citing Schlagintweit, Buddhism p. 123 sqq., where an address to 51 Buddhas, closely analogous to the present formulary is given at length. A ritual connected with the same Thirty-five Buddhas is extant in Tibetan under the title: བདེ་བར་གཤེགས་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་ལྔ་ལ་བསྟོད་དཔ་དུ་བྱེད་པ་གངྒཱའི་ཆུ་རྒྱུན 'The Ganges-current, the treatise of praise to the 35 Confession-Sugatas'.

न्तः सम्यक्संबुद्धास्तिष्ठन्ति ध्रियन्ते यापयन्ति ' ते मां समन्वाहरन्तु बुद्धा भगवन्तो यन्मयास्यां जातौ अन्यासु वा जातिष्वनवराग्रे जातिसंसारे संसरता पापकं कर्म कृतं स्यात्कारितं वा क्रियमाणं वानुमोदितं भवेत् ' स्तौपिकं वा साङ्घिकं वा द्रव्यमपहृतं स्यात् कारितं वा क्रियमाणं वानुमोदितं भवेत्। पञ्चानन्तर्याणि कृतानि स्युः कारितानि वा क्रियमाणानि वानुमोदितानि भवेयुः। दशाकुशलान्कर्मपथान्समादाय वर्तितं स्यात्परे वा समादापिताः स्युर्वर्तमाना वानुमोदिता भवेयुर्येन कर्मावरणेनावृतो ऽहं निरयं वा गच्छेयं तिर्यग्योनिं वा यमविषयं वा गच्छेयं प्रत्यन्तजनपदेषु म्लेच्छेषु वा प्रत्याजायेयं दीर्घायुष्केषु देवेषूपपद्येयमिन्द्रियविकलतां वाधिगच्छेयं मिथ्यादृष्टिं वोपगृह्णीयां बुद्धोत्पादं वा विरागयेयं। तत्सर्वं कर्मावरणं तेषां बुद्धानां भगवतां ज्ञानभूतानां चक्षुर्भूतानां साक्षिभूतानां प्रमाणभूतानां जानतां पश्यतामग्रतः प्रतिदेशयामि आविष्करोमि न प्रतिच्छादयाम्यायत्यां संवरमापद्ये। समन्वाहरन्तु मां ते बुद्धा भगवन्तो यन्मयास्यां जातावन्यासु वा जातिष्वनवराग्रे वा जातिसंसारे संसरता दानं दत्तं भवेदन्तशस्तिर्यग्योनिगता[82 a]याप्यालोपः शीलं वा रक्षितं भवेद्यच्च(1) मे ब्रह्मचर्यवासकुशलमूलं यच्च मे सत्त्वपरिपाककुशलमूलं यच्च मे बोधिचित्तकुशलमूलं यच्च मे ऽनुत्तरज्ञानकुशलमूलं तत्सर्वमैकध्यं पिण्डयित्वा तुलयित्वाऽभिसंक्षिप्यानुत्तरायां सम्यक्संबोधौ उत्तरोत्तरया परिणामनया यथा परिणामितमतीतैर्बुद्धैर्भगवद्भिर्यथा परिणामयिष्यन्त्यनागता बुद्धा भगवन्तो यथा परिणामयन्त्येतर्हि दशसु दिक्षु प्रत्युत्पन्ना बुद्धा भगवन्तः ' तथाहमपि परिणामयामि ' सर्वं पुण्यमनुमोदयामि ' सर्वान्बुद्धानध्येषयामि। भवतु मे ज्ञानमनुत्तरम्। ये चाभ्यतीतास्तथापि च ये अनागता ये चापि तिष्ठन्ति नरोत्तमा जिनाः। अनन्तवर्णान् गुणसागरोपमानुपैमि सर्वान् शरणं कृताञ्जलिः। ये बोधिसत्त्वाः करुणाबलेनुपेता विचरन्ति लोके सत्त्वहिताय शूराः त्रायन्तु ते मां सदपापकारिणं ' शरणं यामि तान् बहुबोधिसत्त्वान्॥

---

1) *yaç ca* MS. In the foregoing passage probably something has been lost (Tib. 105. a. 4 sqq.).

इति हि शारिपुत्र बोधिसत्त्वेनेमान् पञ्चत्रिंशतो बुद्धान् प्रमुखान् कृत्वा सर्वतथागतानुगतैर्मनसिकारैः पापशुद्धिः कार्या[1]। तस्यैवं सर्वपापविशुद्धस्य तत्र च बुद्धा भगवन्तो मुखान्युपदर्शयन्ति सत्त्वविमोक्षार्थमेव। नानाव्यञ्जनाकारमुपदर्शयन्ति विभ्रान्तबालपृथग्जनानां परिपाचनाहेतोः॥ पे॥ न शक्यं सर्वश्रावकप्रत्येकबुद्धनिकायैरापत्तिकौकृत्य[2]स्थानं विशोधयितुं यद्बोधिसत्त्वस्तेषां बुद्धानां भगवतां नामधेयधारणपरिकीर्तनेन रात्रिंदिवं त्रिस्कन्धक[3]धर्मपर्यायप्रवर्तनेनापत्तिकौकृत्यान्निःसरति समाधिं च प्रतिलभते॥

उक्तो विदूषणा[4]समुदाचारः। प्रतिपत्ति[4]समुदाचार उच्यते। तत्र गम्भीरसूत्रान्तपरिचयात्पापक्षयो भवति॥

यथा वज्रच्छेदिकायामुक्तं[5]। ये ते सुभूते कुलपुत्रा वा कुलदुहितरो वा इमानेवंरूपान् सूत्रान्तानुद्ग्रहीष्यन्ति यावत्पर्यवाप्स्यन्ति ते परिभूता भविष्यन्ति सुपरिभूताः। तत्कस्य हेतोः। यानि तेषां सत्त्वानां पौर्वजन्मिकानि कर्माणि कृतान्यपायसंवर्तनीयानि। तानि तया[6] परिभूततया दृष्ट एव धर्मे क्षपयिष्यन्ति बुद्धबोधिं च प्राप्स्यन्तीति[7]॥

शून्यता[82 b]धिमुक्त्याऽपि पापशुद्धिर्भवति तथागतकोषसूत्रे वचनात्। यः काश्यप पिता च स्यात्प्रत्येकबुद्धश्च तं जीविताद्व्यपरोपयेदिदमग्रं प्राणातिपातानां। इदमग्रमदत्तादानानां यदुत त्रिरत्नद्रव्यापहरणता। इदमग्रं काममिथ्याचाराणां यदुत माता स्यादर्हन्ती च। इदमग्रं मृषावादानां यदुत तथागतस्याभ्याख्यानं। इदमग्रं पैशुन्यानां यदुतार्य-

---

1) °*yāḥ* MS.

2) Hitherto in lex. (the Buddhistic Trikāṇḍaçesha) only; Pali ***kukuccam***. Cf. supra p. 142; see also now Mhv. III. 175.9.

3) Cp. Buddha's title *Triskandhakapathadaiçika* (M. Vyutp. I. 75) and the Triskandhaka, a treatise which explains 'les trois agrégats, moralité, méditation et habileté ou sagesse' [*kauçalya?*] K.F. 274.

4) Supr. p. 160. 5—7.

5) The beginning of Vajracch. § 16, judiciously abridged

6) Max Müller's text omits *tayā* and varies somewhat in the order of words.

7) *cānupr°* printed text.

संघस्यावर्णाः। इदमग्रं पारुष्याणां यदुतार्याणामवस्फण्डनं[1]। इदमग्रं संभिन्नप्रलापानां यदुत धर्मकामानां विक्षेपः। इदमग्रं व्यापादानां यदुतानन्तर्यपरिकर्षणाम्[2]। इदमग्रमभिध्यानां[3] यदुत सम्यग्गतानां लाभहरणचित्तता। इदमग्रं मिथ्यादृष्टीनां यदुत गहनतादृष्टिः[4]। इमे काश्यप दशाकुशलाः कर्मपथा महासावद्याः। सचेत्काश्यप एकसत्व एभिरेवं महासावद्यैर्दशभिरकुशलैः कर्मपथैः समन्वागतो भवेत्' स च तथागतस्य हेतुप्रत्ययसंयुक्तां धर्मदेशनामवतरेन्' नात्र कश्चिदात्मा वा सत्वो वा जीवो वा पुद्गलो वा यः करोति प्रतिसंवेदयते इति स्वयंकृतामनभिसंस्कारां मायाधर्मतामसंक्लेशधर्मतां प्रकृतिप्रभास्वरतां सर्वधर्माणामवतरत्यादिशुद्धान्सर्वधर्मानभिश्रद्दधात्यधिमुच्यते ' नाहं तस्य सत्वस्यापायगमनं वदामीति॥

कर्मावरणविशुद्धिसूत्रेऽप्युक्तं। पुनरपरं मञ्जुश्रीर्यो बोधिसत्व आपत्तिमनापत्तिं पश्यति। अविनयं विनयं पश्यति। संक्लेशं व्यवदानं[5] पश्यति। संसारधातुं निर्वाणधातुं पश्यति। स कर्मावरणविशुद्धिं प्रतिलभत इति॥

त्रिसमयराजे ऽपि पापप्रतिपत्तसमुदाचार उक्तः॥ अक्षिणी निमील्य बुद्धबोधिसत्वा-

---

1) A new form: probably the meaning is 'reviling'. The Dhātupāṭha, where alone √*sphaṇḍ* has hitherto been found, gives *parihāsa* as its meaning, whereas the Tib. (106. b. 4) translates it གནོད་པ 'injuring'.

2) Apparently 'turning over in one's mind' = according to the meaning assigned to *parikarsh* by B. R. in Mbh. XVII. iii. 33. Tib. སྦྱེད་པར་སེམས་པ 'preparing to commit' (?).

3) See 74. 5 supr., and compare now Mhv. III. 52.7.

4) I leave the reading of the MS.; but the Tib. གཟིངས་པ taken in connection with a passage like the comm. (p. 399) on Dhammapada 318 where *gahaṇasaṃkhātāya micchādiṭṭhiyā samādinnatā* occurs, leaves no doubt that *gahanatā* (not elsewhere found) is really referable to √*grah*, not √*gah*. In Mhv. I. 91.14—18 *gahana* and *grahaṇa* occur together.

5) Cf. Divy. 616. 23.

लम्बनचित्तः शतान्तरमष्टसहस्रं जपेत्। निमीलिताक्ष एव बुद्धबोधिसत्त्वान्पश्यति विगतपापो [83a] भवति। अथवा चैत्यं प्रदक्षिणीकुर्वन्नष्टसहस्रं जपेच्चैत्यप्रतिमायाः सद्धर्मपुस्तकानां चैकतमं पुरस्कृत्यायमेव विधिरिति॥

चुन्दाधारण्यां[1] वा तावज्जपेद्यावत्पापक्षयनिमित्तानि पश्यति स्वप्ने। तद्यथा क्रन्दनादिच्छर्दनदधिक्षीरादिभोजनात्तु[2] विगतपापो भवति। वमनाद्वा चन्द्रसूर्यदर्शनादाकाशगमनाज्ज्वलितानलमहिषकृष्णपुरुषपराजयाद्भिक्षुभिक्षुणीसंघदर्शनात्क्षीरवृक्षगजवृषगिरिसिंहासनप्रासादनावारोहणाद्धर्मश्रवणाच्च पापक्षयः संलक्षयितव्यः॥

तथागतबिम्बपरिवर्तेऽपि प्रतिपक्षसमुदाचार उक्तः। तद्यथा पुरुषो मीढावलिप्तः सुधौतस्नानं कृत्वा गन्धैर्विलिप्येत' तस्य तद्दौर्गन्ध्यं वान्तं[3] विगतं स्यादेवं पञ्चानन्तर्यकारिणस्तत्पापं विगच्छति। योऽपि दशाकुशलकर्मपथसमन्वागतस्तथागते श्रद्धां प्रतिलभ्य तथागतबिम्बं कारयेत्तस्यापि तत्पापं न प्रज्ञायते विशेषतो बोधिचित्तसमन्वागतस्य। विशेषतोऽभिनिष्क्रान्तगृहावासस्य शीलवत इति॥

पुष्पकूटधारण्यामप्युक्तं[4]। यश्च खलु पुनः सिंहविक्रीडिततथागतं संमुखं वर्षं वा वर्षसहस्रं वा वर्षशतसहस्रं वा सर्वसुखोपधानैरुपतिष्ठेद्' यश्च परिनिर्वृतस्य तथागतस्य चैत्ये बोधिचित्तसंगृहीत एकपुष्पमारोपयेत्तथागतपूजायै जनाञ्जलिं चोपनामयेज्जलेन वा सिञ्चयेदिषिकापदं वा दद्यान्निर्माल्यं चापनयेदुपलेपनप्रदानं वा पुष्पप्रदानं वा दीपप्रदानं वा कुर्यादात्तमनाः एकक्रमव्यतिहारं वातिक्रम्य वाचं भाषते। नमस्तस्मै बुद्धाय भगवत इतिमात्रेऽत्र सिंहविक्रीडितकाङ्क्षा वा विमतिर्वा विचिकित्सा वा यदसौ कल्पं वा कल्पशतं वा कल्पसहस्रं वा दुर्गतिविनिपातं गच्छेन्नेदं [83b] स्थानं विद्यत इति॥

---

1) Prob. the same as the work described **Nanjio** 344 sq. and K.F. 318.

2) *chardanam* MS.

3) Figuratively used like *chardana* above. For both roots cf. **Divy.** 275. 8.

4) **Nanjio** 337—339; 757; translated before 280 A.D. K.F. 325.

भैषज्यगुरुवैडूर्यप्रभराजसूत्रेऽप्युक्तं। ये पञ्च शिक्षापदानि धारयन्ति ' ये दश शिक्षापदानि धारयन्ति ' ये च बोधिसत्त्वसंवरं चतुर्थं[1] शतं शिक्षापदानां धारयन्ति। ये पुनरभिनिष्क्रान्तगृहावासा भिक्षवः पञ्चाशाधिके द्वे शिक्षापदशते धारयन्ति। याश्च भिक्षुण्यः पञ्चशिक्षापदशतानि धारयन्ति। ये च यथापरिगृहीताच्छिक्षासंवरादन्यतराच्छिक्षापदाद्भ्रष्टा भवन्ति ' स चेत्ते दुर्गतिभयभीतास्तस्य भगवतो भैषज्यगुरुवैडूर्यप्रभराजस्य तथागतस्य नामधेयं धारयेयुर्यथाविभवतश्च पूजां कुर्युः ' न भूयस्तेषामपायगतिः प्रतिकाङ्क्षितव्या॥

अथ भगवानायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयते स्म। श्रद्दधासि त्वमानन्द ' पत्तीयसि[2] ' यदहं तस्य भगवतो भैषज्यगुरुवैडूर्यप्रभराजस्य तथागतस्य गुणान्वर्णयामि। अथ ते काङ्क्षा वा विमतिर्वा विचिकित्सा वात्र गम्भीरे बुद्धगोचरे॥ अथायुष्मानानन्दो भगवन्तमेतदवोचत्। न मे भदन्त भगवन् काङ्क्षा वा विमतिर्वा विचिकित्सा वा तथागतभाषितेषु सूत्रान्तेषु। तत्कस्य हेतोः। नास्ति तथागतानामपरिशुद्धकायवाङ्मनःसमुदाचारता। इमौ भगवन् चन्द्रसूर्यावेवं महर्द्धिकावेवं महानुभावौ पृथिव्यां पतेतां। सुमेरुः पर्वतराजा स्थानाच्चलेत्। न तु बुद्धानां वचनमन्यथा भवेत्॥ किंतु भदन्त भगवन् सन्ति सत्त्वाः श्रद्धेन्द्रियविकला ये बुद्धगोचरं श्रुत्वा न श्रद्दधति। तेषामेवं भवति। कथमिदं नामधेयं स्मरणमात्रेण तस्य तथागतस्य एत्तका[3] गुणानुशंसा भवति। ते न श्रद्दधति ' न पत्तीयन्ति ' प्रतिक्षिपन्ति। तेषां दीर्घरात्रमनर्थायाहितायासुखाय विनिपाताय भविष्यति॥ भ[84 a]गवानाह। अस्थानमानन्दानवकाशो येषां तस्य नामधेयं निपतेत् कर्णे तेषां दुर्गत्यपायगमनं भवेदिति ' दुःश्रद्धानीयश्चानन्द बुद्धानां बुद्धगोचरः। यच्च त्वमानन्द श्रद्दधासि पत्तीयसि '

---

1) The Tib. has simply 'four hundred'. The margin adds the syllable *skaṃ*; so that Minaev's transcript had the reading *catuskaṃdham* [sic].

2) A thoroughly Prakritic form. Compare the Mahārāshṭrī form *pattiyaï* (Jacobi, Ausgew. Erzählungen p. 125). Below, opposite to the two first syllables *pattīyanti* a later marginal corrector has witten *prati*. Prof. Max Müller makes a similar restoration (S. B. E. vol. xlix. pt. II. p. 101 note).

3) A Pali form used in Buddh. Skt. (cf. Senart, Mhv. I. 384).

तथागतस्यैषोऽनुभावो द्रष्टव्यः । अभूमिश्चात्र श्रावकप्रत्येकबुद्धानां स्थापयित्वा एकजातिप्रतिबद्धान् बोधिसत्त्वान् महासत्त्वानिति ॥

अत्रैव चोक्तं । ये चान्ये श्राद्धाः कुलपुत्रा वा कुलदुहितरो वाष्टाङ्ग[1]समन्वागतमुपवासमुपवसन्ति ' एकवार्षिकं वा त्रैवार्षिकं वा शिक्षापदं धारयन्ति । येषामेवमभिप्रायः एवं प्रणिधानं ' अनेन वयं कुशलमूलेन पश्चिमायां दिशायां सुखावत्यां लोकधातौ उपपद्येम यत्रामिताभस्तथागतः । यैः श्रुतं भविष्यति तस्य भगवतो भैषज्यगुरुवैडूर्यप्रभराजस्य तथागतस्य नामधेयं ' तेषां मरणकालसमये ऽष्टौ बोधिसत्त्वा ऋद्ध्यागत्य मार्गमुपदर्शयन्ति । ते तत्र नानारङ्गेषु पद्मेषूपपादुकाः[2] प्रादुर्भवन्ति ' केचित्पुनर्देवलोक उपपद्यन्ते ' तेषां तत्रोपपन्नानां तत्पूर्वकं कुशलमूलं न क्षीयते । दुर्गतिविनिपातभयं च न भविष्यति । ते ततश्च्युता इह मनुष्यलोके राजानो भवन्ति । [3]चतुर्द्वीपेश्वराश्चक्रवर्तिनः । अनेकानि सत्त्वकोटीनियुतशतसहस्राणि दश कुशलेषु [4]कर्मपथेषु प्रतिष्ठापयन्ति । अपरे पुनः क्षत्रियमहाशालकुलेषूपपद्यन्ते । ब्राह्मणमहाशालकुलेषूपपद्यन्ते ' गृहपतिमहाशाल[5]कुलेषु प्रभूतधनधान्यकोषकोष्ठागारकुलेषूपपद्यन्ते ' ते रूपसंपन्ना भवन्ति ' परिवारसम्पन्ना भवन्ति ॥

तत्रैवोक्तं । येन च पुनर्मातृग्रामेण तस्य भगवतो भैषज्यगुरुवैडूर्यप्रभराजस्य तथागतस्य नामधेयं श्रुतं भविष्यति ' उद्गृहीतं वा । स तस्य पश्चिमो मातृग्रामभा[84 b]वः प्रतिकाङ्क्षितव्य इति ॥

मञ्जुश्रीबुद्धक्षेत्रगुणव्यूहालंकारसूत्रे ऽप्युक्तं ।

ज्ञानोत्तरप्रभाकेतुं प्रणिधानमतिं तथा ।
शान्तेन्द्रियं मञ्जुघोषं भक्तितः प्रणमाम्यहम् ॥

---

1) Cf. Ch. s. v. *uposatha*.

2) See Senart, Mhv. I. 490.

3) Lal.-v. 257.6; Dh.-s. § 120.

4) Cf. Ch. s. v. *kusulakammap°*.

5) A stock-phrase; cf. Vyutp. § 187. 6—8. and B.R. s. v. *mahāçāla*.

य एषां बोधिसत्त्वानां नामधेयं तु धारयेत् ।
[ए]तस्य मातृग्रामस्य स्त्रीभावो न भविष्यति ॥

उक्तः संक्षेपात्प्रतिपत्तिसमुदाचारः ॥ प्रत्यापत्तिबलमधुनोच्यते ॥

यथोक्तमार्यक्षितिगर्भसूत्रे । प्राणातिपातात्प्रतिविरतो भवति बोधिसत्त्वो महासत्त्वः सर्वसत्त्वानामभयंददः । अनुत्त्रासो[1] ऽनुपायासो[2] ऽलोमहर्षः स तेन कुशलमूलेन कर्मविपाकेन । [4]यत्पूर्वान्तकोटिपञ्चगतिचक्रारूढेन संसारनद्युह्यातेन[3] प्राणातिपातहेतुना कायवाङ्मनसा कर्मावरणं क्लेशावरणं धर्मावरणं कृतं वा स्यात्कारितं वानुमोदितं स्यात् । तत् सर्वं[4] तेन प्राणातिपातवैरमणीचक्रेण[5] सर्वानर्थं मर्दयति । यावदशेषमविपाकं कुरुते । सनिकायसभागे[6] देवमनुष्याणां प्रियो भवति निरातङ्को दीर्घायुष्क इति ॥

यावत्पुनरपरं कुलपुत्र यो बोधिसत्त्वो यावज्जीवमदत्तादानात्प्रतिविरतो भवति स सर्वसत्त्वानामभयं ददाति । अन्यत्रासपत्नेनासंतोषेण[7] स्वलाभेन संतुष्टो विहरति । अधा-

---

1) *anutrāso* MS.; cf. Pali forms ap. J.P.T.S. 1887, p. 116. Tib. སྐྲག་པར་མི་བྱེད 'not causing fear'; with a similar causal sense a form *uttrās·na* is quoted from Dhātup.

2) འཁྲུགས་པར་མི་བྱེད (cf. p. 32, n. 3) 'not causing agitation'. This accords well with the meaning of *āyāsayati*. Childers's translation 'despair' for *upāyāso* seems not to fit the passages he quotes, so well as 'agitation, mental anguish'.

3) Reading uncertain, Tib. simply ཞུགས་ཤིང 'having entered' (109. b. 3).

4..4) The construction is involved and the reading doubtful. The MS. has *yaḥ* (clearly) . . *syāt sa* [*rvvaṃ* added in margin]: «by the maturing of *karma*, through abstinence from taking life he annuls everything ruinous which. . .». Otherwise we must take *anartham* as a noun and correct *kṛtam* etc. to *kṛto*.

5) The phrase occurs at Lal.-v. 556. 6 (cited and corrected in B²); cf. Pali *veramaṇī*.

6) Apparently used in the sense of *sabhāgatā* 'community' *brahmalokasabh°* Divy. 122. 16 *manushyāṇām s° ib* 194. 30. *sanikāya* seems not to occur.

7) *anyatrāsapatnena* . . *salābhena* MS. My reading is founded on the Tib. which reads (109. b. 5) འགྲན་པ་མེད་པ... རང་གི་རྙེད་ प is clear in our MS., but प and य were confused in the archetype.

र्मिकभोगानभिलाषी स तेन कुशलमूलेन यावददत्तादानहेतुकं कर्मावरणं मर्दयति प्रमर्दयति यावदशेषमविपाकं कुरुत इति ॥ पे ॥

एवं दशापि कुशलाः कर्मपथाः स्वविपक्षाकुशलघातकास्तत्र पठ्यन्ते ॥

तथा चन्द्रप्रदीपसूत्रेऽपि व्यापादविरत्या सर्वपापक्षयः श्रूयते । यथाह ।

सहिष्याम्यत्र बालानामभूतां[ं] परिभाषणां ।
आक्रोशनं[1] तर्जनां च अधिवासिष्यि[2] नायकः ॥
क्षपयिष्ये[3] पापकं कर्म यन्मया पुरिमे कृतम् ।
अन्येषु बोधिसत्वेषु व्यापादो जनितो मयेति ॥

उक्तं प्रत्यापत्तिबलम् ॥ आश्रयबलं तु वक्तव्यम् ॥

अत्र सूकरिकावदानमुदाहार्यम्[4] ।

ये बुद्धं शरणं यान्ति न ते गच्छन्ति दुर्गतिं ।
प्रहाय मानुषान्कायान्दिव्यान्कायाँल्लभन्ति[5] ते ॥

इत्येवं धर्मं संघं चाधिकृत्य पापक्षयः ॥

आर्यमैत्रेयविमोक्षे तु बोधिचित्तेन पापविशुद्धिरुक्ता । कल्पो[85 a]द्दाहाग्निभूतं सर्वदुष्कृतनिर्दहनतया । पातालभूतं सर्वाकुशलधर्मपर्यादानकरणतया ॥ पे ॥ तद्यथा कुलपुत्र हाटकप्रभासं नाम रसजातं । तस्यैकं पलं लोहपलसहस्रं सुवर्णीकरोति । न च तत्र तत्[6] पलं शक्यते तेन लोहपलसहस्रेण पर्यादातुं न लोहीकर्तुं । एवमेवैकः सर्वज्ञताचित्तोत्पादरसधातुः कुशलमूलपरिणामनाज्ञानसंगृहीतः सर्वकर्मक्लेशावरणलोहानि प-

---

1) MS. (unmetrically) *ākroçām*.

2) 'bear with', as in Pali.

3) Scan *kshapaishye*.

4) Tale 15 of the Divyāvadāna-collection. The stanza occurs at p. 196.5 of the printed edition.

5) *kāyān upāsate* edition.

6) *sa* MS.

र्यादाय सर्वधर्मान्सर्वज्ञतावर्णान्करोति । न च सर्वज्ञताचित्तोत्पादरसधातुः शक्यः सर्वकर्मक्लेशलोहैः संक्लेशयितुं पर्यादातुं वा । तद्यथा कुलपुत्रैकः प्रदीपो यादृशे गृहे वा लयने वा प्रवेश्यते स सकृ[1] प्रवेशितो वर्षसहस्रसंचितमपि तमोन्धकारं विधमयति[2] ' अवभासं च करोति । एवमेवैकः सर्वज्ञताचित्तोत्पादप्रदीपो यादृशे सत्वाशये गहने ऽविद्यातमोन्धकारानुगते प्रवेश्यते स सकृ प्रवेशितो ऽनभिलाप्यकल्पशतसहस्रसंचितमपि कर्मक्लेशावरणतमोन्धकारं विधमति ' ज्ञानालोकं च करोति ॥ तद्यथा कुलपुत्र चिन्तामणिराजमुकुटानां महानागराज्ञां नास्ति परोपक्रमभयं । एवमेव बोधिचित्तमहाकरुणाचिन्तामणिराजमुकुटावबद्धानां बोधिसत्वानां नास्ति दुर्गत्यपायपरोपक्रमभयमिति ॥

आर्योपालिपरिपृच्छायामप्युक्तं । इहोपाले महायानं संप्रस्थितो बोधिसत्वः सचेत्पूर्वाह्णकालसमये आपत्तिमापद्येत ' मध्याह्नकालसमये सर्वज्ञताचित्तेनाविरहितो विहरेदपर्यन्त एव बोधिसत्वस्य शीलस्कन्धः ' सचेन्मध्याह्नकालसमये आपत्तिमापद्यते सायाह्नकालसमये सर्वज्ञताचित्तेनाविरहितो भवेदपर्यन्त एव बोधिसत्वस्य शीलस्कन्धः । एवं यामे यामे विधिरुक्तः । एवं ह्युपाले सपरिहारा शिक्षा महायानसंप्रस्थितानां बोधिसत्वानां । तत्र बोधिसत्वेन नातिकौकृत्यपर्युत्थानमुत्पाद्यं[3] नातिविप्रतिसारिणा भवितव्यं । सचेत्पुनः श्रावकयानीयः पुद्गलः पुनः पुनरापत्तिमापद्येत ' नष्टः श्रावकस्य पुद्गलस्य [85 b] शीलस्कन्धो वेदितव्यः ' इति ॥

इति शिक्षासमुच्चये पापशोधनमष्टमः परिच्छेदः ॥

---

1) Tib. བཅུག་མ་ཐག་ཏུ (110. a. 7) = ἅμα ἐπιγενόμενος.

2) If genuine, compare Pali *dhameti*: but *dhamati* below.

3) New in literature; cf. B² (Nachtr.) s. v., who quotes M. Vyutp. § 109. 55. *aparyutthānatā* infra, 191. 7.

IX.

क्षान्तिपारमिता नवमः परिच्छेदः ॥

॥ तदेवमविरतप्रवृत्तां बहुसुखां[1] दौःशील्योत्पत्तिं रक्षन्नेवं च कर्मावरणविबन्धमपनयन् क्लेशविशोधने प्रयतेत ॥

तत्रादौ तावत् क्षमेत । अक्षमस्य हि श्रुतादौ वीर्यं प्रतिहन्यते ऽखेदसहत्वात् । अश्रुतवांश्च न समाध्युपायं जानाति । नापि क्लेशशोधनोपायम् । तस्मादखिन्नः श्रुतमेषेत । ज्ञानतोऽपि संकीर्णचारिणः समाधानं दुष्करमिति ' संश्रयेत वनं ततः । तत्रापि विक्षेपप्रशमनानभियुक्तस्य चित्तं न समाधीयत इति ' समाधानाय युज्येत । समाहितस्य च न किंचित्फलमन्यत्र क्लेशशोधनादिति । भावयेदशुभादिकम् ॥ इत्येतानि तावत्क्लेशशुद्धेरुद्देशपदानि ॥

इदानीं निर्देश उच्यते । तत्र क्षान्तिस्त्रिविधा धर्मसंगीतिसूत्रे ऽभिहिता[2] । दुःखाधिवासनक्षान्तिः ' धर्मनिध्यानक्षान्तिः ' परापकारमर्षणक्षान्तिश्चेति । तत्र दुःखाधिवासनक्षान्तिविपक्षो ऽनिष्टागम[3]प्राप्तदुःखभीरुता । इष्टविघातप्राप्तश्च सुखाभिषङ्गस्ताभ्यां दौर्मनस्यं ' ततो द्वेषो लीनता[4] च ॥

अत एवाह चन्द्रप्रदीपसूत्रे । सुखे ऽनभिषङ्गः ' दुःखे ऽवैमुख्यमिति ॥

रत्नमेघसूत्रेऽप्युक्तं । य इमे आध्यात्मिकाः शोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्योपायासास्तान् क्षमते ऽधिवासयतीति ॥

---

1) So MS.; but Tib. སྡུག་བསྔལ་མང་པོ་, as if *bahuduḥkhāṃ.*

2) The same triad in the Dharma-saṃgraha § 107 (v. l. *paropak°*).

3) *nishthā°* MS.; but མི་མཐུན་པ་ Tib.

4) ཞུམ་པ་ 'despondency' cf. *saṃlīna* and Pali *sallīna*.

आर्योग्रदत्तपरिपृच्छायामप्युक्तं। पुनरपरं गृहपते गृहिणा बोधिसत्त्वेनानुनयप्रतिघापगतेन भवितव्यमष्टलोकधर्मानुलिप्तेन (1)। तेन भोगलाभेन वा भार्यापुत्रलाभेन वा धनधान्यवित्तलाभेन वा नोन्नमितव्यं न प्रहर्षितव्यं। सर्वविपत्तिषु चानेन नावनमितव्यं न दुर्मनसा भवितव्यं एवं चानेन प्रत्यवेक्षितव्यं। मायाकृतं सर्वसंस्कृतं विठपनप्रत्युपस्थानलक्ष[86 a]णं (2)। कर्मविपाकनिर्वृत्ता ह्येते। यदिदं मातापितृपुत्रभार्यादासीदासकर्मकरपौरुषेयमित्रामात्यज्ञातिसालोहिता नैते मम स्वकाः। नाहमेतेषामिति॥

अपि च।

यद्यस्त्येव प्रतीकारो दौर्मनस्येन तत्र किम् (3)।
प्रतीकारेऽपि मुह्येत दुर्मनाः क्रोधमूर्च्छितः॥
लीनत्वाद्वा कृतोत्साहो गृह्यते परयापदा।
तच्चिन्तया मुधा याति ह्रस्वमायुर्मुहुर्मुहुः॥
तेनाभ्यासात्त्यजेदेतं निरर्थकमनर्थवत्॥

कथं च दौर्मनस्यत्यागोऽभ्यस्यते। लघुसुकुमारचित्तोत्सर्गात्॥

यथोक्तमुग्रदत्तपरिपृच्छायां। अपगततूलपिचूपमताचित्तस्येति (4)॥

आर्यगण्डव्यूहेऽप्युक्तं। दुर्योधनं चित्तं ते दारिके उत्पादयितव्यं सर्वक्लेशनिर्घाताय। अपराजितचित्तं सर्वाभिनिवेशविनिर्भेदाय। अक्षोभ्यचित्तं विषमाशयत्वसागरावर्तप्रयातेष्विति॥

न चाभ्यासस्य दुष्करं नाम किंचिदस्ति। तथा हि मूढतराणामपि तावद्वारद्वारक-

---

1) Dh.-s. § 61; M. Vyutp. § 125.

2) The whole compound occurs at M. Vyutp. 245. 837.

3) This line occurs at Bodhic. VI. 10 a. In the margin of our MS. has been written the line next following (VI. 10 b): *atha nāsti pratikāro daurmanasyena tatra kim?*

4) 'Cotton-wool', used as here as simile for softness in the only two passages (Divyāv. 210.14; 388.14) where the form occurs.

कैवर्तकर्षकादीनां दुःखाभ्यासात्तनुतरफलेऽपि वस्तुनि संवृद्धकिणाङ्कितं चित्तमवसादेन न परिभूयते । किं पुनः सर्वसंसारसुखसर्वबोधिसत्त्वसुखानुत्तरपदसम[1]धिगमफले कर्मणि । तथा प्राकृता अपि किंचिदपकारिष्वात्मदुष्कृतेनैव कृतेषु स्वयं मृत्युषु प्रहर्तुं गाढप्रहारवेदना अपि संग्राम[2]यन्त्येव । किं पुनर्दीर्घकालापकारिषु दुःखोपात्तकुशलधनलवस्तैन्येषु नरकेषु नावध्यघातकेषु भवचारकपालकेषु निःसरणद्वारदिग्नाशकेष्वानुकूल्येऽपि दृढतरबाधाकरेष्वनपकृतवैरिष्वनवधिकल्पाबद्धदृढवैरेषु क्लेशशत्रुषु प्रहर्तुमुत्साहो दुःखसहनं वा न भवेत् । विशेषतस्त्रिभुवनविजयाय बद्धपरिकरस्य मारशवरप्रतिगृहीतजगद्बन्दिमोक्षाय संग्रामयतः । तत्रात्मदुःखाभ्यासपूर्वकं कष्टं कष्टतराभ्यासः सिध्यति । यथा चाभ्यासवशात्सत्त्वानां दुःखसुखसंज्ञा । तथा सर्वदुःखोत्पादेषु सुखसंज्ञा प्रत्युपस्थानाभ्यासात् सुखसंज्ञैव प्रत्युपतिष्ठते । एतन्निष्यन्दफलं च सर्वधर्मसुखाक्रान्तं[3] नाम समाधिं प्रतिल[86 b]भते ॥

उक्तं हि पितापुत्रसमागमे[4] । अस्ति भगवन्सर्वधर्मसुखाक्रान्तो नाम समाधिः । यस्य समाधेः प्रतिलम्भाद्बोधिसत्त्वः सर्वारम्बणवस्तुषु सुखामेव वेदनां वेदयते । नादुःखासुखां । तस्य नैरयिकामपि कारणां कार्यमाणस्य सुखसंज्ञैव प्रत्युपस्थिता भवति । मा[5]नुषीमपि कारणां कार्यमाणस्य हस्तेष्वपि छिद्यमानेषु पादेष्वपि कर्णेष्वपि नासास्वपि सुखसंज्ञैव प्रत्युपस्थिता भवति । वेत्रैरपि ताड्यमानस्यार्धवेत्रैरपि कशाभिरपि ताड्यमानस्य सुखसं-

---

1) *çam* MS.

2) This denom. hitherto in gramm. only.

3) Cf. M. Vyutp. XXI. 83 *sarvadharmātikramaṇo nāma samādhiḥ*.

4) Nanjio 23 (16); K.F. 215; M. Vyutp. LXV. 8. Cited also in Bodhicaryāvatāraṭīkā, 326.

5) Here follows one of the evidently traditional lists of tortures for which Buddhist writers have so morbid an affection. Compare Rh. Davids, tr. Mil. Pañh. I. 277 n. 6 and Aṅg. nikāya II. 1.1 (with Buddhaghosa's comm. printed at pp. 113—14 of Morris's ed. of 1883) cited by him.

ज्ञैव प्रवर्तते बन्धनागारेष्वपि प्रक्षिप्तस्य ॥ पे ॥ [1]तैलपाचिकं वा क्रियमाणस्य , इक्षुकुट्टितवद्वा कुट्ट्यमानस्य , नडचिप्पितिकं वा चिप्यमानस्य तैलप्रद्योतिकं वा दीप्यमानस्य सर्पिःप्रद्योतिकं वा दधिप्रद्योतिकं वा दीप्यमानस्य सुखसंज्ञैव प्रत्युपस्थिता भवति । उल्कामुखं वा क्रियमाणस्य सिंहमुखं वा क्रियमाणस्य शुष्कवर्त्तिकां वा वर्त्यमानस्य ॥ पे ॥ कार्षापण[2]च्छेदिकं वा छिद्यमानस्य पिष्टपाचनिकं वा पाच्यमानस्य हस्तिभिर्वा मर्द्यमानस्य सुखसंज्ञैव प्रवर्तते । अक्षिण्युत्पाट्यमाने जीवशूलिकमपि क्रियमाणस्य सर्वशो वाघातं निर्णीय शिरसि वा प्रपात्यमाने सुखसंज्ञैव प्रवर्तते , न दुःखसंज्ञा , नादुःखासुखसंज्ञा ॥ तत्कस्य हेतोः । तथा हि बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य दीर्घरात्रं चर्यां चरत एतत्प्रणिधानमभूत् । ये मां भोजयेरन् , ते उपशमशमसुखस्य लाभिनो भवेयुः । ये मां पालयेयुः सत्कुर्युर्गुरुकुर्युर्मानयेयुः पूजयेयुः सर्वे ते उपशमसुखस्य लाभिनो भवेयुः । येऽपि मामाक्रोशेयुर्विस्पर्शयेयुस्ताडयेयुः शस्त्रेणाच्छिन्द्युर्यावत्सर्वशो जीविताद्व्यपरोपयेयुः सर्वे ते संबोधिसुखस्य लाभिनो [87 a] भवेयुः , अनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्येरन्निति ॥ स एभिर्मनस्कारैः समन्वागत एतेन कर्मणा , एभिः प्रणिधिभिः समन्वागतः सर्वसत्त्वानुगतां सुखसंज्ञामासेवते निषेवते भावयति बहुलीकरोति । स तस्य कर्मणो विपाकेन सर्वधर्मसुखाक्रान्तं नाम समाधिं प्रतिलभते । यस्मिन्समये बोधिसत्त्वेन सर्वधर्मसुखाक्रान्तो नाम समाधिः प्रतिलब्धो भवति तस्मिन्समये ऽक्षोभ्यो भवत्यसंहार्यः सर्वमारकर्मभिरिति विस्तरः ॥

अयं हि प्रयोगः सर्वपरित्यागपूरणः । सर्वचर्यादुष्करचर्यासाधनः सर्वक्षान्तिदृढोत्करणः सर्ववीर्यासंसादनः[3] , सर्वध्यानप्रज्ञाङ्गसंभारः । तस्मान्नित्यमुदितः स्यात् ॥

---

1) This passage is not in the Pali lists. The Chinese version of the sūtra (*supra cit.*, kindly communicated by Mr. Watters) renders: «making mincemeat of one — pounding like sugar-cane, crushing like rushes». *tailapācika* may accordingly be the name of some dish, fried in oil. The MS. reads *kuṭṭitakadyā*. *cippatika* and √*cip* are new to Sanskrit. The genuineness of the root is proved by the Marathi forms *cipṇen*, *cepṇen* 'squeeze'. Derivatives with a formative *-ṭa* (as in Pali *cumbaṭa*) occur in Sansk. Pali and Hindi.

2) cf. Buddhaghosa, p. 114 med., and Rh. Davids, p. 277.7, supr. cit.

3) The MS. reading is perhaps °*sīdana*.

यथाह चन्द्रप्रदीपसूत्रे ।

सगौरवः प्रीतमनाः स[दा][1] भवेत् ।

सौम्याय दृष्टीय सदा स्थितो भवेद् ' इति ॥

उक्तं चाक्षयमतिसूत्रे । तत्र कतमा मुदिता । यावद्धर्मानुस्मरणात्प्रीतिः प्रसादः प्रामोद्यं चित्तस्यानवलीनता[2] ऽनवमृद्यता[3] ऽपरितर्षणा ' सर्वकामरतीनामपकर्षणा सर्वधर्मरतीनां प्रतिष्ठानं ' चित्तस्य प्रामोद्यं कायस्यौद्बिल्यं बुद्धेः संप्रहर्षणं मनस उत्प्लवः ' तथागतकायाभिनन्दनरतिर्लक्षणानुव्यञ्जन[4]विभूषणपर्येष्टिकौशल्यं । कुशलधर्मश्रवणापरिखेदता तत्त्वधर्मप्रतिशरणप्रतिपत्तिप्रीतिप्रसादप्रमोद्यं मुदितस्य धर्मोत्प्लवः । सततं सत्त्वेष्वप्रतिहतबुद्धिता ' तीव्रच्छन्दता । बुद्धधर्मपर्येष्टिषु तस्य च धर्मच्छन्दस्यानुत्सृजनता[5] । उदारेषु बुद्धधर्मेष्वधिमुक्तिः । विमुक्तिः प्रादेशिकयाना[6]पकृष्टचित्तोत्पादः । मात्सर्यासंकुचितचित्तोत्पादः । याचितस्य दातुकामता । ददतो दत्त्वा च त्रिमण्डलपरिशोधितं दानप्रामोद्यम् । शीलवत्सु सदा प्रसादः । दुःशीलेष्वनुपहतप्रीतिः । स्वशीलपरिशुद्ध्या सर्वदुर्गन्धमतिक्रम्याश्वासनं ' तथागतशीलपरिणामनता ' दृढाभेद्यता ' परदुरुक्तदुरागतेषु वचनपथेष्वप्रतिहतचित्तता ' नातिसौरत्यं[7] ' [87 b] निर्मानता ' गुरुषु गौरवात्तनामश्चित्रीकारः ' सदा स्मितमुखता भृकुटिविगतता ' पूर्वाभिलापिता ऽकुहनता ऽनेष्यैषिकता[8] शुद्धाशयता चित्ताकर्कशता ऽकुटिलता ' सर्वत्रानुशंसदर्शिता आत्मस्खलितप्रत्यवेक्षिता ' आपत्तिष्वचोदनता संरञ्जनीयधर्मेष्वनुवर्तनता ' शास्तृप्रेम बोधिसत्त्वेषु । आत्मप्रेम धर्मेषु ' जीवितप्रेम तथाग-

1) This syllable uncertain.
2) Cf. *līnatā* supra 179.14.
3) Cf. Lal-v. 37.11.
4) Cf. Lal-v. 114.10.
5) Sic MS.; *anācchindanatā* (126.15 supra) is somewhat analogous.
6) The fifth of the six *yānas* detailed in M. Vyutp. § 59.
7) Cf. Böhtl.^{2} s. v., the present passage confirming his correction of Divy. 39.12, 40.6 where the compound is the same.
8) The reading has been corrected in the MS., and remains doubtful. Possibly the Vedic ἅπ. εἰρ. *eshaishya* 'worth striving for' (Ṛv. X. 102.11) is to be compared.

तेषु ' मातापितृप्रेम गुरुषु ' पुत्रप्रेम सत्त्वेषु ' बुद्धप्रेम आचार्योपाध्यायेषु। उत्तमाङ्गशिरःप्रेम प्रतिपत्तिषु। हस्तपादप्रेम पारमितासु ' सर्वरत्नप्रेम धर्मभाणकेषु। सर्वरतिक्रीडाप्रेमानुशासनीषु ' आरोग्यप्रेम संतुष्टौ। भैषज्यप्रेम धर्मपर्येष्टिषु ' वैद्यप्रेम चोदकस्मारकेषु। इति हि या सर्वेन्द्रियेष्वनवलीनेन्द्रियता इयमुच्यते मुदितेत्यादि॥

अत्र च शिक्षितान् बोधिसत्त्वानिदं वचनमलंकरोति यदुक्तमार्यमहामेघे। निरयगतिचित्तनित्यसमाधानशीलाश्च निरयगतिप्रियाश्च निरयगतिपत्तनवणिजश्च भवन्ति। निरयलोलाश्च भवन्ति निरयलोभमत्सरिणश्च निरयाग्निचित्तप्रगुण्णाः[1] भवन्तीति॥

उक्ता दुष्खाधिवासना क्षान्तिः॥

आर्यसागरमतिसूत्रे[2] तु त्रिविधापि क्षान्तिरुक्ता। इह सागरमते बोधिसत्त्वो महासत्त्वः सर्वज्ञताचित्तोत्पादरत्ने ' अनार्यैर्दुःशीलैः सत्त्वैर्मारैर्मारकायिकाभिर्वा देवताभिर्माराधिष्ठितैर्वा मारदूतैर्वा विहेठ्यमानः समीर्यमाणः क्षोभ्यमाणस्तर्ज्यमानस्ताड्यमानो न भिद्यते ततो ' ऽध्याशयचित्तोत्पादो न भिद्यते सर्वसत्त्वप्रमोक्षमहाकरुणावीर्यारम्भात्। न भिद्यते त्रिरत्नवंशानुपच्छेदपराक्रमात् ' न भिद्यते सर्वधर्मसमुदानयनकुशलप्रयोगात् ' न भिद्यते लक्षणानुव्यञ्जनपरिनिष्पत्तिगतात्पुण्यसंभारोपचयात् ' न भिद्यते बुद्धक्षेत्रपरिशुद्ध्यभिनिर्हाराहृतादौत्सुक्यात्[3] ' न भिद्यते सर्वधर्मापरिग्रहाभियुक्तात्कायजीवितोत्सर्गात्। न भिद्यते सर्वसत्त्वपरिपाचनाभियुक्तादात्मसौख्यानध्यवसानात् ' स एवमध्याशयसंपन्न एव समानः

---

1) The reading is not clear. The Tib. has དམྱལ་བའི་མེ་ལ་སེམས་རྒྱས་པར་འགྱུར་ The adj. *pragunya*, of which the word in the text might be a Prakritic form, is lexical only ('more, exceeding' like the Tib. equiv.), but the noun *prāguṇya* (Pali: *pāguñña*) occurs. The adj. *prāgguṇa* would make sense; but does not agree so well with the Tib. A marginal note or correction is *prahlāda*.

2) The recension of the work there quoted corresponds, as Mr. Watters informs me, with Nanjio 976.

3) The syllables which I have marked as doubtful are added in the margin in a late and indistinct hand. The Tib. does not agree as regards this part of the compound. As in the corresponding Pali, *abhinirhāra* (if correct) means 'aspiration' and *autsukya* 'zeal'.

सर्वसत्वानामत्तिकाडुखघनां सक्ते' उन्मननां कुत्सनां सक्ते [88 a] सर्वसत्वानामाक्रोशपरिभाषां डुरुक्तडुरागतान्वचनपथान्सक्ते। सर्वसत्वपीडां सक्ते। सर्वसत्वभारांश्च सक्ते उत्तारयति वा न च खिद्यते' न च लीयते। न संलीयते। न विषीदति। बलमुपदर्शयति। स्थाम संजनयति। वीर्यमारभते। पराक्रमं पराक्रमते। उत्साहं जनयति। उन्मूढचित्तं[(1)] निगृह्णाति। स आक्रुष्टो न प्रत्याक्रोशति। ताडितो न प्रतिताडयति। रोषितो न प्रतिरोषयति। क्रुद्धाय न प्रतिक्रुध्यति। एवं चित्तगणनासंनाहं संनह्यति[(2)] * * * *

---

1) Both MS. and xylograph are indistinct. The former perhaps reads *unmūḍhyā*°; the latter (115b 1) seems to read རྨོངས་པའི་སེམས་ 'a mind of infatuation' — a meaning which does well enough for *unmūḍha*, a permissible form, as grammatical writers preserve the compound *un-muh*, though with partic. *unmugdha*.

2) No lacuna is indicated in the MS.; but it is clear from the Tibetan version (of the present work) and the Chinese version (of the sūtra quoted), that several lines have fallen out. They commenced with *tadyathā* or the like, and gave the substance of the *cittagaṇanā*. The Tibetan has:

འདི་ལྟ་སྟེ་ ཐེག་པ་ ཆེན་པོའི་མདོ་ འདི་ནི་འཇིག་ རྟེན་ཐམས་ཅད་དང་མི་མཐུན་པའི་ཐེག་པའོ། དེ་ཅིའི་ཕྱིར་ཞེ་ན། སེམས་ཅན་དེ་དག་ནི་རྒྱུན་གྱི་རྗེས་སུ [sic] འགྲོ་བ་དག་གོ། བདག་ནི་རྒྱུན་ལས་ཟློག་པར་རྩོལ་བར་འདོད་པའོ། སེམས་ཅན་དེ་དག་ནི་ཕན་ཚུན་མི་མཐུན་པ་དག་གོ། བདག་ནི་སེམསཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་མི་མཐུན་པ་སྤང་བའི་ཕྱིར་གོ་ཆ་བགོས་པའོ། སེམས་ཅན་དེ་དག་ནི་གནོད་སེམས་ལ་དགའ་བ་དག་གོ། བདག་བཟོད་པ་དང་ངེས་པ་ཡོངས[ས]སུ་ཚོལ་བའོ།། སེཉ(སེམས་ཅན་)གཅིག་ལ་གཅིག་འཛུར་ཅིང་ཡངསུ་འཛུར་པ་གནས་པ་དག་གོ། བདག་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱིས་རོམས་པ་ཡོངསུ་ཚོལ་བའོ།། (115 b. 1—4).

I venture to render this:

«Thus [thinks he]: 'This scripture of the Mahāyāna is not in harmony with the World as a whole. Why? Yonder beings (*i. e.* the worldly) are such as go with the current. I love to try for the contrary to the current. They are not in harmony with one another; I have put on armour in order to abandon the non-harmony of all those men. They are such as feel joy in the spirit of harm; I altogether seek for patience and certainty. They cheat one another and persevere in it; I altogether seek for taking my fill of wisdom'.»

As to the Chinese versions of the original work in which the passage occurs, Mr. Watters writes: 'The title of the sūtra quoted from was evidently *Sāgara*-

सचेत्पुनरेते सत्वा यावन्तो दशसु दिक्षु प्रभाव्यमानाः प्रभाव्यन्ते ते सर्वे ऽसिशक्तितोमरपालियोगेन[1] मां पृष्ठतः पृष्ठतो ऽनुबध्नीयुः। यत्रैष पृथिवीप्रदेशे स्थितो वा निषण्णो वा चङ्क्रम्यमाणो वा शयानो वा बोधिचित्तमुत्पादयिष्यति दानचित्तं वा यावत्प्रज्ञाचित्तं वा श्रुतकुशलमूलचित्तं वोत्पादयिष्यति तत्रास्य पृथिवीप्रदेशे शतधाबदरीपत्त्रप्रमाणं कायं छेत्स्यामो विकरिष्यामो विध्वंसयिष्यामस् ' ते चेत्सर्वसत्वा मामाक्रोशयेयुः परिभाषेरन् कुत्सयेयुः पंसयेयुरसत्याभिर्वाग्भिः परुषाभिर्वाग्भिः समुच्चरेयुर्[2]अधिष्ठिता अनर्थकर्माणः शतधाबदरीपत्त्रप्रमाणं मम कायं छिन्द्युर्भिन्द्युर्विकरेयुर्विध्वंसयेयुः ' एवं मया न कस्यचित्सत्वस्यान्तिके क्षोभचित्तमुत्पादयितव्यं। तत्कस्य हेतोः। पूर्वा कोटिः संसारस्याप्रमाणीकृता यत्र मे ऽयमात्मभावो नरकगतस्यापि तिर्यग्योनिगतस्यापि यमलोकगतस्यापि मनुष्यगतस्यापि कामाहारपलिगुद्धस्य[3] धर्मानश्रुतवतो विषमाजीवगोचरस्य निरर्थकजीविनः अङ्गप्रत्यङ्गस्य शतधा छिन्नो भिन्नो निकृत्तो विविधाभिश्च कारणाभिः कारितो न च मया ततो निदानमात्मार्थः कृतो न परार्थः। सचेत्पुनर्ममैते सर्वसत्वा अपरान्तकोटिं छिन्द्युर्भिन्द्युर्विकिरेयुर्विध्वंसयेयुस्तथापि मयापरित्यक्तैव सर्वज्ञता। अपरित्यक्ता एव सर्वसत्वाः ' अपरित्यक्तः कुशलो धर्मच्छन्दः। तत्कस्य हेतोः। सर्वा ह्येषा कायपीडा कायवि-

---

mati sūtra. This is shown by the Chinese translation of the title given in the early translation № 61 in B. Nanjio's Cat. But the text before the Sanscrit author [Çāntideva] was apparently that of № 976 [called by Nanjio *S°-paripṛcchā*] which differs from the other in some details. The Chinese rendering of the passage in № 976 is to this effect: «... He thinks with himself: 'I must now put on the armour of Mahāyāna-patience and for this reason. Mahayānism is at the opposite pole from worldliness; the people of the world follow the current of life and death, my Mahāyanism goes against the current; the people of the world are always at loggerheads, Mahāyanism tells mortals to cut off the cause of quarrel; the people of the world are given to angry passions, in Mahāyanism patient endurance increases and prevails; the people of the world cheat and defraud one another, my Mahāyanism tells all to be filled with kindness'.»

1) *pala* (?*ça*) *yo* MS. My correction is founded on the Tib. མཚོན་རྩེ་གཉིས་པ 'a pair of pointed weapons'.

2) For the more usual *samudācar* 'address'; cf. Senart, Mhv. I. p. 441.

3) cf. 105.12 supra.

व[88 b]र्तना। नैरयिकस्य दुःखस्य शततमीमपि कलां नोपैति यावदुपनिषदमपि[1] न क्षमते। नरकावासमप्यहमुत्सहे ' न पुनर्मया बुद्धधर्माः परित्यक्तव्या न सर्वसत्त्वारम्बणा महाकरुणा ॥ पे ॥ यन्निदानं पुनर्व्यापाद उत्पद्येत ' तं वयं धर्मं प्रहास्यामः। कतमश्च स धर्मो ' यदुत कायप्रेम कायनिकेतः कायाध्यवसानं ' उत्सृष्टश्च काय उत्सृष्टो व्यापादः ' एवं धर्मगणनाविष्टः सागरमते बोधिसत्त्वः सर्वसत्त्वपीडां सहते ॥ पे ॥ यः कायस्योत्सर्गः कायपरित्यागः कायानपेक्षता ' इयमस्य दानपारमिता ॥ यत्काये छिद्यमाने सर्वसत्त्वान् मैत्र्या स्फरति[2] ' वेदनाभिश्च न संक्लिश्यते ' इयमस्य शीलपारमिता ॥ यत्काये छिद्यमाने य एवास्य कायं छिन्दति तेषामेव प्रमोक्षार्थं क्षमते ' न च चित्तेन क्षण्यते क्षान्तिबलं चोपदर्शयतीयमस्य क्षान्तिपारमिता ॥ येन वीर्येण तं सर्वज्ञताछन्दं नोत्सृजति चित्तबलाधानं च प्रतिगृह्णाति। संसारमेव चानुबध्नाति। कुशलमूलारम्भमेव चारभते ' इयमस्य वीर्यपारमिता ॥ यत्काये विकीर्यमाणे तत्सर्वज्ञताचित्तोत्पादरत्नं कर्तुं न संमुह्यति बोधिमेवापेक्षते शान्तप्रशान्तमेव प्रत्यवेक्षते ' इयमस्य ध्यानपारमिता॥ यत्काये छिद्यमाने कायस्य तृणकाष्ठकुड्यवत्प्रतिभासोपमतां प्रत्यवेक्षते मायाधर्मतां च कायस्यावतरति। भूतानित्यतां च भूतदुःखतां च भूतानात्मतां च भूतशान्ततां च कायस्योपनिध्यायति[3] ' इयमस्य प्रज्ञापारमितेति विस्तरः ॥ पे ॥

पुनरपरमस्यैवं भवति। एष सत्त्वः कुसीदः शुक्लधर्मरहितः[4] ' स मामाक्रोशयति परिभाषते। हन्त वयमारब्धवीर्या भविष्यामः ' अतृप्ताः कुशलमूलपर्येषणाभियुक्ताः ' एष एव तावन्मया सत्त्वः पूर्वतरं बोधिमण्डे निषादयितव्यः। पश्चान्मयानुत्तरा सम्यक्संबोधिरभिसं-

---

1) Rendered by the Tib. (116. a. 5) རྒྱུ 'cause'; but the phrase is clearly a proverbial one: cf. **Vajracch.** § 24 fin.

2) This is the transitive usage of *√sphar* characteristic of Buddh. Sk.; cf. **Böhtlingk** W.K.F. VII. 384, where M.Vyutp. § 68 is cited and the reading corrected.

3) Compound new in Skt.; Pali *upanijjhāyati* (J.P.T.S. 1887, p. 127).

4) **Dhammap.** 87, p. 16.

बोद्धव्येति ॥ पे ॥ ईदृशानामस्माभिः सत्त्वानामदान्तानामगुप्तानामनुपशान्तानामर्थाय संनाहाः संनद्धव्याः ॥ पे ॥ हन्त वयं धर्मतां प्रतिसरिष्यामः ' को ऽत्राक्रोशति वा आक्रुश्यते वा । स परिगवे[89 a]षमाणो न तं धर्ममुपलभते । य आक्रोशति वा आक्रुश्यते वा । स आत्मपरानुपलब्धोपलम्भदृष्टिविगतः क्षमत इति ॥

भगवत्यामप्युक्तं (1) । एवं चित्तमुत्पादयति । येन मया सर्वसत्त्वानां विवाद उत्सारयितव्यः ' सो ऽहं स्वयमेव विवदामि । लाभा मे दुर्लब्धा यो ऽहं जल्पिते प्रतिजल्पामि । येन मया सर्वसत्त्वानां संक्रमभूतेन भवितव्यं सो ऽहं परस्य त्वमित्यपि वाचं भाषे । परुषं वा प्रतिवचो ददामि । इदं मया नैव वक्तव्यं जडसमेन ' एडकमूकसमेन मया कलहविवादेषु भवितव्यं ' परतो दुरुक्तान् दुरागतान् दुर्भाषितान् भाष्यमाणान्वचनपथान् शृण्वता चित्तं नाघातयितव्यं । परेषामन्तिके न ममैतत्साधु न प्रतिरूपं यो ऽहं परस्य दोषान्तरं संजनयेयम् । एतन्न मम प्रतिरूपं यदहं परेषां दोषान्तरमपि संश्रोतव्यं मन्ये । तत्कस्य हेतोः । न मयाशयो विकोपयितव्यो येन मया सर्वसत्त्वाः सर्वसुखोपधानेन सुखयितव्याः परिनिर्वापयितव्याश्चानुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुध्य तत्र नामाहं व्यापद्ये । न च मया परेषां स्वपराद्धानामपि व्यापत्तव्यं । स नामाहं मो (2) ऽहं क्षोभं गच्छामि । इदं तु मया करणीयं ' दृढपराक्रमतया पराक्रान्तव्यं । न मया जीवितान्तराये ऽपि क्रियमाणे क्षोभः करणीयः । न मया भृकुटीमुखे उत्पादयितव्येति ॥

बोधिसत्त्वप्रातिमोक्षे ऽप्युक्तम् । ये क्रुद्धाः सत्त्वास्तानाश्वासयति क्षमापयति ' अनुलोमयति धर्मेण तोषयतीति ॥

इति शिक्षासमुच्चये क्षान्तिपारमिता परिच्छेदो नवमः ॥ ९ ॥

---

1) The Tib. gives no help to the identification of this work. Apparently a recension of the Prajñāpāramitā is intended; compare the quotations in Ch. XII below. See also the successive extracts in Madhy.-vṛ., 160. 10—18 (*'uktaṃ Bhagavatyāṃ'*) and 162. 16—30 (*'uktaṃ bhagavatyāṃ Prajñāpāramitāyāṃ*).

2) Added in margin. The Tib. 117 b 2 has བདག་གིད་མུག་ཏུ་འགྱུར་རམ་ as if the reading were *kim ahaṃ tamo gacchāmi*?

X.

वीर्यपारमिता दशमः परिच्छेदः ॥

एवं क्षान्तिप्रतिस्थितः श्रुते वीर्यमारभेत । अन्यथा श्रुतमेवास्य विनाशाय संपद्यते ॥ यथोक्तं चन्द्रप्रदीपसूत्रे ।

किंपद्[1] बहू[2] धर्मपर्यायुणोया शीलं न रक्षेत श्रुते नमत्त ।
न बाहुश्रुत्येन स शक्यु[3] त्रायितुं दुःशीलयेन व्रजमान दुर्गतिम् ॥

श्रुतानुशंसास्तु नारायणपरिपृच्छायामुक्ताः । तथा[4] हि कुलपुत्राः श्रुतवतः प्रज्ञागमो भवति । प्रज्ञावतः क्लेशप्रशमो भवति । निःक्लेशस्य मारो ऽवतारं न लभते ॥

अत्र च महर्षेक्षान्[89 b]त्तरस्य जातकं विस्तरेण कृत्वाह । [5]धर्मकामानां हि ' विमलतेजः ' बोधिसत्वानां महासत्वानां सगौरवाणां सप्रतीशानां अन्यलोकधातुस्थिता अपि बुद्धा भगवन्तो मुखमुपदर्शयन्ति धर्मं चानुश्रावयन्ति[5] । धर्मकामानां ' विमलतेजः ' बोधिसत्वानां महासत्वानां पर्वतकन्दरवृक्षमध्येषु धर्मनिधानानि निक्षिप्तानि । धर्ममुखान्यनन्तानि पुस्तकगतानि करतलगतानि भवन्ति । धर्मकामानां विमलतेजः बोधिसत्वानां पूर्वबुद्धदर्शिन्यो देवता बुद्धप्रतिभानमुपसंहरन्ति[6] ॥ पे ॥ परितोषणायुष्काणां बुद्धा भगवन्तो देवताश्चायुर्बलं चोपसंहरन्ति । बुद्धाधिष्ठानेन देवताधिष्ठानेन च काङ्क्षमाणा वर्षसहस्रमवतिष्ठन्ते ॥ पे ॥ यावत्कल्पं वा कल्पावशेषं वा यावद्वा आकाङ्क्षन्ति धर्मगौरवजातानां बोधिसत्वानां बुद्धा भगवन्तो जरामप्यपनयन्ति ' व्याधीनपनयन्ति ' स्मृतिमुपसंहरन्ति ' गतिं म-

---

1) The readings of Sansk. and Tib. are alike doubtful in these gāthās.
2) After *bahū* a later hand has inserted the syllable ***na***.
3) *çakshu* MS.
4) Cf. Minaev, Recherches, p. 35, n. 1.
5)..5) This sentence is erroneously repeated in the MS.
6) Cf. 15. 14 supra.

तिं प्रतिभानं चोपसंहरन्ति ॥ पे ॥ दृष्टिकृतानि विनोदयन्ति ' सम्यग्दृष्टिं चोपसंहरन्ति । धर्मगौरवेण ' विमलतेजः ' बोधिसत्त्वानां महासत्त्वानां सर्वोपक्रमभयानि न भवन्ति । तस्मात्तर्हि विमलतेजः श्रुतसंभारकौशल्याभियुक्तेन बोधिसत्त्वेन भवितव्यमिति ॥

किमाकारं श्रुतं बोधिसत्त्वविनये प्रशस्तं । यथा आर्याक्षयमतिसूत्रे ऽभिहितं । अशीत्याकारप्रवेशं श्रुतं । तद्यथा । छन्दाकारमाशयाकारमध्याशयाकारं प्रयोगाकारं निर्माणाकारमप्रमाणाकारं कल्याणमित्राकारं गौरवाकारं[1] प्रदक्षिणाकारं सुवचनाकारं पर्युपासनाकारमवहितश्रोत्राकारं मनस्काराकारमविक्षेपाकारमवस्थानाकारं रत्नसंज्ञाकारं भैषज्यसंज्ञाकारं सर्वव्याधिशमनाकारं स्मृतिभाजनाकारं गतिबोधनाकारं मतिरोचनाकारं बुद्धिप्रवेशाकारमतृप्तबुद्धधर्मश्रवणाकारं त्यागबृंहणाकारं दान्ताज्ञानेयाकारं बहुश्रुतसेवनाकारं सत्कृत्यप्रीत्यनुभवनाकारं कायौद्बिल्याकारं चित्तप्रह्लादनाकारमपरिखेदश्रवणाकारं धर्मश्रवणाकारं प्रतिपत्तिश्रवणाकारं परदेशनाश्रवणाकारं अश्रुतश्रवणाकारं अभिज्ञाश्रवणाकारमन्ययानास्पृहणाश्रवणाकारं प्रज्ञापारमिताश्रवणाकारं बोधिसत्त्वपिटकश्रवणाकारं[2] संग्रहवस्तुश्रवणाकारमुपायकौशल्यश्रवणाकारं ब्रह्मवि[90 a]हारश्रवणाकारं स्मृतिसंप्रजन्यश्रवणाकारं गौरवाकारं उत्पादकौशल्यश्रवणाकारमनुत्पादकौशल्यश्रवणाकारमशुभाकारं मैत्र्याः श्रवणाकारं प्रतीत्यसमुत्पादाकारं अनित्याकारं दुःखाकारमनात्माकारं शान्ताकारं शून्यतानिमित्ताप्रणिहिताकारं अनभिसंस्काराकारं कुशलाभिसंस्काराकारं सत्त्वाधिष्ठानाकारं अविप्रणाशाकारं स्वाधीनाकारं स्वचित्तारक्षणाकारं वीर्यस्याश्रंसनाकारं धर्मनिध्यप्त्याकारं क्लेशविपक्षाकारं स्वपक्षपरिकर्षणाकारं परपक्षक्लेशनिग्रहाकारं सप्तधनसमवशरणाकारं सर्वदारिद्र्योपच्छेदाकारं सर्वविद्वत्प्रशस्ताकारं पण्डिताभिनन्दनाकारं आर्यसंमताकारं अनार्यप्रसादनाकारं सत्यदर्शनाकारं स्कन्धदोषविवर्ज-

---

1) Added in margin.

2) Probably the book so called (K.F. 215; Nanjio 23 (12), 1005) translated by Hiouen Thsang, not a division of literature. The same *piṭaka* is mentioned in the opening words of the Laṅkāvatāra (Rāj. Mitra, Nep. B. L. 114.22 and my own Cambridge Cat., 21. 8).

नाकारं संस्कृतदोषपरितुलनाकारमर्थप्रतिशरणाकारं[1] धर्मप्रतिशरणाकारं[2] सर्वपापाकरणाकारं आत्मपरिक्षिताकारं सुकृतकर्माननुतप्यनाकारं विशेषगमनाकारं सर्वबुद्धधर्मप्रतिलाभाकारमिति ॥

पुनरत्रैवाह । यश्च धर्मसंभारयोगः स एवास्य ज्ञानसंभारो भवति । तत्र कतमो धर्मसंभारयोगो येयमल्पार्थता ऽल्पकृत्यता ऽल्पभाषता ऽल्पपरिष्कारता पूर्वरात्रापररात्रं जागरिकायोगमनुयुक्तस्य[3] श्रुतार्थपरितुलनता ' भूयो भूयः पर्येषणता ' चित्तस्यानाविलता ' नीवरणानां[4] विष्कम्भनता ' आपत्तिषु निःशरणाज्ञानं ' अकौकृत्यता ' अपर्युत्थानता । प्रतिपत्तिसारता ' धर्मनिम्नता[5] धर्मप्रवणता धर्मप्राग्भारता[5] । पराक्रमसंपन्नता आदीप्तशिरश्चैलोपमता ज्ञानपर्येष्ट्या ' तन्मयाविहारिता । अशिथिलशीलता ऽनिक्षिप्तधुरता विशेषगामिता संगणिकाविवर्जनमेकारामता ऽरण्याभिमुखमनस्कारता आर्यवंशसंतुष्टि[ः]धुतगुणेष्वचलनता धर्मारामरतिरतता लौकिकमन्त्रास्मरणता लोकोत्तरधर्मपर्येष्टिता स्मृत्यप्रमोषता ' अर्थगत्यनुग[90 b]मता[6] । मत्या मार्गानुलोमता । धृत्या संवरप्रत्ययैर्ज्ञाना-

---

1) A new form: Tib. (119 a 5) ཡོང་སུ་འཛལ་བ་ Cf. infra l. 6.

2) Here the Tib. has two mere *ākāras* referring to preserving [what is heard] in one's consciousness (ཤེས) and 'in sūtras of true purport' (ངེས་པའི་དོན་གྱི་མདོ་སྡེ་ལ་).

3) See Senart, Mhv. I. 587.

4) Pali form; cf. Ch. s. v., and likewise s. v. *vikkhambaṇa*. Tib. སྒྲིབ་པ་རྣམས་ 'the obscurations (depravities) of the mind' — five in number, as in the Pali authorities.

5) .. 5) A stock-phrase in Buddh. literature for intense earnestness; cited by Ch. from Jāt. [I] 11[.15], and to be replaced (on MS. authority) in Lal.-v. 216 ad fin., where Rāj. Mitra's text reads wrongly °*pracaraṇo*.

6) *gatyārthagatyanugamatā* MS.; Tib. དོན་རྟོགས་པའི་རྗེ་སུ(sic)་འགྲོ་བ་ 'following up the perception of the meaning'.

नुगमः[1] । ह्रीरपत्राप्यालंकारता । ज्ञानानुगमनसारता । अज्ञानविधमनता । अविद्यामोहतमस्तिमिरपटलपर्यवनद्धस्य प्रज्ञाचक्षुर्विशुद्धिः ' सुविशुद्धबुद्धिता ' बुद्धिविस्तीर्णता ' असंकुचितबुद्धिता प्रभिन्नबुद्धिता ' प्रत्यक्षबुद्धिता । अपराधीनगुणता । स्वगुणैरमन्यनता । परगुणपरिकीर्तनता । सुकृतकर्मकारिता ' कर्मविपाकानुद्धुरता । कर्मपरिशुद्धिज्ञानमिति ॥[2]

किं श्रोतव्यं । उक्तं भगवता ज्ञानवैपुल्यसूत्रे । सार्थकानि शास्त्राणि शिक्षितव्यानि । अपार्थकानि परिवर्जयितव्यानि । तद्यथा ' लोकायतशास्त्राणि दण्डनीतिशास्त्राणि काखो[3]र्दशास्त्राणि वादविद्याशास्त्राणि कुमारक्रीडाशास्त्राणि जम्भकविद्याशास्त्राणि ॥ पे ॥ यान्यपि तदन्यानि कानिचिन्मोक्षप्रतिकूलानि शास्त्राणि संमोहाय संवर्तन्ते तानि सर्वाणि बोधिसत्वयानसंप्रस्थितेन परिवर्जयितव्यानीति ॥

एवं श्रुतवता चित्तं शोधयितुमरण्यमाश्रयणीयं । कथं पुनराशयसंपन्नस्याप्युग्रदत्तपरिपृच्छायां गृहमनुज्ञातं ' यत्तत्रतो ऽप्य[4]सामर्थ्यात् । परदारादिष्वपि तर्हि नापत्तिः स्यात् । न तेषामसामर्थ्ये ऽपि प्रकृतिदुष्टत्वाद्गृहावासस्य च प्रज्ञप्तिसावद्यत्वादिति ॥

॥ इति शिक्षासमुच्चये वीर्यपारमिता परिच्छेदो दशमः ॥ १० ॥

---

1) °*gamahrīr*° MS. I follow the Tib. in dividing the clauses.

2) The Tib. adds as the end of this quotation: བཙུན་པ་ཤཱ་རིའི་བུ་ (*bhadanta Çāriputra*) བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་ (*bodhisatvānām*) ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཚོགས་ (*jñāna-sambhāraḥ* ut supra) མི་ཟད་པ་ཞེས་གསུངས་སོ (*na parihīyate* (?) *iti*).

3) On the meaning 'a magical performance for procuring . . death', and for other spellings of this word see Hörnle, Bower, MS. Pt. VI (really an extract from Pañca-rakshā) p. 227, n. 8. Tib. བྱད་སྟམ་ 'imprecation'. For the whole passage cf. Minaev. Journ. Publ. Instr. 1871. № 11 p. 97 and S. d'Oldenburg «Записки» VIII, 60—61.

4) This syllable a sec. manu.

XI.

अरण्यसंवर्णनं नामैकादशः परिच्छेदः ॥

तदेवमुग्रदत्तपरिपृच्छाविधिना गृहदोषान्भावयित्वा श्रुतवता चित्तं शोधयितुमरण्यमाश्रयणीयमिति स्थितं ॥ तथा चोक्तं चन्द्रप्रदीपसूत्रे ।

न जातु कामान्प्रतिषेवमाणाः पुत्रेषु दारेषु जनित्व तृष्णां ।
गृहं च सेवित्व जुगुप्सनीयमनुत्तरां प्राप्स्यति सो ऽग्रबोधिम् ॥
ये काम वर्जेत्ति यथा ऽग्निकर्षू पुत्रेषु दारेषु जनित्व तृष्णां ।
उत्तस्त गेहादभिनिष्क्रमत्ति न दुर्लभा तेषियमग्रबोधिः ॥
न कश्चि बुद्धः पुरिमेण आसीदनागतो भेष्यति यो ऽवतिष्ठते ।
येहि स्थितेरेव अगारमध्ये प्राप्ता इयं उत्तम अग्रबोधिः ॥
प्रहाय रा[91 a]ज्यं यथ खेटपिण्डं वसेदरण्येषु विवेककामः ।
क्लेशान् प्रहाय(1) विनिहत्य मानं बुध्यन्ति बोधिं विरजामसंस्कृताम् ॥ पे ॥
अन्नेहि पानेहि च चीवरेहि पुष्पेहि गन्धेहि विलेपनेहि ।
नोपस्थिता भोत्ति नरोत्तमा जिना यथ प्रव्रजित्वा चरमाणधर्मान् ॥
यश्चैव बोधिं प्रतिकाङ्क्षमाणः सत्वार्थ निर्विण्ण कुसंस्कृतातः(2) ।
अरण्याभिमुख(3) सप्त पदानि गच्छेद्द अयं ततः पुण्यविशिष्ट भोति ॥

यदि पुनर्विसभागसत्वानुनयात्परिषत्कामतया वा लाभादिकामतया वा विवेकप्रवेशे विलम्बेत ' तदर्थमत्रैवोक्तं ।

---

1) So MS. against metre: read *prahāya kleçān.*

2) Cf. *kusaṃgatam* 'schlechte Verbindung' quoted from Mbh. by B. & R.

3) Though metrically irregular, these words preserve the sense; Tib. དགོན་པར་ཕྱོགས་ཏེ (120 b 5). With *sapta padāni* cf. 167. 8.

न विज्ञ बालेहि करोन्ति विग्रहं सत्कृत्य बालान्परिवर्जयन्ति।
ममान्तिके चे[1]ति प्रदुष्टचित्ता न बालधर्मेहि करोन्ति संस्तवम्॥
न विज्ञ बालान करोति सेवनां विदित्व बालान स्वभावसंततिम्।
कियच्चिरं बालसुसेविता पि पुनो ऽपि ते भोन्ति अमित्रसन्निभाः॥
न विज्ञ बालेषिह विश्वसन्ति विज्ञाय बालान स्वभावसंततिम्।
स्वभावभिन्ना प्रकृतीय बालाः कुतो ऽस्ति मित्रं हि पृथग्जनानां॥
सहधार्मिके[2]नो वचनेन उक्ताः क्रोधं च दोषं च अप्रत्ययं च।
प्रावि[3]ष्करोन्ती इमि बालधर्मा इममर्थ विज्ञाय न विश्वसन्ति॥
बाला हि बालेहि समं समेन्ति यथा अमेध्येन अमेध्य सार्द्धम्।
विज्ञः पुनर्विज्ञजनेन सार्द्धं समेन्ति सर्पिर्यथ सर्पिमण्डे॥

तथा च पुनरत्रैवमाह।

सुसुखिताः सद ते नरलोके येषु प्रियाप्रिय नास्ति कहिंचित्।
ये च न कन्दरके ऽभिरमन्ते ग्रामपाकं सुसुखं[4] अनुभोन्ति॥
येषु ममापि तु नास्ति कहिंचित्' येषु परिग्रहु सर्वशु नास्ति।
खड्गसमा[5] विचरन्तिमु[6] लोकं गगने पवन[7] यथेव व्रजन्ति॥

---

1) The Tib. renders as if the reading were: *'mamāntike te* [sc. bālāḥ] *pradushṭacittā' iti* [*matvā*] *vijño na karoti'*.

2) Cf. Pali *sahadhammika* (e. g. Mahāvagga, VI. 31. 4). *-eno* (if genuine, compare *saṃvṛtasyo* below) must be coordinated with the Prakrit instr. *-enaṃ*.

3) This confirms the reading, questioned by Böhtlingk (W.K.F., VII. 362), of Divy. 201 (not 210).28.

4) Unmetrical; but certified by the Tib. རབ་བདེ་ (121 a 3). Qu. correct to °*ikāṃ sukhāṃ*?.

5) This illustrates the usage of *khaḍga* = *pratyekabuddha* recorded in lexx.; cf. B. R. s. v. Compare also Suttanip. 6—12; Mhv. I. 357—8.

6) i. e. *vicarant' ime.*

7) The metre is quite irregular; but the substantial correctness of the text is shown by the Tib. ནམ་ཁའ་ལ་ནི་རླུང་ལྟར (121 a 4).

स्युः सुखिता वत ते नरलोके येष न सज्जति मानस लोके।
वायुसमं सद तेषिह चित्तं नो च प्रियाप्रिय विध्यति संगो॥
अप्रिय ये दुखितेहि निवासो येऽपि प्रिया दुखितेहि[1] वियोगो।
अत्त उभे अपि तेहि प्रहित्वा ते सुखिता नरये रत धर्मे॥

पुनरत्रैवोक्तम्।

[2]भवति सततमल्पकृत्ययोगी पृथु गुण दोषत सर्वि वर्जयित्वा।
न विवदति [91 b] कदाचि युक्तयोगी इमि गुण तस्य भवन्त्यरण्यवासे॥
सद भवति निविष्ट संस्कृतेऽसौ न भवति तस्य पृहा कहिंचि लोके।
न च भवति विवृद्धिरास्रवाणां वनवसतोऽस्य भवन्ति आनुशंसाः॥
अधि[3]करण न तस्य जातु भोती सद उपशान्तरतो विवेकचारी।
वचसि मनसि काय संवृतस्यो बहुगुण तस्य भवन्त्यरण्यवासे॥
[4]भवति अनुकूल तस्य मोतो लघु प्रतिविध्यति सोऽधिमुक्ति शान्ताम्।
वनि[5]चरि धिमुक्ति सेवतोऽस्य इमि गुण भोन्त्यरण्यवासि सर्वे॥

पुनराह।

वन[6]षण्ड सेवथ विविक्त सदा विजहित्व ग्रामनगरेषु रतिम्।
अद्वितीयखड्गसम भोथ सदा न चिरेण लप्स्यथ समाधिवरम्' इति॥

आर्यरा[7]ष्ट्रपालसूत्रेऽप्याह।

---

1) *dukhutehi* MS.

2) Metre: *Pushpitāgrā.*

3) Tib. རྩོད་ '[question for] dispute'; cf. Pali usage.

4) Metre not identified, but differing from the preceding by one short syllable only.

5) marg. *vasato*°.

6) Metre: *Pramitākshara.*

7) Cf. 54. 16; MS. *Rāstra*°. Tib.: ཡུལ་འཁོར་སྐྱོང་གིས་ཞུས་པའི་མདོ་ = *R.* °*pariprcchā-sūtra.*

त्यक्त्वा[1] गेहमनन्तदोषगहनं चित्तानपेक्षाः सदा ।
ते ऽरण्ये रतिमाप्नुवन्ति गुणिनः शान्तेन्द्रियाः सूरताः[2] ॥
न स्त्रीसंभव नैव चापि पुरुषैस्तेषां क्वचिद्विद्यते ।
एकाकी विहरन्ति खड्गसदृशाः शुद्धाशया निर्मलाः ॥
लाभैर्नापि च तेषु हर्ष स्व[3]मनो लीयत्यलाभैर्न च ।
अल्पेच्छा इतरेतरैरभिरता मायाकुहा[4]वर्जिताः '[5] ति ॥

उग्रदत्तपरिपृच्छायामप्याह । सत्त्वसंसर्गो मे न कर्तव्यो न हि मयैकसत्त्वस्य कुशलमूलानि संजनयितव्यानीत्यादि ॥

यदि पुनः श्रुतवानिमां क्षणसंपदमासाद्य लाभादौ सक्तः चित्तं न शोधयेत्स एवैकः ' सदेवके लोके वञ्चितः स्याद् ॥

उक्तं ह्यार्यरत्नकूटे । तद्यथा काश्यप कश्चिदेव पुरुषो महता उदकार्णवेनोह्यमान उदकतृष्णया कालं कुर्याद् ' एवमेव काश्यप इहैके श्रमणब्राह्मणा बहून्धर्मानुद्गृह्य पर्यवाप्य न रागतृष्णां विनोदयन्ति ' न द्वेषतृष्णां ' न मोहतृष्णां विनोदयन्ति । ते महता धर्मार्णवेनोह्यमानाः क्लेशतृष्णया कालगता ' दुर्गतिविनिपातगामिनो भवन्तीति ॥

तस्मादवश्यमरण्यमाश्रयेत् ॥

तादृशानि[6] च स्थानानि आश्रयेत् ' येषु च स्थानेषु नातिदूरे पिण्डपातगोचरो भवति

1) Metre: *Çārdūlavikrīḍita.*

2) MS. *çū°*; Tib. དུལ agreeing with the meaning *kṛpālu* of Sk. lexx. B^2 quotes Saddh.-p.; cf. Ch. p. 490.

3) In the MS. this syllable has been deleted and *ni* (?) substitued. If this is really an emendation on metrical grounds, it is unnecessary; cf. *ťsn-* etc. at 103. 2 supra.

4) ཚུལ་འཆོས་ 'hypocrisy', like *kuhanā* supra 131. 3, 6.

5) In the Tibetan the quotation extends to six lines more (121 b 4—6).

6) From the Tib. (122 a 3) we learn that this paragraph is taken 'from the Ārya-Ratnamegha' འཕགས་པ་དཀོན་མཆོག་སྤྲིན་ལས་; cf. p. 7 n. (2).

नातिसंनिकृष्टे ' येषु पानीयानि भवन्त्यच्छानि शुचीनि निर्मलान्यल्पायासानि सुखपरिभोगानि या[92 a]नि च स्थानानि वृक्षसंपन्नानि भवन्ति पुष्पसंपन्नानि फलसंपन्नानि पत्त्रसंपन्नान्यपगतदुष्टश्वापदानि गुहासंपन्नानि प्राग्भारसंपन्नानि सुखपरिसर्प्यकाणि शान्तान्यद्वितीयानि तादृशानि स्थानान्याश्रयेत् । स तेषु स्थानेष्वाश्रितो यदनेन पूर्वपठितं भवति तत्त्रिभो रात्रेस्त्रिर्दिवसस्य[1] स्वाध्यायति नात्युच्चेन स्वरेण नातिनीचेन नोद्धतैरिन्द्रियैर्न बहिर्गतेन चित्तेन प्रसादमुपजीवन् ग्रन्थमुपधारयन्निमित्तान्युद्गृह्णन्निष्क्रमपक्रामन् । सचेदारण्यकस्य भिक्षो राजा वोपसंक्रामति राजमात्रो वा ऽन्ये वा ब्राह्मणक्षत्त्रियनैगमजानपदाः ' तेन तेषामादरेण स्वागतक्रिया कर्तव्या । एवं चानेन वक्तव्यं ' निषीद महाराज यथा प्रज्ञप्त आसने । सचेदुपविशति द्वाभ्यामप्युपवेष्टव्यं ' सचेन्नोपविशति उभाभ्यामपि नोपवेष्टव्यं । सचेच्चञ्चलेन्द्रियो भवति उत्कर्षयितव्यं[2] । तस्य ते महाराज लाभाः सुलब्धा यस्य ते भूप्रदेशे शीलवन्तो गुणवन्तो बहुश्रुताः श्रमणब्राह्मणाः प्रतिवसन्ति ' अनुपद्रुताश्चौरभटादिभिः ॥ सचेत् स्थिरो भवति विनीतः प्रशान्तेन्द्रियो भव्यश्च भवति धर्मदेशनायाः ततोऽस्य विचित्रा धर्मदेशना उपसंहर्तव्या । सचेद्विचित्रां न प्रियायते ' संवेगानुकूला धर्मदेशना उपसंहर्तव्या ' सचेत्संवेग[ानुकूलां][3] न प्रियायते उदारोदाराणि तथागतमाहात्म्यानि उपदेष्टव्यानि । ब्राह्मणक्षत्त्रियनैगमजानपदानामप्युपसंक्रामतां यथानुरूपाः क्रिया उपसंहर्तव्या । स एवं बहुश्रुतः सन्प्रतिबलो भवति धार्मश्रवणिकानां[4] चित्तमाराधयितुं ' ते च सत्त्वास्तस्यान्तिके प्रीतिं च प्रसादं च प्रामोद्यं च प्रतिलभन्त इति ॥

---

1) *tribhir divasasya* MS.; but Tib. ཉེར (read ཉིན)་ལན་གསུམ་དུ་ (122 a 6).

2) Tib. བསྐུན་པར་བྱའོ་ 'should exhort' (?).

3) Supplied from the Tib. which has སྐྱོ་བ་དང་མཐུན་པ་, as in the previous clause. For the first word Jäschke gives 'weariness'; but the meaning is probably rather 'in accord with the impression made on him'; cf. Ch. s. v. *saṃvego*.

4) A new form; cf. Ch. s. v. *dhamma-savanam*.

उग्रदत्तपरिपृच्छायामप्याह। पुनरपरं गृहपते प्रव्रजितेन बोधिसत्त्वेनारण्ये प्रतिवसता एवमुपपरीक्षितव्यं। किमर्थमहमरण्ये प्रतिवसामि ' न केवलमरण्यवासेन श्रमणो भवति ' बहवो ऽप्यत्रादान्ता अविनीता अयुक्ता अनभियुक्ताः प्रतिवसन्ति । तद्यथा ' मृग[92b]वानरपक्षिसंघचौरचण्डालाः प्रतिवसन्ति ' न च ते श्रमणगुणसमन्वागता भवन्ति ' अपि तु खलु पुनरहं यस्यार्थायारण्ये प्रतिवसामि स मया ऽर्थः परिपूरयितव्यो यदुत श्रामण्यार्थः ॥ पे ॥ पुनरपरं गृहपते प्रव्रजितेन बोधिसत्त्वेनारण्ये विहरता एवमुपपरीक्षितव्यं । किमर्थमहमरण्यमागतः । तेनैवं मीमांसयितव्यं ' भयभीतोऽस्म्यहमरण्यमागतः। कुतो भयभीतः ' संगणिकाभयभीतः ' संसर्गभयभीतो रागद्वेषमोहभयभीतो मानमदम्रक्षपरिदाहभयभीतो लोभेर्ष्यामात्सर्यभयभीतः रूपशब्दगन्धरसस्पर्ष्टव्यभयभीतः । सो ऽहंकारममकारभयभीतः ' औद्धत्यविचिकित्साभयभीतः ' स्कन्धमारभयभीतः ' क्लेशमारभयभीतो ' मृत्युमारभयभीतो ' देवपुत्रमारभयभीतः ' अनित्ये नित्य इति विपर्यासभयभीतो ऽनात्मन्यात्मेति विपर्यासभयभीतो ऽशुचौ शुचिरिति विपर्यासभयभीतो ' दुःखे सुखमिति विपर्यासभयभीतः ' चित्तमनोविज्ञानभयभीतो ' निवरणावरणपर्युत्थानभयभीतः ' सत्कायदृष्टिभयभीतः पापमित्रभयभीतो ' लाभसत्कारभयभीतो ऽकालमन्त्रभयभीतो ऽदृष्टे दृष्टमिति भयभीतो ऽश्रुते श्रुतमिति भयभीतो ऽमते मतमिति भयभीतो ऽविज्ञाते विज्ञातमिति भयभीतो ऽश्रमणे श्रमणमदभयभीतो ऽन्योन्यविद्वेषणभयभीतः कामधातुरूपधात्वरूप्य[1]धातुभयभीतः सर्वभवगत्युपपत्तिभयभीतो निरयतिर्यग्योनिपितृविषयभयभीतः संक्षेपेण सर्वेभ्यो ऽकुशलेभ्यो मनसिकारेभ्यो भयभीत एभ्यो ह्यहमेवंरूपेभ्यो भयभैरवेभ्यो भीतोऽरण्यावासमुपगतः ॥ पे ॥ पुनरपरं गृहपते प्रव्रजितेन बोधिसत्त्वेनारण्यवाससंस्थितेन भीतेन वा त्रस्तेन वा एवं शिक्षितव्यं। यानि कानिचिद्भयान्युत्पद्यन्ते सर्वाणि तान्यात्मग्राहत उत्पद्यन्ते ॥ पे ॥ सचेत्पुनरहमरण्ये प्रतिवसन्नात्मग्राहं परित्यजेयं नात्माभिनिवेशं नात्मपरिग्रहं नात्मनिदानं नात्मतृष्णां नात्मसंज्ञां नात्मवादोपादानं नात्म[93a]द-

1) See M. Vyutp. § 155 and Ch. s. v. *dhātu*.

ष्टिं नात्माधिष्ठानं नात्मपरिकल्पना नात्मरत्नां परित्यजेयं ' निरर्थको मेऽरण्यवासः स्याद्। अपि तु खलु पुनर्गृहपते नास्त्यात्मसंज्ञिनो ऽरण्यवासो ' नास्ति परसंज्ञिनः ॥ पे ॥ अरण्यवासो नाम गृहपते उच्यते सर्वधर्मेष्वसंभववासः सर्वधर्मेष्वसंगवासः ॥ पे ॥[1] तद्यथा गृहपते ऽरण्ये तृणगुल्मौषधिवनस्पतयः प्रतिवसन्तो न बिभ्यति नोत्त्रस्यन्ति न संत्रस्यन्ति न संत्रासमापद्यन्ते। एवमेव गृहपते प्रव्रजितेन बोधिसत्वेनारण्ये विहरता तृणगुल्मौषधिवनस्पतिकाष्ठकुड्यवदात्मप्रतिभासवत्संज्ञा काये उत्पादयितव्या ' मायासमता चित्तस्योत्पादयितव्या। कोऽत्र बिभेति ' कोऽस्मिन्नुत्त्रस्यति। तेन भयभीतेन वा त्रस्तेन वा एवं योनिशः काय उपपरीक्षितव्यः। नास्त्यत्र काये आत्मा वा सत्वो वा जीवो वा पोषो[2] वा पुद्गलो वा मनुजो वा मानवो वा ' अभूतपरिकल्प एष यदुत भयं नाम। स मया ऽभूतपरिकल्पो न परिकल्पयितव्यः। तेन यथारण्ये तृणगुल्मौषधिवनस्पतयः प्रतिवसन्ति अममा अपरिग्रहाः ' एवमेवाममेनापरिग्रहेणारण्यमेव सर्वधर्मा इति ज्ञात्वा उपसम्पद्य विहर्तव्यं। तत्कस्य हेतोः। रणछेदो ऽरण्यवासो ऽममो ऽपरिग्रहः ॥ पे ॥ पुनरपरं गृहपते प्रव्रजितेन बोधिसत्वेन बुद्धानुज्ञातोऽरण्यवास इति ज्ञात्वाऽरण्ये वस्तव्यं। अत्र हि शुक्लधर्मपरिपूरिर्भवति। उपस्तब्धकुशलमूलः पश्चाद्ग्रामनगरनिगमराष्ट्रराजधानीष्ववतीर्य[3] धर्मं देशयिष्यामि ॥ पे ॥ सचेत्पुनर्गृहपते प्रव्रजितो बोधिसत्व उद्देशस्वाध्यायार्थं गणमवतरति। तेन तत्र सगौरवेण भवितव्यं सप्रतीसेनाचार्योपाध्यायेषु स्थविरमध्यनवकेषु भिक्षुषु प्रदक्षिणाभवितव्यम्[4] अनलसेन स्वयंकारिणा ऽपरोपतापिना न च तेनोपस्थानगुरुकेण भवितव्यं ' एवं चानेनोपपरीक्षितव्यं। तथागतोऽप्यर्हन्सम्यक्संबुद्धः सदेवस्य लोकस्य स-

---

1) Probably there is another lacuna here, not however greatly affecting the sense. (Tib. 124 a. 1—6).

2) A prakritic form not hitherto found in literature; see however M. Vyutp. § 207 — a section founded in part on this passage or on another closely resembling it.

3) Apparently a stock-phrase in Buddhist books: see Saddh.-p. cited by B. & R. s. v. *nigama*; also Lal.-v. 571. 19.

4) *pra* added in margin (cf. *pradakshiṇīya* Vajracch. 34. 11); but the addition is not required, cf. *dakshiṇīya* infra.

मारकस्य सब्रह्मकस्य सश्रमणब्राह्मणिकायाः प्रजायाः पूजितो दक्षिणीयः सर्वसत्त्वानां । सोऽपि तावन्न कस्यचित्(1)सकाशादुपस्थानं स्वीकरोति ' किं [93 b] पुनरस्माभिरशिक्षितैः शिक्षितुकामैः । अपि तु वयमेव सर्वसत्त्वानामुपस्थायका भविष्यामः । वयमेव परेषामुपस्थानपरिचर्यां करिष्यामो न च पुनः कस्यचित्सकाशादुपस्थानपरिचर्यां स्वीकरिष्यामः । तत्कस्य हेतोः । उपस्थानगुरुकस्य हि गृहपते भिक्षोर्गुणधर्मानुयक्तो नश्यति । येषां च संपर्कं करोति तेषामेवं भवति । उपस्थानहेतोरेषो ऽस्माकं संपर्कं करोति ॥

पुनरत्रैवोक्तं । सचेत्पुनर्गृहपते आरण्यको बोधिसत्त्वो धर्मश्रवणार्थिक आचार्योपाध्यायदर्शनार्थिको वा ग्लानपरिपृच्छको वा ग्रामान्तिकं शयनासनमागच्छेत्तेन सायमागमनाय प्रक्रमणाय च चित्तमुत्पादयितव्यं । सचेत्पुनरस्य परप्रतिबद्ध उद्देशः स्वाध्यायो वा तेन विहारे प्रतिवसता ऽरण्यप्रवणचित्तेन भवितव्यं । एष एव तस्यारण्यवासो यत्सर्ववस्तुष्वरण्यसंज्ञा धर्मपर्येष्ट्या चातृप्ततेति ॥

आर्यरत्नराशिसूत्रे ऽप्युक्तं । यदि पुनरस्य तत्रारण्यायतने विहरतो ऽप्राप्तफलपृथग्जनस्य व्याडमृगा आगच्छेयुः ' तेन तत्र न भयं न त्रास उत्पादयितव्यः ' एवं च चित्तमुत्पादयितव्यं । पूर्वमेवाहमुत्सृष्टकायजीवितो ऽरण्यवासमुपगतो ' न मयात्र भेतव्यं । नो(2)त्त्रसितव्यं । अपि तु मैत्रीमुत्पाद(3)यि[त्वा] दोषं विवर्जयिष्यामि भयमपनयिष्यामि । यद्येवमपि कृत्वा ते व्याडमृगा मां जीविताद्व्यपरोप्य भुञ्जीरन् ' तेन मयैवं चित्तमुत्पादयितव्यं । लाभा मे सुलब्धा यस्य मे ऽसारात्कायात्सारमादत्तं भविष्यति । न पुनरिमे व्याडमृगाः शक्या मयामिषेण तोषयितुं मम मांसं भक्षयित्वा सुख(4)स्पर्शं विहरिष्यन्ति ॥ पे ॥ यदि पुनस्तत्रारण्यायतने विहरतो ऽमनुष्या उपसंक्रमिष्यन्ति सुवर्णा वा दुर्वर्णा वा ' तेन न तत्रानुनेतव्यं न प्रतिहन्तव्यं । यदि पूर्वबुद्धदर्शिन्यो देवता आरण्यकं भिक्षुमुपसंक्रम्य

1) °*cicchakāçād* MS.

2) *notra*° MS; cf. Pali forms, J.P.T.S. 1887, p. 116.

3) Last syllable obliterated; for the form see 113.13, 130.18 above, and compare Whitney § 990 ad fin.

4) Cf. Senart, Mhv. I. 623 and Lal.-v. 357.12.

प्रश्नं परिपृच्छेयुः ' तत्र तेनारण्यकेन भिक्षुणा यथाशक्ति यथाबलं यथाधर्माधिगमाय तासां देवतानां [94 a] धर्मो देशयितव्यः । यदि पुनस्तास्तद्गम्भीरान् प्रश्नान् परिपृच्छेयुर्यान् स आरण्यको भिक्षुर्न शक्नुयाद्विसर्जयितुं ' तेन निर्मानेन भूत्वा वाग्भाषितव्या ऽशिक्षितो न परिभवितव्यः । युञ्जिष्यामि[1] घटिष्ये बुद्धशासने ' भविष्यति स कालः स समयो यदा ऽधिगतान्धर्मान् श्रुत्वा सर्वकथां विसर्जयिष्यामि । अपि तु प्रतिभातु ते । वयं धार्मश्रवणिका इति ॥ पे ॥ तेन तत्रारण्यायतने प्रतिवसता तृणगुल्मौषधिवनस्पतीनां निमित्तं ग्रहीतव्यं ' कथमेते भवन्ति । यथैषां भावनामस्वामिकानाममानामपरिग्रहाणामेवं नि[2]श्चेष्टानां निर्व्यापाराणां भवत्युत्पादो भङ्गश्च । न चैषां कश्चिदुत्पादयिता ' न निरोधयिता । एवमेवायं कायस्तृणकाष्ठकुड्यप्रतिभासोपमो ऽस्वामिको ऽममो ऽपरिग्रहो निश्चेष्टो निर्व्यापारो हेतुप्रत्ययसंयुक्त्या उत्पद्यते । हेतुप्रत्ययवैकल्यान्निरुध्यते । न पुनरत्र कश्चिद्धर्मः परमार्थत उत्पद्यते वा निरुध्यते वेति ॥

पुनश्चोक्तं । तेन तत्रारण्यायतने विहरता एवं चित्तमुत्पादयितव्यं । यद्यप्यहमरण्यमागत एको ऽद्वितीयो ' न मे कश्चित्सहायो यो मां सुकृतं दुष्कृतं वा चोदयेत् । अपि तु खलु पुनः सन्तीमे देवनागयक्षा बुद्धाश्च भगवन्तो ये मम चित्ताशयं जानन्ति । ते मम साक्षिणः । सो ऽहमिहारण्यायतने प्रतिवसन्नकुशलचित्तस्य वशं गच्छामि । यदि पुनरहमियद्दूरमागत एको ऽद्वितीयो ऽसंस्तब्धो ऽममो ऽपरिग्रहः कामवितर्कं वा वितर्कयेयं ' व्यापादं विहिंसावितर्कं वा वितर्कयेयमन्यं वा ऽकुशलवितर्कं वितर्कयेयं ' निर्विशेषो भवेयं संसर्गसंगणिकाभिरेतैः सत्वैः ' ते च मे देवनागयक्षा विसंवादिताः[3] बुद्धाश्च भगवन्तो ऽनभिराद्धा[4] भविष्यन्तीति ॥ ॥

इति शिक्षासमुच्चये अरण्यसंवर्णनो नामैकादशः परिच्छेदः ॥

---

1) Cf. **Dh.-pada** 281. 5. Both form and usage savour rather of Pali than of Sanskrit origin.

2) This word is added in the margin with the previous three epithets; compare **Bodhicary.-ṭikā** p. 310 ad fin.

3) In the margin apparently referring to this place the following words occur: *buddhāç ca bhagavanto 'nāttamanasaḥ syuḥ | tat tathāham karishyāmi yathā me devatā nāvadhāyishyanti.* According to the Tib., this sentence or one like it should form the last words of the chapter.

4) The negative syllable has been wrongly deleted in the MS. མི་མཉེས་པ་ Tib.

XII.

चित्तपरिकर्म द्वादशः परिच्छेदः ॥

तदेवमरण्ये वसन् समाधानाय युज्यते ॥

उक्तं हि भगवत्यां। स तेषामेव सत्वानामर्थाय ध्यानपारमितायां चरन्नविक्षिप्तचित्तो भवति। तत्कस्य हेतोः। [94 b] तथा ह्यस्यैवं भवति। लौकिकी ध्यानोपपत्तिरपि तावद्विक्षिप्तचित्तस्य दुर्लभा ' कः पुनर्वादो ऽनुत्तरा सम्यक्संबोधिः। तस्मान्मया ऽविक्षिप्तचित्तेन भवितव्यम् ' यावन्नानुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धेयमिति ॥

पुनरस्यामुक्तं। पुनरपरं सुभूते बोधिसत्वो महासत्वः प्रथमचित्तोत्पादमुपादाय ध्यानपारमितायां चरन् सर्वाकारज्ञताप्रतिसंयुक्तैर्मनसिकारैर्ध्यानं समापद्यते। स चक्षुषा रूपाणि दृष्ट्वा न निमित्तग्राही भवति नानुव्यञ्जनग्राही। यतो ऽधिकरणमस्य चक्षुरिन्द्रियेणासंवरसंवृतस्य विहरतो ऽभिध्यादौर्मनस्ये अन्ये वा पापका अकुशला धर्माश्चित्तमनुप्रास्रवेयुः। तेषां संवराय प्रतिपद्यते। रक्षति चक्षुरिन्द्रियम्। एवं श्रोत्रेण शब्दान् श्रुत्वा ' घ्राणेन गन्धान् घ्रात्वा ' जिह्वया रसानास्वाद्य ' कायेन स्प्रष्टव्यानि स्पृष्ट्वा ' मनसा धर्मान्विज्ञाय न निमित्तग्राही भवति ' नानुव्यञ्जनग्राही। यतो ऽधिकरणमस्य मन इन्द्रियेणासंवरसंवृतस्य पापकाश्चित्तमनुप्रास्रवेयुः। तेषां संवराय प्रतिपद्यते ' रक्षति मन इन्द्रियं। स गच्छन्नपि तिष्ठन्नपि निषण्णोऽपि शयानोऽपि भाषमाणोऽपि समाहितावस्थामसमाहितावस्थां [न](1) विजहाति। स भवत्यहस्तलोलः ' अपादलोलो ऽमुखलोलो ऽप्रकीर्णवाक् ' अविक्षिप्तेन्द्रियो ऽनुद्धतो ऽनुन्नतो ऽचपलो ऽनलसो ऽसंभ्रान्तकायो ऽसंभ्रान्तचित्तः ' शान्तकायः शान्तवाक् शान्तचित्तः ' रहस्यरहसि वा कल्पितेर्यापथः संतुष्टः ॥ पे ॥ सुभरः सुपोषः। सूपास्यः कल्याणाचारगोचरः। संगणिकया ऽपि विवेकगोचरः। लाभे ऽलाभे च समो निर्विकारः।

---

1) Tib. མི་འདོར་ར་རོ (126. b. 5.)

अनुन्नतोऽनवनतः । एवं सुखे दुःखे ' स्तुतौ निन्दायां ' यशस्ययशसि ' जीविते मरणे च समो निर्विकारो ऽनुन्नतो ऽनवनतः । एवं शत्रौ मित्रे च ' मनापवर्तिनि [1] *** ' आर्येष्वनार्येषु ' शब्देषु संकीर्णेष्वसंकीर्णेषु ' प्रियाप्रियेषु च रूपेषु समो निर्विकारः ' अनुन्नतोऽनवनतः ' अनुरोधविरोधापगतः । तत्कस्य हेतोः । तथा [95 a] हि स स्वलक्षणशून्यानसंभूताननिष्पन्नाननभिनिर्वृत्तान् सर्वधर्मान्पश्यतीति विस्तरः ॥

तत्र लीने मनसि मुदिता भावनयोत्तेजनं कुर्यात् । उद्धते [2] त्वनित्यतामनसिकारैः प्रशमः ॥

उभयप्रतिपक्षार्थं चार्यराष्ट्रपालोक्तां गाथां स्मरेत् ।

बहु कल्पकोटीभि कदाचि बुद्धो उत्पद्यते लोकहितो महर्षि ।
लब्धोऽधुना स प्रवरः क्षणोऽद्य त्यजति प्रमादं यदि मोक्तुकाम ' इति ॥

तथा ' मयोपमं वितथमेतत्स्वप्नोपमं च संस्कृतमवेत्य न चिराद्भविष्यति वियोगः सर्वप्रियैः । न नित्यमिह कश्चित् ' उद्युज्य यथा घटत नित्यं पारमितासु भूमिषु बलेषु । मा जातु स्रंसय वीर्यं यावन्न बुध्यथा प्रवरबोधिम् । इति ॥

आर्यललितविस्तरे [3] ऽप्युक्तं ।

ज्वलितं त्रिभुवं जरव्याधि [4] दुःखैर्मरणाग्निप्रदीप्तमनाथमिदम् ।
[5] भवनिःशरणे सद मूढ जगद्भमति भ्रमरो यथा कुम्भगतः ॥

---

1) The second and contrary word (*amana-āpa*°?) has been lost. Tib. ཡིད་དུ་འོང་བ་དང་ཡིད་དུ་མི་འོང་བ་དང་ (127. a. 2.)

2) Tib. རྒོད་པར་གྱུར་ན་ Cf. p. 120, n. 2.

3) The subjoined extract has been collated with the MS. Hodgson № 7 (H.) of the R. As. Soc. (London), f. 130. a, with which Camb. Add. 2195 (C.) f. 85. b practically agrees; and with the printed edition of Rājendralāla Mitra (R.) p. 204. 8. Obvious corruptions are not recorded, especially where Rāj. Mitra has printed in defiance of the metre — here the simple anapaestic *Toṭaka*.

4) Our MS. (A.) quite unmetrically: *jvālitam tribhuvanam . . dushkhair.*

5) *na ca niḥs*° R; but *bhava*° is supported by the Tib. Lal.-v. (Foucaux, i. 155, ii. 169).

अध्रुवं त्रिभुवं शरदभ्रनिभं नटरङ्गसमा जगि जन्मच्युतिः ।
गिरिनद्यसमं लघुशीघ्रजवं व्रजतायु जगे यथ विद्यु नभे ॥
भुवि देवपुरे त्रिअपायपथे[1] भवतृष्णअविद्यवशा जनता ।
परिवर्त्तिषु पञ्चगतिष्वबुधा यथ कुम्भकरस्य हि चक्र भ्रमी ॥
प्रियरूपवरैः सद स्निग्धरुतैः शुभगन्धरसैर्वरस्पर्शसुखैः ।
परिषिक्तमिदं कलिपाश जगत् मृगलुब्धकपाशि यथैव कपि[2] ॥
सभयाः सरणाः सद वैरकराः बहुशोकउपद्रव कामगुणाः ।
असिधारसमा विषपत्त्रनिभाः जहितार्यजनैर्यथ मीढघटः ॥
स्मृतिमोषकरा[3]स्तमसीकरणा भयहेतुकरा दुखमूल सदा ।
भवतृष्णलताय विवृद्धिकराः सभयाः सरणा[4] सद कामगुणाः ॥
यथ अग्निखदाः[5] ज्वलिताः सभयाः तथ काम इमे विदितार्यजनैः ।
महपङ्कसमा असिशूलसमा मधुदिग्ध इव क्षुरधारसमा ॥
यथ सर्पशिरो यथ मीढघटः तथ काम इमे विदिता विदुषाम् ।
तथ शूलसमा द्विजपेशिसमा यथ श्वानकरं किशवैर तथो-[6]
दकचन्द्रनिभा इमि कामगुणाः प्रतिबिम्ब[7] इवा गिरिघोष यथा ।
प्रतिभाससमा नटरङ्गनिभा तथ स्वप्नसमा विदितार्यजनैः ॥

---

1) Cf. 54, note 4.

2) *yathaiva hi baddha kapi* H., with an extra anapaest; °*kapmi* A. R.'s reading is neither metre nor sense.

3) Our text (A.) alone agrees with the Tib.; all the Skt. texts of the Lal.-v. (cf. Foucaux ii. 170, n. 1.) being corrupt here.

4) *çaraṇāḥ* (!) R.; above he reads the same form *maraṇā*.

5) 'Höllenofen', Böhtl. WKF. (quoting Kāraṇḍa-vy.); but Tib. [Tibetan] 'fire-pits' (Jäschke; cf. Foucaux), as if from √*khan*. Compare Prākṛt *khaḍḍā*, *khaya* from the same root. The *agikha(ṃ)dha* of Açoka's fourth edict is probably distinct.

6) *tathā* | *daka* A; *udakac*° R. *udac*° H.

7) So H and A a sec. m., originally °*vīkshya*.

तृणकाव[95 b]सिका इमि कामगुणाः तथ मायमरीचिसमा अलिको[1]-
दकबुद्बुदफेनसमा वितथाः परिकल्पसमुत्थित बुद्ध बुधेः ॥
प्रथमे वयसे वररूपधरः प्रिय इष्टमतो इय बालचरो ।
जरव्याधिदुखैर्हततेजवपुं विजहन्ति मृगा इव शुष्कनदीम् ॥
धनधान्यवरो बहुद्रव्यबलो प्रिय इष्टमतो इय बालचरो ।
परिक्षीणधनं पुन कृच्छ्रगतं विजहन्ति नरा इव शून्यटवीम् ॥
यथ पुष्पद्रुमो सफलो व द्रुमो नरुदानरतः तथ प्रीतिकरः ।
धनहीनु जरार्दितु याचनको भवते तद अप्रियगृध्रसमः ॥
प्रभुद्रव्यबलो वररूपधरः प्रियसङ्गमनेन्द्रियप्रीतिकरः ।
जराव्याधिदुखार्दितु क्षीणधनो भवते तद अप्रियमृत्युसमः ॥
जरया जरितः समतीतवयो द्रुम विद्युहतो व यथा भवति ।
जरजीर्ण अगार यथा सभयो जर निःशरणं लघु ब्रूहि मुने ॥
जर शोषयते नरनारिगणं यथ मालु[2]लता घन शालवनम्[3] ।
जर वीर्यपराक्रमवेगहरो जर पङ्कनिमग्न यथा पुरुषो ॥
जर रूप सुरूपविरूपकरी जर तेजहरी बलस्थामहरी ।
सद सौख्यहरी परिभावकरी जर मृत्युकरी जर ओजहरी ॥
बहुरोगशतैर्घनव्याधिदुखैः उपसृष्टु जगज्ज्व[4]लनेव मृगाः ।
जर व्याधिगतं [5]प्रसमीक्ष्य जगत् दुखनिःशरणं लघु देशय हे ॥

---

1) *alika* as in Pali and elsewhere (Mhv. II. 71. 2) in *gāthās*.

2) Cf. Dhammapada, 162.

3) *balam*, H.

4) Our Tib. version has མི་ཡི་རི་དྭགས་ showing the same corruption (*mi* for *me*) noted by Foucaux in his Tibetan text of the Lal.-v. (ii. 171, note 3).

5) A. is corrupt here reading *vyādhi-sukhā çasamīkshya*; °*dhiçatam* H. The text before the Tib. translator apparently read °*jitam*.

शिशिरे हि यथा हिमधातु महं तृणगुल्मवनौषधि ओजहरो ।
तथ ओजहरो अयु[1] व्याधि जगे परिहायति इन्द्रियरूपबलम् ॥
धनधान्यमहार्थक्षयान्तकरः परिभावकरः[2] सद व्याधि जगे[3] ।
प्रतिघातकरः प्रियद्वेषकरः परिदाहकरो यथ सूर्यु नभे ॥
मरणं च्यवनं च्युति कालक्रिया प्रियद्रव्यजनेन वियोगु सदा ।
अपुनागमनं च असंगमनं द्रुमपत्रफला नदिस्रोतु यथा ॥
मरणं वशितानवशीकुरुते[4] मरणं हरते नदि दारु यथा ।
असहायनरो व्रजतेऽद्वितियः[5] स्वककर्मफलानुगतो विवशः ॥
मरणं ग्रसते बहु प्राणिशतान् मकरो व जलाकरि[6] भूतगणान् ।
गरुडो उरगं मृगराज गज ज्वलनो व तृणौषधिभूतगणाम् ' इति ॥

राजाववादकसूत्रेऽप्याह[7] । तद्यथा महाराज चतसृभ्यो दिग्भ्यश्चत्वारः पर्वता आगच्छेयुर्दृढाः । [96a] सारवन्तोऽखण्डा अच्छिद्रा असुषिराः सुसंवृता एकघना नभ[ः] स्पृशन्तः पृथिवीं चोल्लिखन्तः सर्वतृणकाष्ठशाखापर्णपलाशादि सर्वसत्त्वप्राणिभूतानि निर्मथ्नन्तस्तेभ्यो न सुकरं जवेन वा पलायितुं बलेन वा द्रव्यमन्त्रौषधिभिर्वा निवर्तयितुम् ' एवमेव महाराज चत्वारीमानि महाभयान्यागच्छन्ति येषां न सुकरं जवेन वा पलायितुं बलेन

---

1) *ayu* for *ayam*. Tib. འདི; *bahu* . . *jarā* R., *ahu* . . *jaro* H.

2) So also Tib. *paritāpa* R. C.

3) *jarā* R.

4) °*tāmav'* A. C. °*ta na v*° R.

5) °*tīyaḥ* MSS. and text. Cf. Mhv. II. 134. 7 where several MSS. give the unmetrical Sanskrit form.

6) °*āhari* H. R.

7) A dialogue (cf. 9. 12) between Buddha and Prasenajit, king of Koçala; Nanjio 988, KF. 263. Cf. M. Vyutp. 65. 105; Minaev quotes part of this extract (*Recherches*, p. 88) in illustration of the phrase *anagātabhayāni* of the Bhabra edict of Açoka. A portion of the present extract is also cited in the Bodhicary.-ṭikā pp. 385 sqq. (ed. Poussin), cited below as 'B'.

द्रव्यमन्त्रौषधैर्वा निवर्तनं कर्तुम्। कतमानि चत्वारि। जरा[1] व्याधिर्मरणं विपत्तिश्च॥ जरा महाराज आगच्छति यौवनं प्रमथमाना। व्याधिर्महाराज आगच्छत्यारोग्यं प्रमथमानः। मरणमागच्छति जीवितं प्रमथमानं। विपत्तिर्महाराजागच्छति सर्वाः संपत्तीः प्रमथमाना। तत्कस्य हेतोः। तद्यथा महाराज सिंहो मृगराजो रूपसंपन्नो जवसंपन्नः सुजातनखदंष्ट्राकरालो मृगगणमनुप्रविश्य मृगं गृहीत्वा यथाकामकरणीयं करोति। स च मृगो ऽतिबलं व्याडमुखमासाद्य विवशो भवति। एवमेव महाराज विद्धस्य मृत्युशल्येनापगतमदस्यापरायणस्य मर्मसु छिद्यमानेषु मुच्यमानेषु सन्धिषु मांसशोणिते परिशुष्यमाणे परितप्ततृषितविह्वलवदनस्य करचरणविक्षेपाभियुक्तस्याकर्मण्यस्यासमर्थस्य लालासिङ्घाणकपूयमूत्रपुरीषोपलिप्तस्य ईषज्जीवितावशेषस्य कर्मभवात्पुनर्भवमालम्बमानस्य यमपुरुषभयभीतस्य कालरात्रिवशगतस्य चरमाश्वासप्रश्वासेषूपरुध्यमानेषु एकाकिनो ऽद्वितीयस्यासहायस्येमं लोकं जहतः परलोकमाक्रामतो महापथं व्रजतो महाकान्तारं प्रविशतो महागहनं समवगाहमानस्य महान्धकारं प्रतिपद्यमानस्य महार्णवेनोह्यमानस्य[2] कर्मवायुनाक्रियमाणा[3]स्यानिमित्तीकृतां दिशं गच्छतो नान्यत्त्राणं नान्यच्छरणं नान्यत्परायणमृते धर्मात्। धर्मो हि महाराज तस्मिन्समये त्राणं लयनं शरणं परायणं भवति। तद्यथा शीतार्त्तस्याग्निप्रतापः, अग्निमपगतस्यानिर्वापणं, उष्णार्त्तस्य शैत्यं। अध्वानं प्रतिपन्नस्य शी[96b]तलं छायोपवनं। पिपासितस्य शीतलजलं। बुभुक्षितस्य वा[4] प्रणीतमन्नं। व्याधितस्य वैद्यौषधिपरिचारकाः, भयभीतस्य बलवन्तः सहायाः, साधवः प्रतिशरणा भवन्ति। एवमेव महाराज विद्धस्य मृत्युशल्येनापगतमदस्यात्राणस्याशरणस्यापरायणस्य नान्यत्त्राणं नान्यत्परायणमन्यत्र धर्मात्। तस्मात्तर्हि ते महाराजानित्यतानुदर्शिना भवितव्यं क्षयव्ययानुदर्शिना भवितव्यं मरणभयभीतेन। धर्मेणैव ते महाराज राज्यं कारयितव्यं नाधर्मेण।

---

1) Cf. Aṅguttaran. II. 121 (§ 119).

2) °*ohya*° B.

3) Cf. supra 70.15. °*na niya*° B.

4) *cā* MS.

तत्कस्य हेतोः । यस्यापि ते महाराजात्मभावस्यैवं सुचिरमपि परिरक्षितस्य सुचिरमपि शुचिना प्रणीतेन खादनीयभोजनीयास्वादनीयेन संतर्पितस्य संप्रचारितस्य[1] ' क्षुत्पिपासापरिगतस्य कालक्रिया भविष्यति । एवं काशिकौशेयदूकूलपत्त्रोर्णाक्षौमादिभिर्वस्त्रविशेषैराच्छादितस्य चरमशयनावस्थितस्य विविधस्वेदाम्बुक्लिन्नमलिनवसनावृतस्य कालक्रिया भविष्यति । एवमपि ते महाराज स्नानानुलेपनवासधूपपुष्पसुरभिगन्धस्यात्मभावस्य न चिरेण दुर्गन्धता भविष्यति । एवं स्त्र्यागारमध्यगतस्यापि ते स्त्रीगणपरिवृतस्य नानावाद्यगीततूर्यनाट्यैरुपगीयमानस्य सुमनसः क्रीडतो रममाणस्य परिचारयतो मरणभयभीतस्यातीव दुःखदौर्मनस्याभ्यां कालक्रिया भविष्यति । एवमपि ते महाराज गृहेषूपलेपनोपलिप्तेषु सुस्थापितार्गलेषु सुपिहितवातायनेषु बहुगन्धधूपपुष्पतैलवर्तिप्रज्वालितेष्वासक्तपट्टदामकलापेषु मुक्तकुसुमावकीर्णेषु गन्धघटिकानिर्धूपितेषु अन्यस्तपादपीठपटिकास्तरणगोणिकास्तरणकाचलिन्दिक[2]प्रावरणसान्तरोत्तरपटिकोभयकृतोपधानेषु पर्यङ्केषु शयित्वा ' पुनश्च शृगालकाकगृध्रमृतकडेवर[3]मांसास्थिकेशरुधिरवशाकुले परमबीभत्से श्मशाने गतचेष्टस्यात्मभावः पृथिव्यामवशः शेष्यते । एवमपि ते महाराज गजस्कन्धाश्वपृष्ठरथाभिरूढस्य शङ्खपटहेष्वाहन्यमानेषु छत्रेण धार्यमाणेन बालव्यजनेन वीज[य]-[97 a]मानस्यानेकहस्त्यश्वरथपदातिभिरनुयातस्याञ्जलिशतसहस्रैर्नमस्क्रियमाणस्य ' निर्गमनमनुभूय न चिरान्निश्चेष्टस्य मृतशयनाभिरूढस्य चतुर्भिः पुरुषैरुत्क्षिप्तस्य दक्षिणेन नगरद्वारेण निर्णीतस्य मातापितृभ्रातृभगिनीभार्यापुत्रदुहितृवयस्यदासीदासकर्मकरपौरुषेयैः शोकागतहृदयैर्विक्षिप्तकेशैरुत्क्षिप्तभुजैः सोरस्ताडं परमकरुणं ' हा पुत्र हा नाथ हा तात हा स्वामिन्नित्याक्रन्दमानैः पौरजानपदैः सपरिभावदृश्यमानस्य श्मशानं नीतस्य पुनः काकगृध्रश्वशृगालादिभिर्भक्षितस्य तान्यस्थीन्यग्निना वा दग्धानि पृथिव्यां वा निखा-

1) Cf. Senart, Mhv. I. 303.4 and note.

2) Name of a kind of down. Cf. Lal.-v. cited by B. & R. s. v. *kākaciñcika*.

3) = *cadaver*. Divy. 39.11.

नितानि अद्भिर्वा क्लिन्नानि वातातपवर्षैर्वा चूर्णीकृतानि दिग्विदिक्षु प्रक्षिप्तानि तत्रैव पुनर्भवमायास्यन्ति । एवमनित्याः सर्वसंस्कारा एवमध्रुवा इति विस्तरः ॥

तत्र क्लेशः प्राधान्येन रागद्वेषमोहाः यस्यैषामेकतरस्य तावत्प्रतिपक्षमादौ भावयेत्तन्निदानं च वर्जयेत् ॥

तत्रार्यरत्नमेघे तावदाह । स रागस्य प्रतिपक्षं भजते । रागोत्पत्तिप्रत्ययांश्च वर्जयति । कतमश्च स रागस्य प्रतिपक्षः । कतमे च ते रागोत्पत्तिप्रत्ययाः । अशुभाभावना रागस्य प्रतिपक्षः । जनपदकल्याणी रागोत्पत्तिप्रत्ययः । कतमा च साऽशुभाभावना । यदुत [1]सन्त्यस्मिन्काये केशा रोमाणि नखा दन्ता रजो मलं त्वक् मांसास्थि स्नायुः शिरा वृक्का[2] हृदयं प्लीहकः क्लोमकः अन्त्राण्यन्त्रगुणा आमाशयः पक्वाशयः । औदर्यकं[3] [4]यकृत्पुरीषमश्रु स्वेदः खेटः सिङ्घाणकं [5]वसा लसीका मज्जा मेदः पित्तं श्लेष्मा पूयं शोणितं मस्तकं मस्तकलुङ्गं प्रस्रावः । एषु च वस्तुषु बोधिसत्त्व उपपरीक्षणा[6]जातीयो भवति[1] । तस्यैवमुपपरीक्षमाणस्यैवं भवति । योऽपि तावत्स्याद्बालो मूढः अभव्यो[7]ऽकुशलः सोऽपि तावदेतानि वस्तूनि

---

1) . . 1) This passage is quoted in the **Bodhicaryāvatāra-ṭīkā** (p. 295) as if from the main work (*uktaṃ Çikshāsamuccaye*). It is, however, a stock-list; cf. M. Vyutp. § 189 and Buddh. Triglotte f. 32.

2) Compare the list of 32 *ākāras* in Khuddaka Pāṭha § 3 (J.R.A.S. 1869, p. 311, 326); *pṛkkā* MS. (cf. 114. n. 1 supra); Tib. མཁལ་མ་. *Bukkā* Bodhic.-ṭīkā — a reading due apparently to the corruption of Bengali MSS. In the corresponding Pali text *vakkaṃ* immediately precedes *hadayam*.

3) *audarīyakam* (?), M. Vyutp.; *audārī* Trigl. The meaning is doubtless 'bladder' («Wasserbauch»); cf. B. & R. s. v. *udara*. Our Tib. version (132 a 3) however has འདང་ག་ (= *linga*).

4) *sakrit* MS.

5) *vaçā* MS., a form elsewhere found; B² s. v. vaçā (3).

6) So Bodhic.-ṭīkā; °*kshamāṇajā*° MS.

7) Tib. མི་བསལ་བ་ 'an incurable fool (?)'. Compare the French usage of 'impossible' of persons.

ज्ञात्वा रागचित्तं नोत्पादयेत्। प्रागेव सप्रज्ञजातीयः। एवं हि बोधिसत्त्वो ऽशुभभावनाकुशलो भवतीति ॥

भगवत्यामप्युक्तं[1]। पुनरपरं सुभूते बोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्रज्ञापार[97 b]मितायां चरन्निममेवं कायं यथाभूतं प्रजानाति। तद्यथापि नाम सुभूते गोघातको वा गोघातकान्तेवासी वा गां हत्वा तीक्ष्णेन शस्त्रेण चत्वारि फलकानि कृत्वा प्रत्यवेक्षते स्थितो ऽथवा निषण्णः। एवमेव सुभूते बोधिसत्त्वः प्रज्ञापारमितायां चरन्निममेव कायं धातुशो यथाभूतं प्रजानाति। अस्त्यस्मिन्काये पृथिवीधातुरब्धातुरपि तेजोधातुरपि वायुधातुरपीति। पे ॥

पुनरप्याह। तद्यथापि[2] नाम सुभूते कर्षकस्य मूतोडी[3] पूर्णा नानाधान्यानां शालीनां व्रीहीणां तिलानां तण्डुलानां मुद्गानां माषाणां यवानां गोधूमानां मसूराणां सर्षपाणां। तानेतान् चक्षुष्मान्पुरुषः प्रत्यवेक्षमाणः ' एवंजातीयादयं शालिरयं व्रीहिरमी तिला अमी तण्डुला अमी मुद्गा अमी माषा यवा अमी गोधूमा अमी मसूरा अमी सर्षपा इति ॥ एवमेव बोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्रज्ञापारमितायां चरन्निममेव कायमूर्ध्वं पादतलादधः केशमस्तकनखरोमत्वक् रोमपर्यन्तं पूर्णं नानाप्रकारस्याशुचेर्यथाभूतं प्रत्यवेक्षते। सन्त्यस्मिन् काये केशा रोमाणि नखा यावन्मस्तकं मस्तकलुङ्गमक्षिगूथं कर्णगूथमिति ॥ पे ॥ पुनरपरं[4] सुभूते बोधिसत्त्वः श्मशानगतः पश्यति नानारूपाणि मृतशरीराणि श्मशाने ऽपविद्धानि शवशयने उज्झितानि एकाहमृतानि वा द्व्यहमृतानि वा त्र्यहमृतानि वा चतुरहमृतानि वा प-

---

1) See my note in J.R.A.S. 1898, p. 870, where it is shown that the present extract is closely related to a passage of the (Mahā-) Satipaṭṭhāna-sutta contained in two *nikāyas*. See Majjh.-n. I. p. 57 = Dīgha-n., sutta 22 (ed. Colombo, 1883, with Sinh. *sanna*, and translated in Warren's Buddhism, p. 360).

2) Cf. Mahāsatip. s. p. 25 med. (= Warren 359 fin).

3) Tib. ཛང 'store-room'. Warren (l. c.) translates the corresponding Pali *mūtolī* 'vessel'. The meaning is probably a (two-mouthed) bag (*malla*) as the Sinhalese *sanna* on the passage explains it. Possibly the Vedic *mūta* 'basket' is cognate. The word occurs again at 104. b where the Tib. rendering is the same.

4) See Mahāsatip. sutta, p. 30.6 (= Warren Buddhism, 360).

द्व्याहमृतानि वा व्याध्मातकानि[1] विनीलकानि विपूयकानि विपद्मकानि[1] ' स इममेव कायं तत्रोपसंक्रमति। अयमपि काय एवंधर्मा एवंस्वभावः। एतां धर्मतामव्यतिवृत्त इति॥ एवं हि सुभूते बोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्रज्ञापारमितायां चरन् बहिर्धा काये कायानुदर्शी विहरति॥ पे॥ पुनरपरं यदा मृतशरीराणि श्मशाने उत्सृष्टानि पश्यति। षड्रात्रमृतानि काकैर्वा खाद्यमानानि कुररैर्वा गृध्रैर्वा श्वभिर्वा शृगालैर्वा ततोऽन्यैर्वा नानाविधैः प्राणकजातैः खाद्यमानानि [98 a] स इममेव कायं तत्रोपसंक्रमति। अयमपि काय एवंधर्मा एवंस्वभावः। एतां धर्मतां न व्यतिवृत्त इति॥ पुनरपरं यदा मृतशरीराणि पश्यति श्मशाने उत्सृष्टानि विखादितान्यशुचीनि-दुर्गन्धानि ' स इममेव कायं तत्रोपसंक्रमतीति पूर्ववत्॥ पे॥ पुनरपरं यदा पश्यति मृतशरीराणि शिवपथिकायाम[2]स्थिसंकलिकां[3] मांसशोणितम्रक्षितां स्नायुविनिबद्धां ' स तत्रेममेव कायमिति पूर्ववत्॥ पुनरपरं यदा मृतशरीराणि पश्यति शिवपथिकायामस्थिसंकलीभूतानि अपगतमांसशोणितस्नायुबन्धनानि ' स इममेव कायमिति पूर्ववत्॥ पुनरपरं यदा पश्यति शिवपथिकायामस्थीनि दिग्विदिक्षु क्षिप्तानि। यदुतान्येन पादास्थीनि ' अन्येन जङ्घास्थीनि ' अन्येन चोर्वस्थीनि ' अन्येन श्रोणिकटाहकं[4] '

---

1) These four adjectives clearly form part of a stock-description of a corpse in Buddhist works; see M. Vyutp. § 52. 1—4; *vinīlaka-saṃjñā* | *vipūyaka-s.* | *vipaḍumaka* (v. l. °*padu*°)-*s.* | *vyādhmātaka-s.* With this the Tib. (132. b. 6) partly agrees: རྣམ་པར་པོ་པ་འབམ་ (for བམ་པ་ 'rotten'?) | སྔོར (རྣམ་པར) བསྔོས་པ་ (exactly = *vinīlaka* 'quite livid') | རྣམ་པར་རྣགས་པ་ 'putrid'?) | རྣམ་པར་འབུས་པ་. The last exactly equals *vyādhmātaka*, and I therefore emend our MS. which reads *'dhmātakāni*. The Pali has *uddhumātakam*. As to the form or meaning of *vipaṭmaka* there seems to be little certainty; 'von Würmern angefressen' B² (Nachtr.). The Pali has no equivalent. Ten classes of corpses in the Visuddhi-magga (Warren, Buddhism p. 292; pictures (!) in the Colombo ed. pp. 695 sqq.

2) The Pali is *sīvathikā*, occurring at Pāraj. I. 10.13, a passage which otherwise illustrates the present. See also J.R.A.S. sup. cit., p. 878, n. 3.

3) See Senart Mhv. I. 387. The form *saṃkalībhūta* below, not hitherto found, confirms Senart's derivation and his observation as to the want of genuineness in the equivalent Pali form °*saṃkhalikā*).

4) Tib. (133. a. 6) འདོད་མོ་, a form not in lexx., but prob. equiv. to Pali *kaṭa* (*cunnus*). The Sinh. version of the corresponding Pali however (ed. cit. p. 36.11) renders by (Sinh.) *kaṭī*, which means 'hip' like Sk. *kaṭa*.

अन्येन पृष्ठवंशमन्येन पार्श्वकास्थीनि ' अन्येन ग्रीवास्थीनि ' अन्येन बाह्वस्थीनि [1] ' स इममेव कायमुपसंहरतीति पूर्ववत् ॥ पे ॥ पुनरपरं यदा पश्यति शिवपथिकायामस्थीन्यनेकवार्षिकाणि वातानुपरिशोषितानि शङ्खसन्निभानि ' इममेव कायं तत्रोपसंहरतीति पूर्ववत्। अयमपि काय एवंधर्मा एवंस्वभाव एतां धर्मतां न व्यतिवृत्त इति ॥ पुनरपरं सुभूते बोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्रज्ञापारमितायां चरन् यदा पश्यति शिवपथिकायामस्थीन्यनेकवार्षिकाणि तिरोभूतानि नीलानि कपोतवर्णानि पूतीनि चूर्णकजातानि पृथिव्यां पांसुनासमसमीभूतानि स इममेव कायं तत्रोपसंहरति अयमपि काय एवंधर्मा एवंस्वभावः ' एतां धर्मतां न व्यतिवृत्त [2] इति ॥

एष तावत्समासतो रागस्य समुदाचारप्रतिपक्षः। द्वेषस्य मैत्री प्रतिपक्षः ' अप्रियसत्त्वादर्शनं च ' तेन वा सह भोजनाद्येकार्थतयाप्रीत्युत्पादनं तत्र परसुखस्याशंसा प्रार्थना तृष्णाऽभिनन्दनं मैत्री। कामरागप्रत्युपकारहेतुभ्यामक्लिष्टः स्नेह इत्यर्थः ॥

सा त्रिविधा ऽर्पाक्षयमतिसूत्रे ऽभिहिता। सत्त्वारम्बणा मै[98b]त्री प्रथमचित्तोत्पादिकानां बोधिसत्त्वानां। धर्मारम्बणा चर्याप्रतिपन्नानां बोधिसत्त्वानां। अनारम्बणा मैत्री अनुत्पत्तिकधर्मक्षान्तिप्रतिलब्धानां [3] बोधिसत्त्वानामिति ॥

पुनर्बुद्धारम्बणा बोधिसत्त्वारम्बणा श्रावकप्रत्येकबुद्धारम्बणा सत्त्वारम्बणा च। तत्र सत्त्वारम्बणायाः पूर्वं प्रिये सत्त्वे हितसुखोपसंहाराद्य ध्यानमभ्यस्य ' तत्समे मैत्रीमुपसंहरेत्। ततः परिचितेषु ' तत उदासीनेषु ' ततः समीपवासिषु ' ततः स्वग्रामवासिषु '

---

1) The MS. adds another *anyena*, but no word appears to be missing.

2) = Mahāsatip. sutta, p. 38, Warren p. 362.

3) Tib. (133. b. 6) མི་སྐྱེ་བའི་ཆོས་ལ་བཟོད་པ་ཐོབ་པ་ 'partaking in patient adherence to the principle of non-rebirth'; compare Jäschke p. 498. b. and Wassiliev, 140 (151). Other passages where the phrase occurs, with varying translations by European scholars are given at Dh.-s. p. 63 (CVII).

एवं परग्रामे च । एवं यावदेकां दिशमधिमुच्य स्फरित्वोपसंपद्य विहरति[1] । एवं दशसु दिक्षु । बुद्धाद्यारम्बनायास्त्वयं[2] प्रयासो[3] नास्ति ॥

सा च वज्रध्वजपरिणामनायामुक्ता[4] । स बोधिसत्वचर्यायां चरन् यावन्ति कानिचिद्दृश्यन्ते रूपाणि मनोज्ञानि वा प्रतिकूलानि वा '[5] एवं शब्दा गन्धा रसा स्प्रष्टव्या धर्मा मनोज्ञा वा प्रतिकूला वा ' अनवद्या विशुद्धाः कल्याणोदारप्रभास्वरा वा येन सौमनस्यं जायते ' सुखमवक्रामति ' प्रसादो जायते ' प्रीतिः संभवति ' प्रामोद्यं संतिष्ठते ' हर्षः प्रादुर्भवति ' दौर्मनस्यं निवर्तते ' चित्तकल्यता प्रादुर्भवति ' चित्तं कर्मण्यं भवति ' आशयो मृदुभवति ' इन्द्रियाणि प्रह्लादं गच्छन्ति । सततसुखं संवेदयमान एवं परिणामयति ' सर्वबुद्धानामेतया परिणामनया भूयस्या मात्रया ते बुद्धा भगवन्तो ऽचिन्त्येन बुद्धविहारसुखेन समन्वागता भवन्त्वतुल्येन बुद्धसमाधिसुखेन सुसंगृहीता भवन्त्वनन्तसुखेन भूयस्या मात्रयोपस्तब्धा भवन्तु ' अप्रमाणेन बुद्धविमोक्षसुखेन समन्वागता भवन्तु ' अप्रमेयेण बुद्धप्रातिहार्यसुखेन[6] सुसंगृहीता भवन्तु ' अचिन्त्येन बुद्धासंगविहारसुखेन[7] सुपरिगृहीता भवन्तु । दुरासदेन बु-

---

1) The whole clause forms part of a Buddhistic *locus communis* on *maitrī*; see M. Vyutp. lxix. 5 (where read with Böhtlingk W.K.F., Nachtr. 7, *sphăritvā* 'sich verbreiten über').

2) °*ālamb*° (here only) MS.

3) སྦྱོར་བ་ 'procedure' (*prayāma*?).

4) K.F. 211 (30), a Tibetan title only, with which however our Tib. version substantially agrees. Regarding the conjectured identity of the work cited above p. 22.5, it should be noted that here the Tib. title ends with ཡོངས་སུ་བསྔོ་བ་, the proper equivalent of *pariṇāmanā* (cf. infra 1), not as there with མདོ = *sūtra*.

5) The MS. here reads: *vā evam* | *pe* | *evaṃ*. I have deleted the first *evaṃ* (in margin only) and the *peyālam*, which break the sense and have no equivalent in the Tib. (134. a. 3).

6) Dh.-s. § 133.

7) Cf. Senart, Mhv. I. 399.

त्ववृषभितसुखेनाभिरूढा(1) भवन्तु । अप्रमेयेण बुद्धबलसुखेनात्यन्तसुखिता भवन्तु । सर्वविदितशान्तेनानुत्पत्तिसुखेनाधिकारसुखा भवन्तु । असंगविहारसततसमाहितेन तथागतसुखेनाद्वयसमुद्रा[99 a]चारेणाविकोपितसुखा भवन्तु ॥ एवं बोधिसत्त्वस्तत्कुशलमूलं तथागतेषु परिणामय्य बोधिसत्त्वेषु परिणामयति । यदिदमपरिपूर्णानामभिप्रायाणां परिपूरणाय परिणामयति । अपरिशुद्धानां सर्वज्ञताध्याशयानां परिशुद्धये । अपरिनिष्पन्नानां सर्वपारमितानां परिनिष्पत्तये । वज्रोपमस्य बोधिचित्तोत्पादस्याधिष्ठानाय । अनिवर्त्यस्य सर्वज्ञतासंनाहस्याप्रतिप्रस्रब्धये । बोधिसत्त्वानां(2) कुशलमूलानां मार्गणतायै । सर्वजगत्समतास्थितस्य महाप्रणिधानस्य परिपूर्यै । सर्वबोधिसत्त्वविहाराणामधिगमाय । सर्वबोधिसत्त्वेन्द्रियाणां तीक्ष्णाभिज्ञतायै । सर्वबोधिसत्त्वकुशलमूलानां सर्वज्ञतास्पर्शनतायै ॥ स एवं तत्कुशलमूलं बोधिसत्त्वानामर्थाय परिणामय्य बुद्धशासनावचरेषु(3) सर्वश्रावकप्रत्येकबुद्धेषु तत्कुशलमूलमेवं परिणामयति । ये केचित्सत्त्वा एकाच्छटासंघातमात्रमपि(4) बुद्धशब्दं शृण्वति । धर्मशब्दं वा ऽर्यसंघपर्युपासनं वा कुर्वन्ति तेषां तत्कुशलमूलमनुत्तरायै सम्यक्संबोधये परिणामयति बुद्धानुस्मृतिपरिपूर्यै परिणामयति । धर्मानुस्मृतिप्रयोगतायै परिणामयति । आर्यसंघगौरवाय परिणामयति । अचिरहितबुद्धदर्शनतायै परिणामयति । चित्तपरिशुद्धये परिणामयति । बुद्धधर्मप्रतिवेधाय(5) परिणामयति । अप्रमेयगुणाप्रतिपत्तये परिणामयति । सर्वाभिज्ञाकुशलपरिशुद्धये परिणामयति । धर्मविमतिविनिवर्तनाय परिणामयति । यथा बुद्धशासनावचरेषु परिणामयति: श्रावकप्रत्येकबुद्धेषु च तथा स बोधिसत्त्वः सर्वसत्त्वेषु तत्कुशल-

---

1) *vṛishabhita* (°*tā* MS.) occurs only in Mhv. II. 277.8, in the sense of a «deed of bull-like prowess». Tib. ཁྱུ་མཆོག་ཏུ་གྱུར་པའི་བདེ་བ་ «the joy of becoming the leader of the herd».

2) *sukhānām* MS.; but the Tib. has the unvarying equivalent of *bodhisattva*.

3) 'Abiding in the commands . .' a somewhat extended usage of *avacara*; cf. Senart, Mhv. I. 397.

4) Divy. 142.11.

5) 'penetration' Senart, Mhv. I. 443.

मूलं परिणामयति[1] ॥ यदिदं नैरयिकमार्गविनिवर्तनाय परिणामयति । तिर्यग्योनिव्यवच्छेदाय परिणामयति । यमलोकोपच्छेदसुखाय परिणामयति । निरवशेषसर्वापायगत्युपपत्तिव्यवच्छेदाय परिणामयति ॥ तेषां च सर्वसत्त्वानामनुत्तरबोधिच्छन्दविवर्धनतायै परि[99 b]णामयति । अध्याशयसर्वज्ञताचित्तलाभाय परिणामयति । सर्वबुद्धधर्माप्रतिक्षेपाय परिणामयति । अत्यन्तसुखसर्वज्ञताभूमिसंवर्तनाय[2] परिणामयति । अत्यन्तसर्वसत्त्वविशुद्धये परिणामयति । सर्वसत्त्वानामनन्तज्ञानाधिगमाय परिणामयति । पे ॥ तस्य यत्किंचिच्चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यगमनागमनशरीरोपस्थाननिषद्यादिनिषेवणायतनानां प्रवर्तनकर्म ईर्यापथाधिष्ठानमीर्यापथस्याविकोपनं कायकर्म वाक्कर्म मनस्कर्म सुचरितं षण्णामिन्द्रियाणां संवरः स्वशरीराच्छादनमर्दनस्नानकर्म । अशितपीतखादितं संमिञ्जित[3]प्रसारितावलोकितविलोकितसुप्तजागरितस्वशरीरगतोपस्थानं सर्वमेतद्बोधिसत्त्वस्य सर्वज्ञतालम्बनप्रयुक्तस्य न किंचिदपरिणामितं सर्वज्ञतायां सर्वसत्त्वहितसुखचित्तस्य ॥ पे ॥ सर्वजगत्परित्राणमनसो नित्योद्युक्तकुशलमूलस्य मदप्रमादव्यतिवृत्तस्य ॥ पे ॥ सर्वक्लेशपराङ्मुखस्य सर्वबोधिसत्त्वानुशिक्षणाचेतसः सर्वज्ञतामार्गाप्रतिहतस्य ज्ञानभूमिनिषेवणस्य पण्डितसंवासाभिरतस्य । पे ॥ मधुकर इव कुशलमूलसंभरणस्य सर्वजगदुच्चलितसन्तानस्यानभिनिविष्टसर्वसंस्कारस्य । पे ॥ अन्तशः अस्त्वपि तदन्येष्वपि तिर्यग्योनिगतेष्वेकौ[4]दनोन्मिञ्जित[5]मेकालोपं वा परित्यजति । सुगतावुपपत्तिषु तत्सर्वं तेषामेव हिताय तेषामेव परिमोचनाय परिणामयति । तस्यास्तिर्यग्योनेस्तस्माद्दुष्खार्णवात्तस्माद्दुष्खोपादानात्तस्माद्दुष्खस्कन्धात्तस्माद्दुष्खा[6]वेदनायाः । तस्माद्दुष्खोपचयात्तस्माद्दुष्खाभिसंस्का-

---

1) From this point onwards the MS. reads *parjnāmayati*.

2) The noun-form is new in this sense: for *saṃvartate* ('conduce to') in connexion with the *bhūmis* cf. Mhv. I. 77. 3—5.

3) Cf. Trenckner, Majjh.-n. I. p. 533.2 and Divy. 473. 6—8; °*miñjata* MS.

4) *odana* MS.

5) M. Vyutp. § 33.24.

6) °*shkayā v*° marg.

रात्तस्माद्दुःखनिदानात्ततो दुःखमूलात्तस्माद्दुःखायतनात्तेषां सत्वानां विनिवर्तनाय परिणामयति तदारम्बणेन च सर्वसत्वारम्बणीकरोति मनसिकरोति । तत्र कुशलमूले पूर्वङ्गमीकरोति । यदिदं सर्वज्ञतायां परिणामयति । [100a] बोधिचित्तोत्पादेन प्रतिगृह्णाति । तत्र कुशलमूलमुपनयति । संसारकान्ताराद्विनिवर्तयति । अनावरणेन बुद्धसुखेनाभिमुखीकरोति । संसारसागरादुन्मज्जयति । बुद्धधर्मप्रयुक्तया मैत्र्या स्फरतीत्यादि[1] ॥

इमाश्च [2]सुवर्णभासोक्ता मैत्रीकरुणागर्भा गाथाः सर्वा आदरतः समन्वाहृत्य भावयितव्या अन्तशो वचसापि ॥

[3]सुवर्णभासोत्तमदुन्दुभेन शाम्यन्तु दुःखा[4]स्त्रिसहस्रलोके ।
अपायदुःखा यमलोकदुःखा दारिद्र्यदुःखाश्च इह त्रिलोके ॥
अनेन चो दुन्दुभिघोषनादिना शाम्यन्तु सर्वव्यसनानि लोके ।
भवन्तु सत्वा [5]ह्यभया[5]कृता तथा यथाभयाः शान्तभयाः मुनीन्द्राः ॥
यथैव सर्वार्यगुणोपपन्नाः संसारसर्वज्ञमहासमुद्राः ।
तथैव भोन्तू[6] गुणसागराः प्रजाः समाधिबोध्यङ्गगुणैरुपेताः ॥
अनेन चो दुन्दुभिघोषनादिना भवन्तु ब्रह्मस्वर[7] सर्वसत्वाः ।
स्पृशन्तु बुद्धत्ववराग्रबोधिं प्रवर्तयन्तू शुभधर्मचक्रम्[8] ॥

---

1) Transitive here (intrans. 98.b. supra). Tib. ཁྱབ་པར་བྱེད་. Pali *pharati* has a similar double usage,

2) The following extract is selected from the beginning (pp. 9—11) and end (pp. 18—21) of the same chapter (4) from which a quotation was made above p. 160. Cf. *ibid.* note 5.

3) See p. 9 fin. of the printed edition (P.).

4) °*sāh*° A.

5)..5) These five aksharas are deleted in A.; I have restored them from B. and P., which reads: *samasta satvā hṛdayāharā yathā tathā tayā çāntabhayā munīndra.*

6) *bhāntu* P.

7) so A.B.; °*meçvara* P.

8) *cakradharmam* A. For *ū* final elongated, cf. *bhontū* above, and *daçasū* below.